

CSÁNYI VILMOS

IRONIKUS
ETOLÓGIA

nők lapja
március

Table of Contents

[Evolúciós bolondságok](#)
[Hogyan is kezdődött, akkor régen...](#)
[Isten állatkái](#)
[Az ember állatkája](#)
[Miénk a föld!](#)
[Agresszió](#)
[Az emberi hiedelmek](#)
[A hiedelmek szocializációja](#)
[Hit és ráció](#)
[Hiedelmek a piacról](#)
[A szabály az szabály!](#)
[Az emberi képzelet](#)
[Hölgyek és urak: humánetológiai megfigyelések](#)
[Az ember fiókái](#)
[A Titok](#)
[Tilos!](#)
[Korrupció: a társas viselkedés melegágya](#)
[Folyton csak pazarlunk](#)
[Világcirкусz](#)
[Manapság a közösségek fészkes természetűek](#)
[Az erőforrások elosztása](#)
[Racionális és érzelmi döntések](#)
[Roszkedvűnk össze...](#)
[Taní-tani](#)
[Választások és hiedelmek](#)
[Verseny és együttműködés](#)
[Édeni struktúrák és a Társadalom](#)
[Politika és média](#)
[Kell-e ingyenebéd?](#)
[Tudásalapú társadalom](#)
[Szeretkezés, szexualitás, pornó](#)
[JEGYZETEK](#)

Csányi Vilmos

IRONIKUS ETOLÓGIA

© Dr. Csányi Vilmos 2012

Borítóterv: Dr. Csányi Vilmos és Czeizel Balázs

Különböző könyveket írtam már; sejtbiológiát, etológiát, humánetológiát, szépirodalmat, egyszer azzal is megvádolt egyik kedves harcostársam, hogy tönkretettem a magyar társadalomtudományokat, mert szegény bölcsészeknek most már nemcsak a régi görögöket, de az emberi természetet is ismerniük kéne. Mondhatom, röhejes az emberiség az ő természetével, a különböző kultúráival, elképesztő, zsúfolt városaival és mulatságos politikai rendszereivel egyetemben. Elhatároztam, hogy alkalomadtán nemcsak tudományos szempontból foglalkozom vele, hanem megírom a fonákját is. Ez lett belőle, ami itt következik. Először azt kerítem sorra, hogy mi végre az egész, majd kitérek néhány olyan tulajdonságunkra, amelyeket még az állatvilágból hoztunk...

Evolúciós bolondságok

Az Anyatermészet igencsak flúgos néember, ezt minden biológus igazolhatja. Itt vannak például különös gyermekei, a paradicsommadarak, amelyeknek hímjei csodálatos, színes tollbokrétákat fejlesztenek ki, hogy elnyerjék a nőstények kegyeit, valamint – és itt jön a bolondság hogy felhívják magukra a madarakra vadászó kisragadozók figyelmét, amivel aztán jól megnehezítik saját menekülésüket. Így hát nem csoda, hogy a pompás hímeknek mindössze egy százaléka lesz a következő generáció létrehozója, a többiek kizárólag a ragadozók étvágyát elégíthetik ki.

A zsiráfot mindenki ismeri. Hát nem röhejes azzal a mértéktelenül hosszú nyakával? Inni sem tud rendesen, mert alig képes lehajolni a vízhez. Az alacsony növésű, finom, illatos réti füvekről pedig talán nem is hallott soha. Arról az ormótlan, bár nagyon kedves valakiről, aki valamilyen elmebeteg ötlet következtében az irdatlanul megnyújtott orrával kénytelen letépni a lombot a fákról, nem is beszélek. Az evolúciós folyamatok minden józan megfontolást nélkülöző, szertelen és néha kifejezetten rosszindulatú természetét bizonyára sikerült a fenti pár példával igazolnom.

A legnagyobb ászomat azonban azoknak tartogatom, akiket a biológia talán nem érdekli annyira, mint engem, és ritkán látott vendégek az állatkertben. Az evolúció legképtelenebb, mondhatni, sületlen és hagymázos ötlete minden kétséget kizáróan az ember, becenevén a *homo sapiens*. Öt-hatmillió éve a bioszféra még üde színfolt lehetett a bolygón a sokféle állattal meg növényvel, amelyek között persze szép számmal akadtak mulatságosak, netán bolondosak is, mint azt példáim igazolják, de az ökológiai rendszer kiegyensúlyozott volt, és úgy tűnhetett, hogy megalapozott, tartós jövője sok százmillió évre biztosítva van. És ekkor a rendszer finom, olajozott fogaskerekei közé por, homok, autórongsók, kátrány, mindent feloldó savak és lúgos, enzimes mosópor került. Recsegés, ropogás, pattognak a fogaskerekek, égett fémszag, füst és korom. Mi történt?

Semmi különös, csak megőrült egy csimpánz-méretű, a fák ágai között még teljesen kiegyensúlyozottan élő, derék majom.

Őrületének első, még biológiaiainak tekinthető hullámaiban gyorsan ledobta kellemesen szigetelő, eső, szél, hideg, valamint a tűző nap ellen védő bundáját, és teljesen csupaszon kezdett szaladgálni, méghozzá a talajon, ahol ezernyi veszély leselkedett rá. Miután csupasz teste sokat didergett, gyorsan finom hájréteget növesztett a bőre alá, hogy védekezzen a lehűlés ellen. Ekkor viszont nagyon melege lett, és mivel a haját nem lehet felborzolni, vagyis csökkenteni szigetelő hatását, jelentősen elszaporította az izzadságmirigyeit, és a melegben napi több liter víz kiizzadásával állította helyre hőmérsékleti egyensúlyát. Ennyi vizet persze a tápláléka nem tartalmazott, ezért a majmok számára különösen veszélyes tavak és folyók partja mellé igyekezett települni, ahol a legnagyobb ragadozók szokták megszerezni vacsorájukat. Tiszteletreméltó majom-ősei forogtak sírjukban.

Még úgy-ahogy elviselhető lett volna mindez, ha afféle rendes állatként, kis létszámban – egyedül, legfeljebb családi kötelékben – vetélkedik fajtársaival és védekezik a természetesebb ragadozók ellen, mert így az állandó harc lefoglalta volna elméjét, és további örültségei vélhetően eszébe sem jutnak. Sajnos, nem így történt. Fittyet hányva a természetes szelekció mindenkre érvényes szabályainak, újabb különös és felháborítóan rendellenes akciókba kezdett. Számottevő csapatokba állt össze, és egy biológus számára szinte

elképzelhetetlen módon (a szakma egy része még ma sem hiszi el), a saját egyéni, jól felfogott érdekeit elborult elmével a csapat érdekei mögé sorolta. Az összes normális állat tudja ugyebár, hogy leszármazási sorát utódai csakis akkor folytathatják, ha az éppen élő láncszem, vagyis ő maga, mindent megtesz annak érdekében, hogy fajtársait a háttérbe szorítva mindenképp neki jusson a legtöbb. A legnagyobb cupák, a legjobb búvóhely, a legvonzóbb nőtény a legtöbb utód. Nem így a csupasz majom. Zárt csapatai elosztották egymás között a megszerzett erőforrásokat, így mindenkinek jutott, még annak a színvak, gyenge hallású, meglehetősen vézna egyednek is, aki később unalmában, mert már arra sem volt szüksége, hogy maga járjon el vadászni, hiszen a csoport erősebb tagjai minden földi jót a helyébe hoztak, szóval unalmában feltalálta a távolban ható nyilat. Ez a már első pillantásra is elmebeteg ötlet hamarosan sok egyéb marhasághoz vezetett. Kiderült, hogy néhány ügyes majom képes halomra lődözni a közelben sétáló, érdeklődő állatokat, de a szerencsétlen prédának csak a legízletesebb részeit fogyasztották el, és otthagyták a hús meg a csontok java részét, amivel maguk köré csalogatták a hulladékra éhes dögevő fenevadakat. Továbbá lehetővé vált az is, hogy csupasz, hájas, izzadó testük köré az állatbőrökből egy újabb nevetséges réteget kerítsenek, amelyet később ruhának neveztek el. Minden biológus igazolhatja, hogy nincsen még egy tisztességes állata a földnek, amely ezt megtenné. A ruha nemcsak fölösleges, kényelmetlen, nehéz viselet, amelynek megszerzéséért más élőlényeket kell elpusztítani, hanem még azzal a hátránnyal is jár, hogy viselője képes a saját tulajdonságaira méretezett, megszokott szülőhelyéről elvándorolni, akár kietlen, hideg tájakra is, ahova értelmes majom soha be nem tette volna a lábát vagy a kezét. Így a csupasz majom az egész bolygót elfoglalta, ami eleve felborítja a bioszféra kényes egyensúlyát, pedig az a viszonylagosan elszigetelt részek egymást korlátozó kölcsönhatásán nyugszik.

Liberálisabb iskolához tartozó elmeorvosoknak talán sikerülne némi logikát csempészniük a vadászatra alkalmas fegyverek meg a ruházkodás excentrikus használatába, de a legparányibb racionalitás sem lelhető fel az ember speciális bolondériájában: az állandó konstrukciós szenvedélyben. A konstrukció sokféleképpen megnyilvánul, például a nyelvhasználatban, a szabálykövetésben vagy a tárgykészítésben. Az állatok között is előfordulnak alkalmi konstruktőrök, gátat építenek a hódok, várat a termeszek, fészket a madarak. De náluk a konstrukció mindenkor hasznos célokat szolgál, és sosem hatalmasodik értelmetlen, pusztító szenvedéllyé.

Az ember legmindennapibb konstrukciós tevékenysége a bolond beszéd. Köztudott, hogy az állatok nem beszélgetnek. Ugyan miről is kéne beszélgetniök? Állandó versenyben élnek fajtársaikkal, és ha értesüléseket szereznének arról, hogy a másik egyed éppen mit tervez, mi a közvetlen szándéka, hogyan érzi magát, akkor ezt az információt azonnal a saját hasznukra fordítanák, és az efféle cserfesség hordozója nem sok nyomot hagyhatna az utánuk következő generációkban. Nem így az ember, aki idejének java részét fecsegéssel tölti, s akinek a másik elmétől származó információ sokszor fontosabb, mint a kenyér. És persze mindent megtesz azért, hogy az önnön képtelen elmeszüleményeit másokkal közölje, segítségükkel elemezze és terjessze. A nyelv felhasználásával elképesztő történeteket lehet kitalálni és elmesélni, amelyek se ételnek, se takarónak nem alkalmasak, igaz, a szaporodásban néha segítenek, mert a hölgyek hajlamosak elkábulni az édes szavaktól, bár ezek minden más szempontból az értelmetlen pazarlás fő forrásai. Ahelyett, hogy az ember a környezetében lévő érdekes állatokat, növényeket figyelné, és arra

vigyázna, hogy ezek a saját érdekében mindig fellelhetőek legyenek, történeteivel elképzelt világokat teremt Istennel, angyalokkal, démonokkal, képletekkel, imaginárius számokkal, egészen kicsi atomokkal és nagy bumm-mal. A legőrültebb dolog azonban az, hogy nem éri be a kitalációkkal, hanem mindjárt el is akarja készíteni azokat. Különböző anyagokból tárgyakat, szerszámokat, gépeket hoz létre, elképzelhetetlen mennyiségben, és azután ezekről is eszébe jut mindenféle, amit szívesen elmesél, sőt sokan arra vetemednek, hogy a mesékből újabb tárgyakat készítsenek. Ördögi kör alakul ki. A legtöbb tárgynak kizárólag az az egyedüli értelme, ha szabad ezt a szót a tárgyakkal kapcsolatban használni, hogy valakié legyen, hogy birtokolni lehessen, legfőképpen gyűjteni, mutogatni, venni, eladni, cserélni. A beszéd és a tárgy konstrukciók egymást serkentő körfolyamatának az az eredménye, hogy a tárgyak, mint egészen új, képtelen fajok egyedei benépesítették a földet, jó részéről kiszorították a bioszférát és lakóit, sőt ma már az embernek magának is csak pici lyukak jutnak egy-egy rosszul konstruált betontákolmányban. Hova vezet ez?

Súlyosbítja a helyzetet a szabálykövetés esztelen tulajdonsága. Az állat állandóan érzi, tudja, hogy számára mi a helyes, és cselekedeteit ez határozza meg. Nem így az ember. Valaki kitalál valami baromságot arról, hogy adott esetben hogyan érdemes eljárni, ami esetleg, akkor és éppen ott, némi hasznót hajt a csoportjának, esetleg csupán beszélni lehet róla, a többi szerencsétlen pedig ezt azonnal szabálynak tekinti. Lehet, hogy ők maguk sohasem jöttek volna rá a kitalációra, de ész nélkül másolják, a szabály utasításait betartják. Szabály szerint élük életüket, építik házukat, nevelik gyermekeiket, még akkor is, ha a körülmények már régen megváltoztak. Valaki például Istent talált ki, akit senki se látott és még sok száz generációval utána is azt hiszik, hogy van Isten, vannak ördögök, van kezdet és van vég, mert a régi szabályok ezt állítják. A tömérdek régi, elavult szabályt pedig tradíciónak tekintik, és gondosan őrzik, nehogy véletlenül megváltozzék. Ez a tradíciókövetés legalább akkora bolondéria, mint az ellenkezője, amikor új, kipróbálatlan haszontalanságokat gondolnak ki, és azokat azonnal alkalmazni kezdik. Ezt nevezik reformnak, haladásnak, modernnek. „Ami új, az jobb” hirdetik ezt az evolúciós és logikai képtelenséget. Nem tudják belátni, hogy mindkét bolondéria a saját pusztulásukhoz vezet, vagy azért, mert a régi szabályok az új helyzetben nem megfelelőek, vagy azért, mert a hirtelenjében kigondolt új nem biztos, hogy beválik.

Az ember, aki szerényen sapiensnek, bölcsnek nevezi magát, noha bolondok bolondja, képtelen korlátozni populációjának méreteit, képtelen megakadályozni a haszontalannak vagy károsnak ítélt anyagok felhalmozódását, képtelen alacsony szinten tartani az energiafelhasználását és képtelen békésen együtt élni a bioszférával, amelyből vétetett.

Ki fogja ráhúzni a jól megérdemelt kényszerzubbonyt? És mikor?

Hogyan is kezdődött, akkor régen...

Egy ilyen magamfajta biológust nem csak az érdekel, hogyan is vannak éppen a dolgok, például az, hogy az ember, ez az ismert emlősféle, imádja a vizet. Szeret mosakodni, pancsolni, lubickolni, fürdeni, zuhanyozni, gyógyfürdőzni, strandolni, úszkálni, úszni négyszer százat, merülni, búvárkodni, vagy akár csak lábat áztatni egy nagy lavórban. Ezek mind nagyon érdekes viselkedésformák, de a legizgalmasabb az, hogy miért? És itt ne a közvetlen kiváltó okokra tessenek gondolni, teszem azt, arra, hogy azért mosakszik, mert összepiszkolódott, vagy a víz alatt nagyon érdekes színes halak úszkáltak, és azért ment a víz alá, hogy közelebbről megnézzék őket. Nem, ezek a közvetlen okok ugyan szintén érdemesek lehetnek a vizsgálatra, de az igazán izgalmas kérdés az úgynevezett végső okok mibenléte.

Miért kedveli ez a lény a vizet egyáltalán?

Nehogy azt higgyék, hogy a dolog magától értetődő. Egyáltalán nem az. Látott már valaki strandoló csimpánzokat, bonobókat vagy gorillákat? (Hogy legközelebbi rokonainkat említsem). Ugye nem?

Nem is olvashattak, hallhattak ilyenekről, mivel a kedves rokonok mérhetetlenül utálják a vizet. De nemcsak a közelebbi, hanem a távolabbi rokonság is így van ezzel. A majmok vízkerülő állatok. Kivételek persze akadnak, hogy a szabályt erősíteni lehessen. Van egy hosszú orrú majom, amely a dél-kínai sós mocsarakban szeret úszkálni. Kínai halászberek mesélik, hogy néha kisodródik a nyílt tengerre és ilyenkor órákig is képes fennmaradni a vízen, de ha meglát egy halászbarkát, azonmód felkérérdzkedik rá. No, nem valami tolakodó rimánkodással, hanem nagyon is méltóságteljesen. Felmászik a bárkára és meghúzódik az egyik, az emberektől távoli sarokban, de folyamatosan szemmel tartva őket. Tökéletesen megértem ezt az óvatosságot, nyilván azt gondolja, hogy azért, mert ezek előbb kapták el az úszó fadarabot, remélhetőleg még nem képzelik a magukénak, de hát soha sem lehet tudni, többen is vannak, jobb a békesség. Így aztán amikor a part közelébe érnek, megkönnyebbülten felsóhajt, hogy megint megúszták, és egy csukafejessel elválík tőlük. A hosszú orrú majom éppen olyan kivételes eset, akárcsak mi magunk.

Tudok egy másik történetet is, ami persze csak azt mutatja, hogy még Isten legártatlanabb teremtményeit is megronthatja a kultúra meg a civilizáció. Isten – fontosabb dolgokkal lévén elfoglalva – valószínűleg nem gondolta végig az összes következményét a paradicsomból való ki- és a bioszférába történő bezavarásnak. Ha odafigyel, biztosan nem szabadít rá minket erre a szerencsétlen bolygóra. Fájhat is a feje emiatt sokat.

Szóval, a másik eset: japán primatológusok – azaz majomkutatók, csak az olyan nevetséges szó, mindenki röhögne rajta, a primatológus pedig jeles, okos ember, még akár doktor is lehet – készítettek egy filmet, amelyen egy kellemes, meleg vizű forrásoktól táplált kis tavacsát lehet látni, a havas tél kellős közepén. Méteres hóban csak úgy gőzölög a víz, mint nálunk a törökfürdőben, de ami az igazán érdekes, hogy a sekély kis tavacska tele van pancsoló japán makákókkal, akik láthatóan nagyon élvezik a finom meleg fürdőt. A különös csak az ebben a mozgóképpel hitelesen dokumentált eseményben, hogy a japán makákók remekül kibírják a telet, de soha, sehol nem szoktak fürdeni, mert mint említettem, a majmok általában utálják a vizet. Ennek a kis meleg vizű tónak a közelében viszont működik egy kutatóállomás, és az ott dolgozó zoológusok gyakran fürdőznek a kellemes

tavacskában. Néhány évi megfigyelés után kipróbálták ezt a makákók is, megtetszett nekik, és azóta csapatostul járnak oda. Valószínűleg pár év múlva bérletük is lesz, diákoknak, katonáknak kedvezményel.

Mint korábban céloztam rá, ez az eset sem tekinthető tipikusnak, inkább különösnek, ha a megrontás ilyesféle eseteit különösnek mondhatjuk. Mindenesetre a háttérben az ember áll, aki viszont mindig és mindenhol, csak úgy magától, kedveli a vizet, sőt ahol nincs víz, oda visz valamennyit, lehet, hogy csak egy vödörnyit vagy lavórnyit, de vizet kerít magának még a sivatagban is, hogy pancsolási szenvedélyének eleget tehessen. Miért?

Tisztálkodás?

Ugyan. Rendes emlősállat nyalja magát. Nagyon praktikus, ősi viselkedésforma, a bundának tisztának illik lennie, mert ha csapzott, megfázik az állat, ráadásul a nyál valamennyire még fertőtlenít is. Az ember ugyan néha nyalakodik, de csak különleges esetekben, ha például a fagyi véletlenül a kezére csöppen, vagy ha... de hát azt úgyis tetszenek tudni, és ez a fejezet különben is a fürdőzésről, nem pedig a szeretkezésről szól. Ettől az emlős jó szokástól való eltérés persze nem új keletű, a majmok már régen a társas tisztálkodást részesítik előnyben, nevezetesen a kurkászást, amelynek során egymás bundáját centiméterről centiméterre átvizsgálják, kiszedik a beleakadt törmeléket, rovar, megkapirgálják a viszkető varokat, szóval nagyon jól mulatják vele a pihenőidőt, és rosszmájú primatológusok szerint közben pletykálnak. Azért csinálják olyan gyakran és olyan hosszasan.

Az ember a bundáját nagyrészt elvesztette, és bár a maradékot ő is szívesen kurkássza, kivált az ellenkező neműekét, de a sima bőrt könnyű víz nélkül is tisztán tartani, lecsutakolni valamivel. Nem, itt egészen más dologról van szó. Ha biológusok ilyen feladványokat kutatnak, abban a meggyőződésben teszik, hogy a megfigyelt tulajdonság végső mértékére a faj történetében rejtőzik a felelet. Ha megismernénk a faj kialakulásának minden egyes evolúciós lépését, akkor az összes miértre egészen pontos választ adhatnánk. Ezért azután szellemesebbnél szellemesebb történeteket találunk ki, hátha valamelyik közel jár az igazsághoz.

Az ember történetét találgató biológusok hosszú ideig azzal voltak elfoglalva, hogy keressék a két lábon járás, az eszközhasználat, a közös vadászat és más efféle tulajdonságok mértékét. A kitalált történet nagyon egyszerűen hangzott, a csimpánzszerű őś-ősemlős alól kiszaladt az erdő – nagy a szárazság majd egymillió évig –, és ezért kénytelen a mezőhöz, azaz a szavannához alkalmazkodni. Itt nagyon jól megél az, aki két lábon állva messze tud ellátni, talpára lépve gyorsan tud szaladni, közösen vadászik és más effélék. Ez nagyon ügyes történet, de akkor miért imádja annyira a vizet? Kérdezték azok, akik minden csomó mögé azonnal egy-egy kákát is képzelnek.

Miért?

És például miért izzad annyit?

Egy vérbeli, igazi szavannalakó nem izzad ki jó sok liter vizet futás közben, mert a víz ritka, drága kincs arrafelé. Azután meg miért sír? Az emlősök nem sírnak, a majmok sem sírnak. A sírás feleslegesen távolítja el a drága sós vizet a szervezetből.

Miért sír?

Legfőképpen miért imádja az ember a víz mellett a sót is? Miért kell neki a só sok ezer kilométerre is elcipelni értékes cserék lebonyolításához? Az oroszoknak, vagy a tigriseknek, vagy a csimpánzoknak nem kell só.

Nekünk miért kell?

A biológusok úgy szokták egymást piszkálni és alaposan felbosszantani, hogy sok ilyen miérett gyűjtenek össze, ezeket ártatlan pofával felolvassák egy tudományos konferencián, és a végén csak úgy odavetőleg megjegyzik, hogy a kedves kolléga imént előadott teóriája, mondjuk a szavannához történt alkalmazkodásról, valahogyan nem tud ezekre a fontos kérdésekre választ adni. Az igazán kínos persze az, ha azután feláll valaki más, és elmesél egy olyan történetet, amelyik pontról pontra minden miéltre tudja a választ. Ez nemcsak bőszítő, de megbocsáthatatlan, és erkölcstelen is. Az öreg biológusok nem is hiszik el az új történetet, csak a széllal bélelt fiatalok, ezért az új történetek elterjedésére általában legalább egy emberöltőt kell várni.

Egy ilyen új történetet mondott el vagy negyven éve – épp egy generációnyi idő mellesleg – egy Hardy nevű biológus, aki tengeri emlősökben utazott, méghozzá olyan szép eredménnyel, hogy öreg korára lovaggá ütötték, Sir Alister néven. Az angolok bezzeg tudják, hogyan kell a tudósokat megbecsülni!

Sir Alister azt mesélte tehát, hogy minden vízzel kapcsolatos miéltre egyszerű a válasz, ha feltételezzük, hogy az ember evolúciós életének korai szakaszában a tengerpartra szorult, és majom létére elkezdett a tenger gyümölcseivel táplálkozni. Ez se majomszokás persze, de az emberrel számos egyéb változás is történt, az úszkáláshoz megfelelőbb a csupasz bőr, a víz hűtő hatásától megvéd az újonnan kifejlődött bőr alatti zsírréteg, a sok lenyelt tengervíz sófölöslegét pedig a napon kiizzadja meg kisírja magából az ember, ahogyan ezt tisztességes tengeri emlősök is teszik. Mindehhez persze imádnia kell a vizet is, mert akik nem imádták kellően, azoknak felkopott az álluk és kihaltak. Puff neki!

Ráadásul Afrikában még egy olyan területet is találtak, amely éppen ebben az időszakban süllyedt le a tengerbe, és csak néhány apró sziget maradt fenn belőle, amelyek másfél millió év múlva megint felemelkedtek és újra csatlakoztak – hegyek formájában – a szárazföldhöz. Jó történet, az evolúció szereti az ilyesfajta trükkös megoldásokat. Néhány emberszerű ő a kicsi szigetekre szorul, erdő szinte semmi, a tenger pedig nagy, lehet választani. Amikor meg már majdnem egészen a tengerhez szoktak, a szigetek felemelkedtek, át lehetett sétálni a szárazföldre, és ott a megváltozott szokásokkal, új tulajdonságokkal halálra lehetett rémiszteni mindenkit. Jópofa hecc volt!

Az Isten is csak ámuldozott, egyetlen pillanatnyi rövidzárlat, és kiesik a kezéből az irányítás, nem lehet ezt a teremtetést egy másodpercig se magára hagyni!

Az is izgalmas ebben az új történetben, hogy egészen különös dolgokra is értelmes magyarázatot ad. Kiderült például, hogy az emberi újszülött legalább három hónapos koráig nyugodtan a vízbe dobható, nem könnyen fullad meg, mert a víz alatt nem vesz levegőt (merülési reflexe van, mondják a hozzáértők). Másrészt, zsírpárnás, gömbölyded testével könnyen fennmarad a víz felszínén, ellentétben a majmok sovány, ványadt csemetéivel, akiknek persze nincs merülési reflexük sem. Az a csecsemő, akit gyakran dobálnak vízbe, előbb tanul meg úszni, mint járni, és már Pesten is vannak uszodák, ahol a csecsemőket be lehet hajigálni a medencébe! Be kell vallanom, hogy amikor a fiam megszületett, én már tudtam Sir Alister elméletéről, és elhatároztam, hogy a történetet kísérletileg ellenőrzöm. Már minden elő volt készítve, nagy kád langyos víz, pucér csecsemő, amikor hazaérkezett a fiam mamája, és mit sem törődve a tudomány haladásával, elragadta tőlem a babát, engem hülyének nevezett, és kizavart a kísérleti helyszínről, a fürdőszobából. Ma sem értem, hogy miért. Azért is zavaros ez az ügy, mert

akkoriban egyébként ő maga ugyancsak vízbe szokta dobálni a babát minden este, igaz, hogy bonyolult ceremónia és nagy gügyögés közepette, előmelegített pólyával, finom ruhácskákkal, különböző kencékkel befejezve – egy csimpánzanya sohase csinálna ekkora cirkuszt a babájával –, és ami a legkülönösebb, nem hagyta a szegény teremtményt vidáman úszkálni, hanem egész idő alatt szorosan fogta. Hát hogyan lehet megtanulni úszni, ha közben fogják az embert? A női logika néha tényleg nem követhető. Ezért sajnós most én is csak mások megfigyeléseire vagyok utalva.

Akik egy másik lovag, Sir David Attenborough filmjeit szokták nézni – azért ezek az angol biológusok értik ám a csíziót! –, emlékezhetnek arra, hogy az egyikben Sir David, azon igyekezetében, hogy igazolja a kolléga teóriáját (amit mi, biológusok magunk közt csak a „vízimajom-teória” néven szoktunk emlegetni), elment egy kis afrikai faluba. A falucskát apró, sárgás, átlátszatlan vizű tavak vették körül, és Sir David a vízbe ugratta némi jutalom segítségével a helybéli lakosok pucér gyerekeit, akik rövid idő múlva egy-egy víz alatt fogott hallal a szájukban bukkantak fel. Igazolván, hogy az ember, ha szükséges, akár a szájával is tud halat fogni a víz alatt. Mondhatom, hogy az összes többi majmot a sárga irigység emészti emiatt, csak nem beszélnek róla.

Nos, ha valaki iparkodik kicsit, maga is gazdagíthatja az erre vonatkozó megfigyeléseket. Nem kell hozzá más, csak néhány, akváriumboltokban kapható eleven aranyhal, egy jó fürdő, a Rudas vagy a Király is megteszi, bele a halakat a vízbe, és zutty utánuk! Ha eleinte nehezen megy, döglött hallal kell előtréninget tartani, az nem ficáncol és megfogni is könnyebb, bár az íze talán nem az igazi.

Várom élménybeszámolóikat!

Isten állatkái

Az embereknek különös hiedelmei alakulnak ki a környező világról. Azt a népek már elég régen észrevették, hogy mellettük egyéb élőlények is élnek, növények, gombák, állatok meg mindenféle más, akiket sokszor nem is lehet látni. Ma az egészet, úgy egyben, bioszférának hívjuk, így könnyebb elvontan gondolkodni róla, hiszen a gyakorlati aspektusai örökösen problémákat okoznak. A növényekkel aránylag egyszerű a helyzet, minthogy rendszerint mindig megvárnak ott, ahol először találkoztunk velük, és így jut időnk elgondolkodni azon, hogy mi a fenét is kezdhethetünk velük.

Ehetőek?

Faraghatóak?

Jól égnék-e?

Vagy pompás, színes nemi szerveik vannak, amelyek csokorba kötve a saját nőstényeinket oly meghatóan ingerlik? Szóval többféle, de egyértelmű velük a viszonyunk.

Az állatokkal jóval bonyolultabb a helyzet. Ezek összevissza szaladgálnak. Többnyire elfelé, és ha igazán kíváncsiak vagyunk rájuk, akkor utánuk kell rohannunk, de ki tudja, érdemes-e. Néha viszont kifejezetten felénk futnak, mintha akarnának valamit, és amennyiben csakugyan ez a helyzet, akkor lehet, hogy bajban vagyunk. Mert mondjuk ebédet akarnak, és nem szeretik a gazdagon ízesített szójakonzervet, vagy a szárított teveszarból készített diabetikus kutyatápot, hanem kifejezetten húst, történetesen emberhúst kívánnak. Ez persze felháborító ötlet és tiszteletlenség is a részükről. A legjobb ilyenkor elszaladni előlük. Gyorsan.

A modern ember persze remekül megoldotta a problémát. Az ehető vagy másféleképpen hasznosítható növényeket a felügyelete alá, kertekbe, mezőkre, erdőkbe, üvegházakba, virágüzletekbe telepítette és mindenhova kiírja, hogy az ott élőkkal mit kell csinálni. Az állatok közül is kiválasztott néhányat, általában a megfelelő ízűeket, ezeket elkeríti, hogy ne futkározzanak, agyoneteti, hogy kövérek legyenek, aztán titokban megöli őket. Ilyenkor az állat eltűnik. Fel kell fednem a gondosan rejtegetett titkot, bár ezzel számos embertársamat – túlnyomó többségüket – fogom jó érzéseiben sérteni, az a helyzet, hogy röviddel az eltűnést követően, és azzal szoros összefüggésben, különböző húskészítmények jelennek meg a szakboltokban. Magát a gyilkosságot kizárólag kiválasztottak láthatják vagy végezhetik el. Az igazán állatszerető ember soha, egyetlen ujjal sem bántalmazna, kínozna, hajkurászna vagy ölné meg állatot. Húst viszont, ami a legkevésbé sem állatformájú, de megfelelően elkészítve kitűnő étel, természetesen szívesen fogyaszt. A hús a csarnokban vagy a hentesnél keletkezik, úgy nő, mint a dudva, és a hentes pontosan akkora szeleteket szabdal belőle, amekkorát a kedves vevő kér, és nem kell rohangálni utána. Az állat és a hús megkülönböztetése nagyon fontos az embernek, mert neki erkölcsi érzéke van, és eszébe sincs úri passzióból feláldozni, pláne megölni egy kedves állatot. A hús az más. A hús nem gondolkodik. Az állat pedig igen, mint azt a tudomány napról napra bizonyítja. De nem is állatot eszünk, csak húst. Jól néznénk ki, ha a mézárszékekben Riskát vagy Pannit kéne feldarabolva vásárolnunk. Barbár dolognak számítana. A bélszín, a fehérpecsenye, meg a felsál egészen más.

Ez a kérdés megoldva. További problémát inkább az jelent, amikor az ember már olyan büszke lesz az erkölcsére, hogy azt a teljes világra ki akarja terjeszteni. Ugye, szeretjük az érző, gondolkodó állatokat.

– Ki simogatott már bélszint – Lady Gágán kívül? – Na ugye!^u

Odavagyunk a kiskacsákért, a puha nyuszikért, és a kisoroszlán is olyan aranyos, amikor az állatkertien a tejecskét lefetyeli. Persze a spenótot ő se szereti, ami azért elgondolkodtathatna bennünket.

Mit csinálnak ezek a kedves állatok, amikor mi nem látjuk őket?

Kezdjük a legelején. Hogyan gondoskodik Isten az 0 féltett teremtményeiről? Bennünket, ugye, magunkra bízott, bár ne tette volna, de most már mindegy A mezők liliomait Ő ruházza, elég olykor némi kis műtrágyával, kapálással, permetezéssel elősegíteni a ruházást. De mi van az állatokkal?

Barátaim! Legyetek erősek! És a gyengébb idegzetűek ne folytassák az olvasást. Felfedem a titkot. Sajnos, a tudománynak ez a kötelessége, a fene ott egye meg.

Szóval, tömören és egyszerűen: Isten állatkái felzabálják egymást.

Ez pontosan olyan szörnyű, amilyenek hangzik. Az imádnivaló oroszlánkölyök mamája, ha Afrikában él, kora reggel felkel, de miután rendbe szedte magát, nem a közértbe megy tejszínű reggeli italért, mint a derék emberanya, hanem hasonszőrű sorstársaival kirohan a szavannára, és igyekszik elkapni egy arra sétáló gyanútlan gnút, zebrát, esetleg antilopot, mikor mi a kínálat. És ha sikerül elkapnia, mélyen elítélendő módon nem az Unió gondos, emberséges előírásai szerinti, minimális fájdalmat okozó eljárással végzi az élő állat feldolgozását, mint azt mi tesszük, s amit éppenséggel elnéznénk neki, hanem nekiesik a szegény prédának és durván megfojtja. Addig szorongatja a torkát, amíg az kínok és messze hangzó siránkozás közepette meg nem fullad. Nagyon szar érzés lehet, mármint a gnúnak. Ezután a jó anya társaival közösen felzabálja a tetemet, hogy délben majd tudjon szoptatni. És ez Istennek tetszik, mert látá, hogy jó az ökológiai egyensúlynak.

Mellesleg akad más érdekes ötlete is az egyensúly fenntartására. Amikor a legelésző anyaállatok világra hozzák borjaikat a Serengeti síkságain, nyilvánvaló, hogy a zsenge, új hús az erre várakozó ragadozók reggelije lenne, ha az anyaállatok a maguk gondatlanságában összevissza ellenének, mert akkor szépen sorban minden borját elkapna valaki, aki véletlenül arra jár. Csakhogy az anyaállatok nem gondatlanok, általában egyszerre ellenek, a Serengeti egy reggel tele lesz ma született borjakkal, ártatlanok mind, de nem elég gyorsak, éppen mert most születtek. Jönnek a ragadozók, hogy saját kölykeikről gondoskodjanak, és majd megköszönjék Istennek a gazdag borjútermést, de mit látnak? Nemcsak borjak hemzsegnak az asztalon, ezt úgy képletesen értem, mezőről van szó, hanem ízletes, véres méhlepények is, minden borjú mellett egy-egy. A ragadozók se szeretik a szaladgálást a préda után, ezért először a méhlepényeket falják fel, és mind jól is laknak. Nagy átverés az egész, mert mire megint megéheznek, a borjak már olyan gyorsan futnak, hogy a legtöbbet nehéz lenne elkapni.

Hentesbolt meg nincsen. Ezért az ellést követő időkben a ragadozók többnyire a beteg, bénázó felnőtteket, persze a gyengébb borjakat, meg a már fáradtan poroszkáló öregeket szemelgetik.

A növényevőknél nyugdíjas problémák nincsenek.

Ha még csak a nemes nagyvadak, az oroszlánok, tigrisek, leopárdok tennének így valamiképpen, elnéznénk nekik, az arisztokrácia mindig is extravagáns viselkedési

módokat követett, hát Istenem. De nem, az állatok jó része zabálja a másik, szintén jó részét az állatvilágnak. Isten állatkái bizony egymást falják.

Ugye tudjuk, hogy a sas nem kapdos legyeket. Csakhogy nem azért, mert olyan nemes és felsőbbrendű, hanem azért, mert a légy kicsi falat, és a kapdosásra fordított energiát sem térítené meg az elfogyasztása. Légy helyett a sas jóval nagyobb állatokat kapdos el, például aranyos őzgidát, vagy éppen kölykei szoptatására igyekvő nyuszimamát. Karmait mélyen belevájja, a nyúlanya sivalkodik, szenved, a sas közönyösen szállítja haza. A nyúl-fiak éhen pusztulnak majd, lassan és kínok között, mert az apjuk a létezésükről se tud, és nem siet az anyatej helyett nyúl-baba-tápszert hozni nekik, mert ilyen nincs. A kedves nyúlanyó pedig a sasfészekben végzi, éles csőrrel elevenen feldarabolva, hogy a sasfiókok kényelmesen nyeldekelhessék az aprítékot. A felaprított nyúlanyónak persze nem fáj semmi, a sast sem furdalja a lelkiismeret, akkorra már hús minden darab. Az éhen döglött nyúlfiakkal pedig Isten a legyeket ajándékozza meg, akik a szag alapján gyorsan megtalálják a már folyósodni kezdő finom falatokat, és az ízletes lakoma után odarakják a petéiket is, hogy a kikelő pöttöm kis lárváknak legyen mit enniük. Zéró kimenetelű játék, legalábbis Isten szempontjai szerint.

Ha már a madarokról esett szó, szeretném felhívni a lírai költők figyelmét egy roppant fontos jelenségre. A legtöbbjük szívesen elmereng a madárdal hallatán, az angyali fülemüle csattogásán vagy a poszáta tündéri csicsérgésén, ami belőlük szerelmes sorokat fakaszt. Barátaim, elképesztő tévedésben éltek! Az énekesmadarak hímjeinek éneke több funkciót szolgál, mint a lírai költők szenvedése. A madárdalnak csak az egyik, másodlagos és átmeneti szerepe a nőstények elbűvölése, amihez a szerelmes nótának még nyomdába se kell kerülnie; a nőstényeknek szóló részeket gyorsan, röviden elintézik, mert a legfontosabb funkció a fajtárs hímek távoltartása a fészekről meg a körülötte elterülő, tápanyagokban gazdag területtől, ráadásul a nőstények is főként ennek alapján választanak kanos, erős, területvédelemre alkalmas társakat. Értelemszerűen magyarra fordítva: a fülemüle csattogása a legelvetemültebb, legocsmányabb káromkodások sorozata, jó szaftosán, mintha tudnának magyarul, menjetek innen a jó anyátokba, rohadék barmok, szól a szépséges fülemüle már kora hajnalban, mert én úgy meg... nem is folytatom, mert még elpirulok. És minden biológus hallja, hogy ez jó.

Térjünk át a halakra. Azt ugye mindenki tudja, hogy a nagy hal megeszi a kisebbeket, a multik ennek a tudásnak alapján fejlesztették ki fölöttébb eredményes gazdasági módszereiket. Ha a kisebb hal szempontjából vizsgáljuk a dolgot, igencsak kellemetlen az egész akció. Az igazán picik élve kerülnek a nagyobb hal gyomrába, és ott a maró emésztőnedvektől lassan, kínok között pusztulnak el. A szerencsésebbeknek nyelés közben, mármint a nagy hal nyelése közben, eltörik a gerince, ami csak pár másodpercig fáj, de persze akkor nagyon is sikítóznak, jó hangosan, bár azt még a nagy hal se hallja. Isten persze igen, és Ő hallá, hogy jó, mert kishalak nélkül a nagy hal éhen döglene, ami csökkentené a bioszféra változatosságát, azt pedig Isten nem szeretné, mert ő az evolúcióban utazik. A legjobban az a kishal jár, amelyet a nagy hal kettéharap, nem szenved soká.

Fontos tudnunk, hogy ezek a tőlünk, emlősöktől idegen, sikamlós állatok mindenféle egyéb disznóságokat is művelnek a víz alatt, ahol nem látszanak. Isten a nagyobbakat időnként meg is bünteti ezért. Isten állatkáinak sem szabad minden. A büntetés: kínhalál. A kivégzést intéző hóhérokat nevezzük egyszerűen csak horgászoknak. Ezek fognak egy

szerencsétlen, élő kukacot, amely teljesen ártatlan résztvevője az eseményeknek, mérhetetlenül utálja a vizet, azt meg különösen nem szereti, ha a száján keresztül a végbeléig egy acélrudat dugnak a testébe.³⁴ – bár amúgy rendkívül életrevaló, mert heves kínjai közepette is órákig képes fulladozni.³⁵ Nos, a hóhérok ezt a gilisztát belógatják a nagy hal orra elé, aki a fájdalmában vonagló szerencsétlent óvatlanul bekapja. És akkor jön a büntetés. A fárasztás. Képzelje el a kedves olvasó, hogy egy kampós acélhorgot akasztanak a szájába, aztán a horoghoz erősített kötéllel elkezdik oda-vissza huzigálni valami mély vízben. Ugye, harcolna az ember, hogy szabaduljon, kapkodna, kapálódzna, hörögne és üvöltene, ezért néha víz alá is merítenék, hogy fulladozzon kicsit, a hal esetében ez pont fordítva történik, őt a levegőbe emelik fullasztási célból. Órákig lehet így kínlódni, és közben nagyon fáj is, éppen azért akar szabadulni a fárasztott illető. Akad, amelyik akár öt órán át is imígyen fulladozik, és olyankor a horgász szörnyen büszke, amiért a hal nem adta meg magát, inkább lassan dőglött bele a fájdalmas küzdelembe. Ezt ugyanis a hóhér saját érdemének tekinti, és mindenkinek elmeséli, alig néhány órát csapva a halált megelőző huzigálás időtartamához, hogy még nagyobb legyen a dicsőség. A nagy hal biztosan megérdemli a sorsát, mert már sok kis halat evett meg, azért nőtt ilyen nagyra. Isten is elégedett.

Vajon ki fárasztja a horgászt?

Istennek számos remek ötlete született még az állatkáiról való gondoskodás jegyében. Az ásódarázs például úgy látja el utódait, hogy fog nekik egy szép lepkét, igaz, csak korai hernyó alakjában, azt viszont megbénítja, hogy ne tudjon sehová elmászni, de azért érezzen mindent, mert a húsa úgy ízletesebb. Ezt a hernyót elteszi a költőkamrái egyikébe, és ráhelyez egy petét is, amelyből hamarosan aranyos, éhes lárvácska bújik elő, és boldogan falatozik az odakészített hernyóból, amely a gondos anya előrelátó kezelése következtében még él, csak éppen nem vonaglik, de azért mindent érez, és a rágicsálás is fáj neki, kivált, amikor a beleiben kezd turkálni a lárva.

Az igazán jó ötleteket apró igazításokkal többször is lehet alkalmazni. A dél-amerikai énekesmadarak csupasz fiókáit egy bögölyanya tekinti remek költőhelynek, hiszen rovarszemmel nézve a fióka merő hús. A bögölyanya tehát rárakja petéit, amelyekből a tündéri kis lárvacsöppségek gyorsan kikelnek, és vidáman csemegéznek az élő húsból. A fióka persze nincsen megbénítva, fáj neki a harapdálás, emiatt állandóan rángatózik, ha viszont a bögöly elővigyázatlanul megbénítaná, akkor maguk a gondos madárszülők dobnák ki a fészekből, mivel a mozdulatlan fiókát dőglöttnek tekintik, a vonagló meg nem. Kicsit furcsállják ugyan a kapkodását, de hát mozog az istenadta, és aki mozog, az él. Madaraknál ez ilyen egyszerű.

Az evolúció kutatói már régen megállapították az Istenről, hogy rovarmániás, mert a teremtésben elképesztően sokféle rovar él, és mindnyájukról Ő gondoskodik, külön-külön. Ezek az Ő ólomkatonái, a páncélos kis harcosok, akik kemény ütközeteket vívnak egymással nap mint nap, ami onnan föntről nézve igazán remek mulatság. A messzi északon, ahol kevés a háztartási hulladék, valamiképpen gondoskodni kellett a legyekről, és Isten ezt úgy oldotta meg, hogy a legyek lerakják a petéiket a rén- és jávorszarvasok orrlyukaiba, ahol a kikelő lárvák azonnal friss húshoz juthatnak, és mivel Isten, igen előrelátóan, kezdet nem teremtett a szarvasoknak – állandóan az orrukát piszkálnák vele –, képtelenek megszabadulni a kukacoktól. Előfordul, hogy a töménytelen belerakott pete és nyüzsgő lárva miatt némelyik lassú, kínos fulladásos halált szenved, de ne tessenek

aggódni, biztosan megérdemelte, és a tetem majd más jószágok – Isten egyéb állatkái –, táplálására szolgál, nem vész kárba.

Szóval, barátaim, a Teremtő ilyesféleképpen rendezte el az Ő kedves állatkáinak változatos táplálását, és az akasztás, keresztre feszítés, keréketörés, karóba húzás, máglyahalál, olajban főzés, halálra korbácsolás, vízbe fojtás, spanyolcsizma, hüvelyk-szorító, nyelvkitépés, guantanamoi fulladás közeli állapot, mind-mind csak halvány, gyatra kísérletezés az Ő végtelen tudásának gyakorlati célokra történő hasznosítására.

Az ember állatkája

Az előző fejezetben megismerkedhettek Isten állatkáinak zezugos problémájával. Magasabb szempontok alapján mi is közéjük tartozunk, de mint említettem, Isten bennünket magunkra bízott, és azóta abba nem hagyja a csodálkozását. Az ember igyekszik az elképzelt isteni képmásra hasonlítani, és túlbuzgalmában időnként fura dolgokra vetemedik. Elhivatottabb napjaiban például egyenesen Istennek képzele magát, és önnön mivoltához egyben-másban hasonló teremtményeket hoz létre. Az egyik legkülönösebb ilyen cselekedetéről szeretnék most beszámolni.

Még valamikor az ősidőkben az ember beszélni kezdett – a szakértők sokat vitatkoznak, hogy ezek az ősidők ötven, ezer vagy százötvenezer évvel ezelőtt, esetleg még előbb voltak-e – én különböző megfontolások alapján biztos vagyok benne, hogy az ember azon az ősnyelven, amelyen akkoriban éppen beszélt, korán és meglehetősen pontosan képes volt kiejteni bizonyos szavakat, mint például a feküdj, ülj, hozd, vidd, nem, tedd le és hasonlókat.

Ezeket a szavakat élvezetes gyönyörűséggel gyakorolta naponta fajtársain, az akkori ősembereken, akik ezért azután nem ellenkeztek vele, ültek, feküdtek, hozták, vitték és letették, mert ha nem, akkor ugye kéznél volt a bunkó, amelynek egy kisebb, törést még nem okozó, de a megértést serkentő csapásával könnyen fenn lehetett tartani a szükséges fegyelmet a közösségben.

A többi állat mindezt csodálkozva nézte, egészen hülyék ezek a csupasz majmok, egymást egzecírozzák, bunkó van náluk és kiszámíthatatlanok, gondolták magukban, és szaporán továbbálltak vagy legalábbis kicsit messzebbre húzódtak tőle.

Volt azonban köztük egy szerencsétlen nőstény farkas is, akit éppen az előző nap vert ki valamiért a falkája, az okokat illetően a korabeli beszámolók nagyon ellentmondóak, ezért ezekre nem térek ki. Szóval ez a nőstény, nevezzük a rövidség kedvéért Mancinak, ott álldogált a közelben, és szinte belefelejtkezett a nézelődésbe, kíváncsi természetűnek mutatkozott, mint a farkasok általában. Észre is vették az ősemberek, mert ők is kíváncsiak voltak, mint a farkasok általában, és az egyik, bunkóját lóbálva a megfelelő respekt kiváltása végett, odament Mancinhoz, és ráordított: ül! Manci ezen módfelett meglepődött, mivel más állatnak soha eszébe nem jutott volna megközelíteni egy éhes farkast, és meglepetésében leült. Ősünk ekkor elégedettsége kifejezéséül odavetette Mancinak a reggeliről megmaradt szalámis szendvicének kéznél lévő maradékát, amit Manci el is kapott, és bár az ízét különösnek találta, elfogyasztotta. A kivert farkasok mindig farkaséhesek.

Közvetlen megfigyelések híján csupán összefoglalom a következményeket. Ősünk intett Mancinak, aki további szendvicsek reményében hozzá szegődött és követte.

Ősünk ekkor egy új szót kiabált oda társainak: kutya! kutya! A többiek nem is csodálkoztak, mert tudták, milyen habókos az illető, lám, most meg egy vad farkast is képes a barlangba hozni. Végül mégsem bánták, mert úgy gondolták, ez a vadállat legalább elzavarja majd esténként a barlang szája előtt gyülekező hiénákat meg sakálokat, vagy ha nem, legfeljebb lecsapják. És lőn. Manci a szendvicsek meg a jó társaság reményében velük maradt. Mint más kivert farkasok, ő is folyton olyan falkát keresett, amely esetleg befogadja, ezek itt csupaszok ugyan, meg bűdösek, állapította meg, valamint folyton ordibálnak és dirigálnak, de remek társaságnak tűnnek. Manci néhány nap alatt már

nemcsak hozni, vinni, ülni, hanem feküdni is megtanult, aminek az a bizonyos ősrünk különösen örült, mert az éjszakák hidegek voltak, de ha Mancinhoz bújt, nem fázott, és nem is húzták le róla a többiek, mint egy rossz takarót, mert ha megpróbálták, akkor Manci morgott, és kicsit azért tartottak tőle. Az emberhúsról sóvárgó ragadozókat meg csakugyan elriasztotta a farkas jelenléte. Alig egy hét múlva kiderült, hogy Manci vemhes, és rövidesen négy kiscarkasnak adott életet, többek közt ezért se iparkodott másik farkasfalkát keresni, majd csak lesz valahogy, gondolta. Amikor a kiscarkasok megszülettek, ősrünk újabb szóval lepte meg a társait: kiscarkya!, kiscarkya!, kurjongatta. Az asszonyok meg a lányok persze rögvest gügyögni kezdtek, nézd, milyen aranyos kis tündi-bündi, puszilgatni való szőröcsömő, mondogatták egymásnak a kiscarkasokat simogatva, és persze mindegyik azonnal akart is egyet közülük, de persze csak azok kaptak, akik valamiféle szolgálatot tettek ősrünknek. Mi a fenével lehetett szolgálni annak idején? Gondolhatják.

Néhány év alatt egyre több kiscarkas, illetve újabb nevén kutya született a közösségben, és habókos ősrünk természetesen elismert vezetővé emelkedett, aki új, fantasztikus eszmékkel szolgált az emberiségnek. Ez persze neki is számos utódot hozott, a szolgálat néha igencsak eredményes ügyebár. A kiscarkasok nagyon fogékonyak, és a farkasfalkában gyorsan megtanulják a rendet. Manci utódai emberfalkában tanulták a rendet, és eszükbe se jutott, hogy a rend másmilyen is lehetne. Ülni kell, meg feküdni, hozni és vinni, éjjelente meg össze lehet bújni a csupasz gazdákkal, ami tulajdonképpen kellemes, mert viszont melegítenek valamelyest. Az évek során persze előfordult, hogy valamelyik kiscarkas nem akart kutya lenni, vicsorgott és harapott, ha utasították, ezeket azonban sürgősen agyonütötték.

Figyelem!

Ez már nem a természetes szelekció, amely új fajokat *eredményez* az evolúció rögzös és tekervényes útjain, hanem teljes egészében mesterséges. Az efféle szelekció eredménye egyébként az a néhány másik háziállat is, amelyet az ember nyír, fej, meglovagol, elveszi a tojásait, és ha már jó kövér, leöli. A farkas viszont nem tojt, gondolom, ez világos, és mivel ragadozó lévén nem evett finom, jó szagú füveket, húsa nem volt túl ízletes, fejni se lehetett, nyírni meg fölöttébb macerás lett volna a rövid szőre miatt. Ahhoz pedig, hogy takarónak használják, nem kellett lecsapni, megnyúzni, sőt különösen előnyös volt, hogy napközben a saját lábán járt, és nem kellett cipelni, mint a szőrmebundát. Ráadásul nemcsak melegített, hanem jelzett is, sokkal előbb megérezte az embert fenyegető ragadozók közeledtét, és ezt diszkrét nyüszítéssel, majd ugatással közölte is, amellet segített a vadászatban. A szelídebbjével mállhat lehetett szállítani, és elhúzták a szánt is, a kisebbekkel pedig nagyon jól eljátszottak az emberkölykök, könnyebbé vált a dolga az ős-szittereknek. Jó néhány tízezer évvel később az is kiderült, hogy képesek őrizni és terelni a többi szerencsétlen, akkoriban háziasított állatot, sőt számtalan egyéb módon is hasznosítják magukat. Nagyjából így keletkezett ez a mesterséges állat, az ember állatkája, a kutya. Van persze a dolognak egy mind ez idáig rejtett aspektusa is, amely az Istenhez való hasonlatossággal kapcsolatos. A mesterséges szelekciót nem tudatosan végezték, az ember nem azt határozta el, hogy valamiféle előre megtervezett valakit farag majd a farkasból, ennyire ne legyünk beképzettek, erről szó se esett. Csupán annyi történt, hogy az ember szoros, együttműködő közösségeibe belekerült egy „Másik Állat”, amelynek annak idején nem volt annyi esze, hogy elmeneküljön. Eleinte csupán megtúrták, és mint említettem, csak az agresszívebb példányokat csapták agyon. Később, amikor kiderült, hogy értelmes, engedelmes, hasznos

lény, már őseink is felfigyeltek arra, ha a kutyák közül valamelyik ügyesebbnek, találékonyabbnak bizonyult a többinél. Ezeket persze dédelgették és szaporították. Így lett egyre hasznosabbá a kutya, a nem tudatos elem ebben a folyamatban az, hogy őseink kutyaideálja, az elképzelt mintakutya tulajdonképpen pontosan olyan lett volna, mint ők maguk. Keze ugyan nincsen, nem is lesz, és egyelőre még beszélni sem tud, ámbr ez elég előnyös, mert vissza se pofázik, viszont sok mindent megért, szót fogad, körültekintő és odaadóan szeret bennünket. Ha az ember csapatot épít, gyerek- vagy vállalati csapatépítő tréner korában, akkor pontosan ezekre a tulajdonságokra figyel fel, az ilyesfajta kóhoz közelítőket tartja meg, belőlük lesznek az osztályvezetők meg az aligazgatók is. Ennek a lassú, de folyamatos közelítésnek az eredménye a mai kutya, amely bizony – és ezt sok tudományos vizsgálattal, sőt ma már a tudományos közösség elismerésével is alá tudnám támasztani – leginkább az ember gyerekére hasonlít. Még nem beszél, de erősen kötődik hozzánk, érzelmi élete leginkább egy hároméves gyerekéhez hasonló, érdeklődő, tevékeny, folyton rajtunk lógó teremtmény. Már nem állat, még nem ember, de valamelyest hasonlít ránk, éppen úgy mint mi Istenre. Képmás az, képmás.

Ennek sok furcsa következménye támad. Az ember beszél a kutyához, ő meg figyel, hallgat, kérdez, és igyekszik testbeszéddel válaszolni. A legjobb játszótársa a gyerekeinknek, képes felismerni különböző betegségeinket, és ha kéri, jelzi azokat, szolgálatokat teljesít, összeszámolni se lehet, annyifélt. És cserébe csak azt szeretné, ha családtagnak tekintenék, mert amelyik idegenkedett ettől, az a kutyává válás hosszú folyamatában kisselektálódott. A viselkedéskutatók egy részének szilárd meggyőződése, hogy a kutyateremtés során az ember maga is megváltozott, mert a kutyaszerető és kutyatartó csoportok jelentős előnyökre tettek szert az emberi evolúcióban. Sokan állítják, hogy a neandervölgyiek éppen a kutyaszeretetük hiánya miatt – csak a húsát szerették – haltak ki, és a ma élő emberiség a kutyakedvelők utóda.

Egy teremtmény előállítása azonban nemcsak dicsőség, kötelezettségekkel is jár, az illetékesek erre azért figyelmeztethetnék melleleg Istent is odafenn, mert példátlan a nemtörődömség. A miránk háruló kötelezettség mindössze annyi, hogy ha már befogadtunk egy ebet, akkor érzelmileg is gondoskodjunk róla, mert a szerencsétlen ugyanolyan érzelmi válságokba zuhanhat, mint a mi gyerekeink, ha esetleg eltévednek. Amikor kegyetlenül, erkölcstelenül kidobnak egy kutyát a családból, semmiben sem különbözik attól, mintha egy kisgyereket dobnánk ki. Az agya kisebb, mint a mienk, valószínűleg még évszázadokba telik, mire filozófiával vagy poétikával kezd foglalkozni, de érzelmi képességei, vágyódása, szeretete, kötődése már tökéletesen emberszerű.

Teremtő! Törődj a teremtményeddel!

Miénk a föld!

Az állatok általában territoriálisak, ami azt jelenti, hogy veszett agresszióra képesek, ha fészkeket, odújukat, legelőjüket vagy magukénak vélt vadászterületüket valaki (a valaki mindig fajtárs) a jelenlétével veszélyezteti. Az agresszió célja a betolakodó elűzése, és általában addig tart, amíg az illető a foglalt terület határain kívülre kerül. Tovább úzni felesleges, meg az állat nem is hagyhatja el a saját területét, hiszen akkor azt mások menten szabad prédának tekintenék. A terület erőforrás, akár fészkek, akár odú vagy egy darabka föld néhány silány málnabokorral, márpedig az evolúciós versenyben csakis az marad fenn, aki az erőforrásait képes megvédeni.

Az ember is az állatfajok egyike, még ha sokszor szeretné is megtagadni ezt a rokonságot, és természetesen ő is a génjeiben hordozza a legfontosabb erőforrás-védelmi készségeket, amelyeket aztán ügyes elnevezésekkel szépnek, szentnek, hazafiasnak és különlegesnek tüntet fel. Ezek közé az ősidőkből hozott értékek közé tartozik a territorialitás is. Az otthon, a tanyánk, a földünk, a hazánk védelme mindannyiunknak nagyon fontos, és az ufók is menjenek haza, mert ez a mi bolygónk.

A territoriális viselkedés persze kizárólag akkor jelenik meg az embernél, ha kevés a terület, és arra mások is igényt tartanak. Amikor Amerikát az európai bevándorlók elkezdték megszállni, egy darabig semmi probléma nem akadt, az indiánok java részét sebtében kiirtották, utóvégre meg se voltak keresztelve, és mindenki nyugatra igyekezett, mert ott voltak a szabad földek. Az ember kinézett magának egy kellemes, árnyas völgyet, ahol marháit, lovait legeltethette, felhúzta a kunyhóját, házát, és élt boldogan. Se telekkönyv, se birtoklevél, se adó. Eltelt így jó néhány évtized, paradicsomi állapotok lehettek. Sajnos, sebesen terjedt a híre, és rengeteg ember igyekezett nyugatra az amerikai kontinensen. Emiatt egyre több konfliktus keletkezett. Ki legeltessen ezen a réten, és ki a másikon, ahol hitványabb fű nőtt? Ezekből az időkből eredeztethetők a cowboytörténetek. A tehénpásztorok, a lótolvajok, a rablók és a nemes igazságosztók világa alakult ki. Amikor a konfliktusok miatt a helyzet tűrhetetlenné vált, villámgyorsan bevezették az Európában jól ismert telekkönyvezést. Néhány évtized alatt minden birtokot kimértek, minden földdarabnak tulajdonosa lett, és a cowboyok Hollywoodba költöztek, hogy ismereteiket szirupos, jól fizető filmekben kamatoztassák.

Ez a példa szépen mutatja, hogy az ember, ha szükséges, békésen, racionálisan is képes problémáit megoldani. Tulajdonképpen csodálatraméltó, hogy a modern idők rettenetes zsúfoltságában, amely erősen aktiválja territoriális viselkedésünket, milyen békésen oldjuk meg a konfliktusainkat.

A mai tömegtársadalmakban élő embernek is rettentően fontos, hogy az a pici terület, amelyet magáénak mondhat, az övé, és csak az övé legyen. A legtöbb ember határozott geometrikus érzéket fejlesztett ki magában, és azt gondolja, hogy az ő hasáb vagy négyzet alakú területének határain emelkedő virtuális, égis érv és végtelen hosszú falak valamiféle zárt egységet képeznek, egy territóriumot, amely sérthetetlen és természetesen egyedül az övé, még az „A” is tilos.

Egyik nőgrádi kertszomszédomban különösen fejlett az efféle geometrikussá nemesült territorialitás. Kertjének északi sarka mellett, az én kertemben egy fiatal, nekem nagyon kedves tölgyfa állott, amely néhány év alatt több méter magasra terebélyesedett. Napot

nem fogott el tőle, azt gondoltam, nem zavarhatja. Tévedtem. Egyik télen, amikor szokás szerint lepotyogtak a fa levelei, és egy részük az ő területére esett, úgy érezte, ez már tűrhetetlen, és tavasszal, amikor találkoztunk, szóvá tette. Próbáltam magyarázni, hogy a szél amúgy is sok levelet fúj a kertbe, mit számít az a pár darab, de hiába. Azt neki kell felszednie, miattam, és az az ő területe. Jó, én átmegyek és felszedem. Még mit nem! Ő idegent nem enged a területére, vágjam ki azt a fát!

Én igyekszem békésnek mutatkozni, nagyon sajnáltam a tölgyet, de kivágtam. Ezzel persze nincsen vége a történetnek. Két év múlva újra megkeresett a szomszéd: átlógnak a tuják levelei a kerítésen. Megnéztem. Valóban, magas tuják sora véd minket a szomszéd kellemetlen látványától, valamint zajos, alpári üvöltésekben gazdag családi életétől, és tényleg, egyik-másik tuja némelyik levele 10-15 centiméterre is túlnőtt a kerítésen. Teljesen nyilvánvaló, hogy territóriumát geometrikusan képzelel el derék szomszédom, milliméteres pontossággal. Ha valami vagy valaki ebbe a térbe behatol az ő engedélye nélkül, az súlyos territóriumsértést követ el, amit vissza kell verni, mégpedig az agresszió folyamatosan eszkalálódó eszközeivel! Igazából csak ritkán, hétvégeken látja a tujalevelek behatolását, és ennek észleléséhez egészen közel kell mennie a kerítéshez, de gondos gazda sohasem mulasztja el a kerítés minden négyzetcentiméterének gyakori átvizsgálását, hátha betolakodókra bukkan. Kikötni, levágni!

Ez a személyes szinten jelentkező territóriális agresszió a társadalom magasabb szintjein is gyakran felbukkan, sokszor ugyanilyen nevetséges formában. Gondoljunk csak Török- és Görögország pár évvel ezelőtti vitájára, amikor néhány apró, terméketlen, a tengerből épp csak kilátszó, pár száz négyzetméteres sziget miatt majdnem háborúzni kezdtek.

Mert a görög föld nem eladó! Meg a török se!

Szociálpszichológusok sokféle mulatságos történetet mesélnek azokról az esetekről, amikor egyébként teljesen normális felnőtt emberekben hirtelen megjelenik a territorialitás érzete. Egy könyvtárban hosszú közös asztalt helyeztek el, amely mellett elüldögélhettek az olvasó polgárok, mindenki könyve, esetleg füzet, ceruzája is az asztalon. Ilyen helyzetben az olvasó gondosan felméri a „saját” területének képzeletbeli határait, és nagyon ügyel arra, hogy szomszédjai meg ne sértsék ezeket. Egy kísérletben a kutatók megbíztatták jól elterpeszkedett az asztalon, szétrakott több könyvet, füzetet, szóval provokálta a mellette helyet foglaló szomszédot, aki csak egészen rövid ideig tűrte a territóriális agresszió eme gyalázatos megnyilvánulását, és akcióba kezdett. Több könyvet kért ki a könyvtárostól, amelyekkel gondosan „lefedte” a területét, azután a táskájából füzeteket szedett elő, amelyeket a képzeletbeli territórium határain helyezett el, hogy szomszédja számára világos legyen a tulajdonjogi helyzet. Ha az néha, amikor ő nem figyelt oda, akár csak két centiméterrel arrébb tolt egy könyvet, azonnal intézkedett, visszatolta, függetlenül attól, hogy a területre igazából nem is volt szüksége, mert kizárólag egyetlen könyvet olvasott.

Összeszokott, harmonikusan együtt élő embereknél is megjelenik a territorialitás, de általában előzékenyen kiegyeznek. A fürdőszobában például a feleségem a gazda, de van egy kicsi, kerek polcom, és azon én vagyok az úr, onnan semmit sem szabad takarítás ürügyén elvinni, vagy valamit bármely más indokkal odatenni, mert azonnal reklamálok. A hatásmechanizmus felismerése ugye nem jelenti azt, hogy az a felismerőben nem működik.

Agresszió

Az agressziót szörnyű dolognak tartjuk, pedig Isten egyik legjobban működő találmánya az állatvilágban, a mienkben persze ez se az, sőt rémes az egész, de hamarosan rátérek a részletekre.

Bölcsen úgy rendeltetett, hogy az állatok számára hasznosítható erőforrások mindig szűkösebbek a szükségesnél, ami őket, mármint az állatokat, az Úrnak kedves vetélkedésre készíti. Egyrészt izgalmas megfigyelnie, vajon melyikük nyer a végén, de elősegíti a természetes szelekciót is, ami az evolúció egyik legfontosabb mechanizmusa, és arról Ő már korábban látá, hogy az jó. Az állatok csudára szaporák, a tudósok azt is kiszámították már, hogy ha minden erőforrás (táplálék, víz, tér, levegő) bőségesen rendelkezésükre állna, akkor egy-egy állatfajta teljes populációjának tömege milyen gyorsan érné el a Föld tömegét. A tudósok unalmukban, rendszerint reggeli kávézás közben elmélkednek ilyen baromságokon, de kiderült, hogy néhány óra alatt még egyetlen baktériumsejt is képes lenne osztódással földtömegűre szaporodni, és ha a valamivel lassabban szaporodó elefántokkal kalkulálunk, az is csak néhány száz évet jelent. Vigyázni kell tehát, kicsi a bolygó, korlátozottak az erőforrások. Ezt az állatok a teremtőjükkel együtt pontosan tudják és értik, sajnos az ember még nem, de erről majd később. Szóval semmiből sincsen elég, versengeni kell, és a versengés legostobább módja az lenne, ha csak úgy, szabályok nélkül vetné rá magát mindenki a kíváncsi erőforrás valamelyik darabjára, és azt utolsó leheletéig védelmezné. Ha így tennének az állatok, akkor egykettőre kihalnának. Lehet, hogy az ember emiatt nem fog így járni, de ez még nem egészen biztos. Maradjunk az állatoknál. Az agresszió olyan velük született viselkedésforma, amelynek segítségével a védelmezni kívánt erőforrás közeléből az abban részesedni kívánó fajtársat eltávolítják. Nem szépítem a dolgot, időnként undok, erőszakos módszerekkel.

Tudják már, milyenek Isten állatkái!

Ebben a dologban az a ravaszság (amiért Istené az érdem), hogy a legtöbb agressziós aktus során csak addig folyik az erőpróba, amíg az ellenfél a láthatáron van. Ha feladja – elkullog, elszáll, elúszik vagy elcsúszik-mászik akkor vége az agressziónak, aki odébbáll, az most, a jelen helyzetben nem jut hozzá az erőforráshoz. Ez persze piszkosul kellemetlen érzés lehet neki, viszont megúsza a verést, még él, és talán holnap, esetleg máshol, neki is sikerül. Vagyis, ha nem zabálásról van szó, az állatok nem akarják egymást kiirtani, ami igazán megérdemel bizonyos elismerést.

Ez az agressziós versengés néha olyan szelíd, szakkifejezéssel: annyira ritualizálódik, hogy a néző nem is hinné, hogy az ellenfelek itt vadul küzdenek valami erőforrásért. Ebből a szempontból a láva-gyíkok a kedvenceim. Hímjeik természetesen megverekednek a nőstények kegyeiért, hiszen csupán a legerősebb, legrátermettebb hímeknek lehetnek utódaik a következő generációban, Isten rendelése szerint. No, de nem esnek egymásnak, mint az állat, hanem körbejárák egymást, szemügyre veszik a konkrét erőviszonyokat, majd az egyik szépen, nyugodtan megfogja a másik grabancát, és felemeli. A másik nem kapálódzik, nem ellenkezik, nem ugrál, nem káromkodik, hanem békésen tűri, csak lóg ernyedten a levegőben, pihen is közben és elmélkedik. Ha az emelgető lávagyík elfárad, és úgy gondolja, jöhetne egy kis kávészünet, akkor leteszi az ellenfelét. Az meg kipihenten, jó erőben most az emelgetőt emeli fel a nyakánál fogva, aki szintén elviseli a dolgot, talán még

örül is, hogy ha már kávé nincs, legalább lógni lehet egy kicsit. Ez a helycserés emelgetés több fordulóban zajlik, és ugye, gyíkméretekhez képest a fajtárs kurva nehéz, a fiúk tehát fáradnak. Nem verekszenek, de fáradnak, és tulajdonképpen ez a lényeg, mert az órákig tartó emelgetés után az egyik, a gyengébb, ráeszmél, hogy neki ennyi elég is, igaz, nem olyan izgalmas, mint a szex, de mára befejezte, és inkább hazamegy A nyertes pedig, aki ott maradt, fáradtan, de kielégült pofával megtermékenyíti a közelben áhítatosan várakozó nőtényt.

Hát nem gyönyörű?

Hasonlít kissé a súlyemeléshez, ámbár a megtermékenyítés ott néha elmarad, vagy halasztódik. A lávagyíkoknál ellenben nincs vizeletvizsgálat, és emelés közben kiabálni sem muszáj, de ugyanolyan izgalmas az egész.

Az agresszió gyakorta arra is jó az állatoknál, hogy hosszú időre előre eldöntsék, kit illet meg vita nélkül a felbukkanó fogyasztásra érdemes dolog, vagyis erőforrás. Természetesen a korábbi agressziós rangsorviták nyertesét, ki mást. Főleg a csoportban élők használják ezt a módszert. Vagyis egyszer-egyszer agresszíven verekedni kell, miáltal szépen kialakul a rangsor, és az erőforrásból rendre a rangsor élén szereplők részesülnek először. Ha netán marad valami, az persze az utánuk következőknek jut.

Remélem, kezdenek ráismerni az emberi szituációkra is.

Az agresszió olyan alaptulajdonsága az állatoknak, amely nélkül kipusztulnának, és magától értetődő, hogy az agresszióra való készítés ugyanúgy része az emberi természetnek is, bármit gondolnak erről széplelkű bölcsészek. Az emberi agresszió eredetileg a faj védelmére szolgált, éppen úgy mint az állatoknál, de talán mi leszünk az egyetlen faj, amelynél a dolog a visszájára fordult. Kínos ügy, ugye, nem kellett volna mindent ránk bízni, szabad akarat, meg effélék...

Térjünk rá tehát kedvenc fajunk, az ember viselkedésére! Amikor Isten az embert teremtette, nem földet vagy port használt hozzá, azzal sok macera lett volna, a Bibliában írottakat csupán képletesen kell érteni, hanem akadt ott a többiek közt egy csimpánzszerű, két lábon járó majom, az Australopithecus aripides, azt vette az Úr az Ő kezébe, és látá, hogy így nem jó, mert talpon jár ugyan, meg csoportokban él, de agresszív, mint egy állat, kultúrája meg semmi. Nem üdvözlök ez így, annyi biztos. Nekilátott tehát, és néhány millió év alatt olyan csinos asszonykát, Évát, meg kanos fiatalembert, Ádámot faragott belőlük, hogy az állatok is csak néztek. A Paradicsomból való kiűzetésnek nevezhetjük a folyamatot, amely közismerten azzal járt, hogy arcunk verítékével kell megkeresnünk kenyerünket. És ha Ádám kénytelen munkába járni, meg családi életet élni és a többi, persze nem maradhat olyan agresszív, mint a csimpánz, ezért aztán szelíd, türelmes, toleráns, szófogadó, alkalmazkodó valakit kellett faragni belőle, vagyis minimalizálni kellett az agresszióját. Tűrhetetlen lenne például, hogy minden férfi a falhoz vágja az anyósát, ha az felmérgeti, ami egyébként gyakran megtörténik. Ha viszont kevés benne az agressziós készítés, persze az állatokéhoz képest, akkor jöhet a közösség, a kultúra, az ígéretes vallások meg minden egyéb, és alkalmasint elboldogul az anyóssal is, kivált, ha az nem mérgetesíti fel. Én már évtizedek óta bizonygatom, hogy az ember a legszelídebb, legaranyosabb, legkevésbé agresszív állata a bolygónak, de ennek szinte semmi hitele nincs a publikumnál. Ugyan, legyintenek, tegnap is megöltek három kelet-tamilt a helyi kocsmában, ráadásul a buszvezető is üvöltözött reggel, hogy tessék igyekezni a leszállással, tele agresszióval a világ.

Édes barátaim! Íme, az utolsó kísérletem.

Az Úr annak idején apró, kellemes közösségekben gondolkodott, és mindent megtett, hogy mérsékelje a közösség tagjainak egymás elleni agresszióját. Sikerrel. Melyik templomban verekedtek össze a hívek? Volt ott pofon, gyilkosság? Ugye, senki sem tud ilyenről. Előfordul esetenként egy-egy kuratóriumban vagy falugyűlésen, hogy valaki ittasságában inzultálja a vezetőket, de többnyire csak szóban küldi el őket a melegebb erőforrásokhoz. Ez a fajta agresszió még a lávagyíkokénál is szelídebb. Van, de kismértékű és nagyon szelíd. A kiabálás, becsmélés, fenyegetőzés, a vérfertőzésre való felszólítás finom, ritualizált formái az emberi agressziónak. Tessenek a csimpánzokra gondolni, azok is összegyűlnek naponta, ha már jóllaktak és nagy a meleg. Ejtőznek, játszanak a kölykökkel, majd előbb vagy utóbb dühbe gurulnak, szinte mindig a hívek, mellüket döngetik, és hangos üvöltéssel egymásnak esnek, de nem az ellenfél mamáját emlegetik, hanem ütnek, harapnak. A kölykök visítanak, az anyák felkapkodják kiskorú magzataikat és gyorsan továbbállnak. Ez, kérem, az agresszió. Rendszerint az alfahím vet véget a ramazúrinak, nem kevésbé kíméletlen eszközökkel. Ami egyébként teljesen normális dolog a csimpánzoknál, ugyanis ezek a verekedések döntik el a rangsorbeli helyezéseket, hogy amikor igazi tét forog kockán, immár agresszió nélkül, könnyen, gyorsan határozhassanak.

Már szinte látom a nyájas olvasó felháborodását, és hallom agresszív kifakadását a háborúkról, lázadásokról; rablások, tüntetések, gyújtogatás, kukaborogatás, melldöngetés. A nyájasnak igaza van. Mindig. Akkor is, ha az egész nem érti. Az Úr jótekonysága folytán az ember kedves, szelíd, mint a vaj, szinte kenyérre lehetne kenni, ha közösségekben, valódi közösségekben él. A kocsma, stadion, kínzókamra, guantanamói tábor nem igazi közösségek. Az itt a valódi probléma, hogy miközben az Úr teljesen elmerült a nem agresszív, szelíd közösségi ember teremtésében, és a ritualizált agressziós formák változatosságát igyekezett minél tágasabbra terjeszteni, hogy beleférjenek az anyósviccek, meg a cigányozás, a zsidózás, sőt a korlátozott bunkó, ótvar, idióta, rohadt liberálbolsi kifejezések kulturált használata is, sajnos, teljesen megfeledkezett a csimpánzok vad csoportagressziójáról, amelyet a szomszédos csimpánzcsapatok ellen használnak. Ha a hívek elkapnak egy-egy ilyen idegen, alacsonyabb rendű, szaros bunkót, az megemlegeti, megkínózzák, ütik-verik, átharapják a torkát, és ugrálnak a tetemén, amíg palacsintává nem lapítják. Ja kérem, az egy másik csapat tagja volt. Mind barmok és alávalók. Csak a nőstényeknek kegyelmeznek, azokat beráncigálják a saját területükre, és mint a boszniai háborúban a küzdő felek, használják őket. Ez a fajta csoportok közötti agresszió az embernél is megtalálható, benne maradt az ősből, semmit sem szelídült az evolúció során. Sajnos az Úr sem mindenható.

Az eredeti elképzelés szerint az ember kicsi, zárt közösségekben élt volna a bioszférában, annak is a legparadicsomosabb részén, és ha ezek a kis közösségek véletlenül összetalálkoztak, miért verekedtek volna? Föld volt elég, paradicsom is, cseréltek néhány asszonyt, meg sőt, és továbbálltak. A baj, mint ezt hiteles forrásból mindenki tudhatja, a tudás fájától ered, az ember olyan sikeres faj lett különböző tudós praktikái révén, hogy benépesítette az egész földet, és mivel a jobb helyek elfogytak, nincs hová mennie, de ott a sok éhes száj, és ezek a nemtelen gyűttmentek itt a szomszédban, akik ráadásul undorító szokásokat terjesztenek, meg tetvesek is, és olyan elálló, görbe a fülük, elfoglalják a jobb területeket. Hát nyilvánvaló, hogy nekünk, nemesebb, jobb, érdemesebb, kulturáltabb közösségnek meg kell védenünk magunkat, mert azok ugyan egyelőre még szegények meg

gyengék, és visítva menekülnek, ha a mi izmos, kigyúrt, kopasz fiainkat meglátják, de ki ismeri a jövőt? Nem lehetetlen, hogy ki akarnak majd túrni minket apáink földjéről! Milyen szép is volt, amikor apáink idejöttek, és elzavarták a magukat felsőbbrendűnek képzelő, rosszéletű, pöffeszkedő korábbi tulajdonosokat! Szóval minden okunk megvan, hogy kurvára agresszívek legyünk velük. Az embernek faji jellegzetessége, hogy saját közösségeit élesen megkülönbözteti minden másfajta népségtől. Annyira szelíd ugyan, hogy olyankor, amikor a tulajdon közösségei nem működnek jól, vagy felbomlanak, elviseli mások társaságát is, egy adott területen még elegyedni is hajlandó velük, de a szíve mélyén idegennek tartja őket, és ha alkalma van, ezt sokféleképpen ki is mutatja. Természetesen keresi a hozzá hasonlóak gyülekezeteit, hátha újra kialakul majd egy jó kis közösség, és akkor együtt kisöpörjük az egész rohadt, idegenszívű bandát. Tetszenek érteni?

Állatokról is esett néhány szó, de ne tessenek azt hinni, hogy az ember olyan, mint egy állat. Néha. Meg a média derék dolgozói gondolják ezt időnként, mindig jól szórakozom, ha valamilyen cikk vagy tévéműsor kapcsán arra kérnek, hogy mondjam el, hogyan csinálják ezt vagy azt az állatok. Teszem azt, hogyan ünnepelnek, hogyan házasodnak, hogyan gyógyítják egymást, és melyik állat a legügyesebb a tőzsdei manipulációkban, meg hogy szoktak-e imádkozni? Drága médiás barátaim! Kizárólag a tényektől nem fertőzött elme képzel ilyeneket, remélem, finoman fejeztem ki magam, senkit sem kívánok megsérteni, bár az állatok gyakran sértegetik egymást. Szóval van ugyan néhány olyan tulajdonságunk is, amelyet az állatvilágból hoztunk és azóta is gondosan ápolunk, de emberekké az embertulajdonságok miatt váltunk. Nem csupán az az érdekes, hogy mit csinálunk az állatokhoz hasonlóan, hanem az is, ami kizárólag ránk jellemző, amiben különbözünk. Hiedelmeink valószínűleg csak nekünk vannak, bár lehet, hogy a kutyáknak is, azért félnek úgy a mennydörgéstől, mert a normális, állatszerű állatokat ez egyáltalán nem zavarja, de a kutya, mint tudjuk, emberszerű állat. Aztán csak mi követünk szabályokat, meg persze a kutya, de a kutya, mint már említettem... És a legfontosabb az emberi képzelet, amihez hasonló nincsen az egész Világegyetemben, legalábbis én azt képelem.

Az emberi hiedelmek

A *homo sapiens sapiens* egyik alaptulajdonsága, hogy közösségeiben, baráti vagy párkapcsolataiban akkor érzi jól magát, ha sikerül ügyes kis hiedelemrendszereket konstruálnia, amelyek szociális kapcsolatait keretbe foglalják, és lehetővé teszik a gondolatok, a javak és a tőke szabad áramlását. Az ember azért olyan sikeres a bolygón, mert az efféle hiedelemrendszerek kialakításának képessége fajunk egyedeinek veleszületett tulajdonsága, már egészen korán megnyilvánul, és alapvetően befolyásolja életünket.

A kutató etológus azt képzelné, hogy a hiedelmek minden esetben a túlélést segítik, és a faj egyedei azért képesek annyi baromságot elhinni meg elhitetni másokkal, mert ezek segítik őket a megmaradásért folyó küzdelmekben. Hát nem így van. Nem vagyunk mi állatok, hogy valamiféle túlélési racionalitás alantas rabságában éljük az életünket!

Elég egyetlen pillantást vetni azokra az aprócska hiedelmekre, amelyeket a korai gyermekkorban igyekeznek az anyák és az apák szerencsétlen ivadékaikra erőltetni. Itt van például ez a Mikulás- és Jézuska-biznisz. Az ember szociális faj, egyedei gyakran segítik egymást ezzel-azzal; ennivalóval, a tegnapi újsággal, hegedűvel, szögbelövő készülékkel, CD-íróval és hasonlókkal. Fontos tehát, hogy a faj egészen apró egyedei is megtanulják az ajándékozás rítusait. Hogyan és mikor illik fajtársait kisegíteni valamivel, mikor kell ajándékot adni nekik, milyen fontos szerepe lehet ebben a rítusban a viszonzásnak és más efféle jellegzetességek. Az ilyen hiedelmeknek lenne is adaptív értéke, vagyis hozzájárulnának ahhoz, hogy amikor az aranyos kicsike undok felnőtté válik, akkor hiedelmei segítségével ügyesen létre tudja hozni szociális segítőhálóját.

Mi történik viszont a gyakorlati életben?

Amikor a szülők úgy érzik, hogy most haladéktalanul valamiféle ajándékot kell adniuk a kicsinyüknek – megjegyzem, ennek az érzésnek a megjelenése éves ritmust követ, valószínűleg hormonális és genetikai alapon –, szóval, amikor az érzés elhatalmasodik, rendszerint már karácsony előtt néhány héttel, a szülők különböző válogatottan káros csemegéket, például szaloncukrot, csokifigurákat, mákos bejglit, valamint sokféle ugyancsak ártalmas anyagból készített játéktárgyai szereznek be, de azt nem adják oda azonnal a gyermeknek, hanem eldugják (egy darabig még egymás előtt is rejtegetik, hogy miért, az rejtély). Az ajándékozási készítés persze ilyenkor már oly erős a felnőtt egyedekben, hogy jóval a megajándékozás előtt elkezdenek beszélni róla a kicsikének. De nem azt mondják, hogy vettem neked izgalmas ajándékokat, csak egyelőre még egyedül szeretném nézegetni őket, mert te úgyis gyorsan elrontod mindet, és akkor én már nem tudok velük játszani. Nem, szó sincsen nyílt, egyenes beszédéről. Helyette elkezdik kiépíteni a Jézuska-hiedelmet.

Ha csak azt mondanák, ugye, hogy kapsz majd tőlünk valamit, azon nem lehetne töprengeni túl sokat, hiszen a szülők a gondozási viselkedés során gyakran ajándékoznak ezt-azt a kicsinek. Ehelyett inkább siránkozni kezdenek, hogy biztosan szeretnél kapni valamit, drágám, de mi nem tudunk adni neked semmit, nincs nekünk arra pénzünk, majd „hoz a Jézuska”. A gyerek persze nem is számít arra, hogy a rendszeres étkezésen, a számítógépen meg a kötelező oltásokon kívül bármit is kéne kapnia, de elültetik benne az ábrándot: itt osztani fognak valamit. Ráadásul arról is értesül a szerencsétlen, hogy van a

családban egy még sohasem látott, virtuális személy bizonyos Jézuska, aki valamilyen rejtélyes okból egyszer csak megjelenik, és ajándékot hoz. Minden különösebb szociális indok nélkül. Ezt természetesen egyetlen gyermek sem képes első hallásra megérteni, ezért életének ez a néhány hete folyamatos töprengéssel telik el. Ki a fene lehet a Jézuska, és miért osztogat ajándékot? És ha már hoz, mit hoz? Azzal, akiben a hiedelem az évek hosszú során már kellően beépült, a kegyetlen szülők levelet íratnak a Jézuskának, és azt állítják, hogy ők maguk adják a postára, de ezt sohasem teszik, hanem a levéltitok szentségét megsértve elolvassák, hogy jókat röhögjenek csemetéjük szertelen kívánságain. Hozzon a Jézuska egy repülő tengeralattjárót és egy egészen nagy baseballütőt, meg hozzá illő sapkát. Nahát, miket nem képzelsz ez a csöppség!

Mindenestre a hiedelmet gondosan építgetik tovább. Elmesélik, hogy a Jézuska elolvassa a levelet, az angyalok (újabb virtuális személyek) segítenek neki csomagolni, és karácsonykor egy fenyőfával együtt itt lesz, és csönget. Csöngetés után bemegyünk a nagyszobába, és ott találjuk a karácsonyfát meg az ajándékokat, amelyeket a Jézuska hozott, az angyalok pedig szépen elrendezték a fa alatt. A gyerek persze nem kért fenyőfát, azt se elrontani, se megenni nem lehet, csak arra szolgál, a mítosz egészével együtt, hogy belássa: furcsa és érthetetlen dolgok történnek körülötte. Ugyanez a funkciója annak a sok giccses, törékeny csillogó, ártalmas vacaknak is, amelyet a fára aggatnak, és amelyeket nem szabad onnan levenni és az égvilágon semmiféle hasznuk nincsen.

A szülők általában nem tudják karácsonyig türtőztetni ajándékozási viselkedésüket, és a már szépen kidolgozott Jézuska-hiedelemtől teljesen függetlenül, egy napon, ha jól emlékszem, december hatodikán, azt mondják a gyerekeknek, hogy rakja ki a cipőjét az ablakba, mert jön a Mikulás, aki majd finom csokit tesz bele. A normális gyerek természetesen ezt sem érti, hiszen Mikulás nevű családtagot se ismer, és a rokonok-ismerősök körében sem bukkant fel eddig. A rokonok, a távoli nagybácsik meg amúgy se szokták cipőbe rakni a csokoládét, elmebeteg ötlet, a cipő általában kellemetlenül büdös, hanem a kezébe nyomják az embernek, ha az énekel vagy szaval nekik valamit, és nagy nehezen túléli a szúrós bajusszal adott rokoni puszikat. No, ilyet a Mikulás nem csinál, ő cipő- és csizmamániás.

Mikulás után a kondicionálási folyamat szinte tökéletes, hiszen Mikulás sincsen, mégis tele van a cipő csokival, lehet, hogy a való világ szerkezetében ismeretlen mechanizmusok is működnek, aminek következtében ilyen virtuális létezők csakugyan osztanak különféle javakat, például csokit. Ha ez megtörténhet, akkor a Jézuska-dolog is működhet.⁴⁴ Talán. A szülők pedig folyamatosan erősítik ezt a józan észnek ellentmondó gondolatmenetet. Látod, a jó gyerekeknek mennyi mindent hozott a Mikulás? Megmondtuk előre. Figyeld csak meg, mi lesz itt karácsonykor!

Többféle etológiai magyarázata van az effajta hiedelmek kiépítésének. A szülői ráfordítás-elmélet alapján dolgozó szociobiológusok szerint a hiedelmek kizárólag a szülők érdekeit szolgálják, mert ajándékozási késztetésüket ezek révén úgy képesek kielégíteni, hogy közben elkerülik az érdemi felelősséget. Nem a szülő az, aki a repülő tengeralattjáró helyett azt a felhúzható ócska kisautót hozta, amely már az első felhúzásnál elromlott, hanem a Jézuska. Persze ő nincs jelen az ajándék átvételénél, s így nem lehet kifaggatni, hogy mit miért és mit miért nem. Nagyon praktikus. Egy szélesebb alapozású evolúciós elmélet szerint elsődlegesen a gyermeknek van haszna a Jézuska-hiedelemből, mert ennek jóvoltából megszokja azt a társadalmi életben gyakran előforduló lélektani szituációt,

amikor valaki teljesen ki van szolgáltatva ismeretlen személyek jóindulatának, akik óriási erőforrásokkal rendelkeznek, és tetszésük szerint szabják meg az események menetét. Nem árt, ha a gyermek korán megtanulja, hogy néha csak a csodákban lehet bízni.

Kiegészítésként megjegyzem, hogy a szülők ez utóbbi aspektus érvényességét erősítik, amikor a végképpen értelmetlen nyuszi-hiedelmet ápolják. Vagyis azt a képtelenséget, hogy egy szapora rágcsáló tavasszal abbahagyja megszokott, természetes életét, és pírós tojásokat kezd festeni, valamint csokinyulakat dugdos a fűbe. Számos káros hatása jelentkezik ennek az abszurdumnak is. Megzavarják vele a gyermek természetrajzi intelligenciáját, mert bár a tojást a tyúkok tojják, mégis a nyuszi hozza, másrészt megint előkerül egy virtuális lény, aki a saját belátása szerint osztogat, ha úri kedve tartja.

Nem csoda, ha az így szocializált gyermeki személy idővel szinte minden képtelenséget, a legeggyűgyűbb hiedelmet is képes befogadni és elhinni. Jól is jön neki ez az iskolában, ahol sok problémát okozna, ha valósághű, racionális gondolkodási közeghez lenne szokva, miként az állatok.

A hiedelmek szocializációja

Az iskolaérettség nem csak abban nyilvánul meg, hogy a szüléink, vezetőink képtelen kijelentéseit első hallásra elhisszük, mert ennél azért ez sokkal összetettebb dolog. Az iskolaérett gyermek, miután túljutott a Jézuska-, a Mikulás-meg nyuszi-hiedelmeken, már szinte bármilyen hiedelem befogadására képes, sőt önállóan is létre tud hozni hiedelemrendszereket, ráadásul rendelkezik azzal a meggyőző erővel is, amelynek jóvoltából a hiedelmeket eredményesen meg tudja osztani társaival. Ezek a képességek a szocializáció legfontosabb jelenségei, kultúránk legalapvetőbb támasztékai.

Itt volt például a Szecsei, padoszomszédom az általános iskolában. Szecsei rendszeresen elfogyasztotta a tízórait, amelyet anyám zavartalan testi fejlődésem érdekében mindennap gazdagon állított össze. Szecseinek az volt a hiedelme, hogy ha én naponta ugyanannyit ennék, mint ő, akkor csúf, kövér kisfiú lenne belőlem, ami kifejezetten hátrányos volna számomra, sőt alkalmasint a párválasztásomat is előnytelenül befolyásolná, márpedig ez a legfontosabb szempont minden faj egyedei számára. Ő maga pusztán altruizmusból (ami ugyancsak fajunk egyik genetikailag meghatározott tulajdonsága) falta fel a számomra készített sonkás és szalámis zsemléket, valamint a melléjük csomagolt süteményeket (szénhidrát-anyagcsere, ó felelőtlen anyám!), kockáztatva ezzel saját kiegyensúlyozott súlygyarapodását, igaz, hamar kiderült, hogy bármennyit zabál, nem látszik meg rajta. Senki ne gondolja, hogy Szecsei erőszakkal vette el, netán ellopta a szóban forgó elemőzsiát. Erről szó sincs. A *homo sapiens sapiens* a táplálék megszerzése érdekében csak a legritkább esetekben folyamodik agresszióhoz, és Szecsei ritka szép példánya volt fajunknak. Azt se gondolja senki, hogy esetleg én magam mondtam le önként és dalolva a fölös táplálékról, megriadva annak későbbi káros következményeitől. Nem, erről sincs szó, én kurvára éhes voltam már a harmadik óra utáni nagyszünetben, amikor Szecsei szertartásosan megfosztott a tízóraitomtól. Az övét, amit az ő mamája csomagolt be gondosan, már az első óra alatt befalta, érthető tehát, hogy két óra múlva megéhezett.

Szecsei roppant gondosan megtervezett, kifinomult hiedelemrendszereket alkotott az élelem megszerzése érdekében, bizonyítva ezzel azt is, hogy nem a nyers erő alkalmazása az egyetlen módja a sikeres túlélésnek. Fantáziadús volt, kitűnő elbeszélőképességgel rendelkezett, és ezekkel fajtársaiban, konkrétan bennem, remekül működő, a kölcsönösség látszatát keltő szociális konstrukciókat volt képes akár egy dupla magyaróra alatt is létrehozni. Ha megérte volna a kapitalizmus önkéntes újra bevezetését, sokra vihette volna a bankszakmában vagy a pénzügyi szektor egyéb területein.

Szecsei óta például világosan látom, hogy a nagy politikai reformok, új gazdasági vagy szociális mechanizmusok sikeres alkalmazásának mennyire szükséges és elengedhetetlen kelléke a beetetés. Ez az a fontos szakasz, amikor a reformok intelligens konstruktőre elhinti azokat a gondolati magvakat, amelyek szárba szökve a reformokhoz szükséges hiedelmek kötélérős fonadékát szolgáltatják majdan. Ebben a fázisban még szó sem esik esetleges áldozatokról, fáradságról, megszorításokról. Nem, ilyenkor még csak a lehetséges, de már csillogó jövőre vethetünk sóvár pillantásokat.

Padoszomszédom, mint mindenben, a beetetésben is egészen kivételes tehetség volt. Kitűnően emlékszem például hónapokig tartó „sündisznó-projektjére”, amelyet éppen a

beetetés artisztikus, pontosan a célcsoportra, vagyis rám szabott konstrukciója tett elbűvölően hatékonyá.

Egyik nap Szecsei 15 percet késett, amit egy szülőktől származó papirossal igazolt az osztályfőnöknél, aki egyben magyartanár is volt, és rendszerint az első két órát tartotta. Az osztályfőnök belenézett a papírba, és hümmögve mondta, szóval orvosnál volt, Szecsei. Igen, tanár úr, hangzott a harsány válasz, de amint leült, odasúgta nekem: a sündisznó miatt volt az egész, megint elfelejtettem bezárni a ketrecét.

Sündisznó? Miféle sündisznó? A magyaróra ékes nyelvi közegében, helyesebben annak takarásában Szecsei izgalmas történetet sugott el nekem. Szerencsére az utolsó előtti padban ültünk, így az egészen apró részletek megvitatása sem maradt el. Szóval a papája még a múlt héten vásárolt neki egy eleven sündisznót, mert ő olyan jó volt az utóbbi időben. Kétkedő tekintetemet látva hozzátette, hogy persze születésnapja is volt tegnap. A sündisznó igen kedves, Károly névre hallgató állat, és már követi is Szecseit, ha ő a kertjükben sétál. Hangyatojást eszik és főtt húst, meg naponta egy kanálka tejfelt. Egy nagy díszes ketrechen lakik, ahol kicsi ágy és mosdó is van, hogy ha Károly reggel korán ébred, meg tudjon mosdani. Sajnos Szecsei tegnap este elfelejtette rázárni a ketrecajtót, és reggelre a sün eltűnt. Az egész család Károlyt kereste a kertben, meg is találták, ő emiatt késett el.

Kevés ennél izgalmasabb történetet hall az ember hatodikos korában. Engem teljesen elbűvölt. Egy igazi sün, egy Károly! Aki ágyban alszik, és reggel mosakszik. Fantasztikus. Már akkor imádtam az állatokat és a róluk szóló történeteket, ezért természetes volt, hogy Szecseinek naponta be kellett számolnia arról, hogy mi történt Károllyal. És tényleg elképesztő dolgok történtek vele. Például, amikor a húga mulattatására Szecsei néhány lufiból kis léghajót csinált a sünnnek, az roppant élvezte a szabad repülést, de amint túlságosan magasra emelkedett vele a léghajó, nagyon ügyesen felmászott az egyik lufihoz, és a tüskéivel kilyukasztotta, hogy a jármű szép csendesen ereszkedjék le vele, éppen az asztal közepére. Roppant okos állat volt, és hűségesebb Szecseihez, mint egy kutya.

Nekem még sohasem volt sünnöm, csak képeken láttam, és mindig elbűvölt a tüskés kabátú, kedves lény. Az, hogy hallgatna a nevére, és úgy sündörögne körülöttem, mint egy kutya, további, eleddig ismeretlen gyönyörűségek lehetőségét csillantotta meg. Sokszor ábrándoztam akkoriban az iskolából hazafelé bandukolva, újra meg újra felidéztem Szecsei aznapi történetét, elképzeltem, hogy nekem is van sünnöm, Artúrnak hívják, kicsit nagyobb, mint Szecseié, valamivel okosabb is, és mindennap elkísér az iskolába. A kapu előtt elbúcsúznak, ő egy kis odúban foglal helyet, amelyet a kapu előtti bokrok között magam vájok majd ki a földből, és szénával puhára bélelek. Amikor délután hazaindulok, csak füttyentek neki, és ő már jön is. Mellékesen jegyzem meg, nagyon fontos, hogy a beetetési fázisban konstruált hiedelemrendszer egyszerű és továbbgondolható legyen, mert így a célcsoport maga hozza létre azokat a kellemes, boldogító ideákat, amelyek megszerzéséért azután akár az életét is odaadná.

A sikeres beetetést követi az áldozatvállalás mindig kényes és kellemetlen szakasza, amelyet persze úgy kell felépíteni, hogy a célcsoport maga akarjon áldozatot vállalni, éppen elég, ha a kockázatokra figyelmeztetjük, amelyek mindig együtt járnak az efféle akciókkal. A legjobb, ha a beetetési periódus kellemes, álmodozó szakaszát hirtelen szakítja meg egy nyers külső esemény, váratlan fordulat a világgazdaságban, tőzsdekrach vagy valami hasonló. Fontos továbbá, hogy világos és egyértelmű legyen a kivezető út is, amely

költséges ugyan, a célcsoportnak áldozatokat kell hoznia, magánnyugdíj – pénztári betét elkobzása, szakszervezeti szerzett jogok elvonása, különféle nadrágszíjszorítás, tízórai-átadás meg effélék, de megfelelő hozzáállás esetén megvalósulnak az álmok.

A sündisznó-projekt is elérkezett az áldozatvállalás! szakaszhoz. Az egyik pénteken, az utolsó osztályfőnöki órán Szecsei váratlan bejelentést tett: sajnos családi körülményeik úgy alakultak, hogy váratlanul el kell költözniük abból a kényelmes házból, ahol eddig laktak, és az új helyre nem viheti magával Károlyt, mert a ketrece nem fér el, ráadásul a háztulajdonos, akinek bérlői lesznek, a bérleti szerződésbe, ügyvédei tanácsára amúgy is beiktatott egy passzust a süntartás kifejezett tilalmáról. Őt, Szecseit mélyen megrázta a dolgok ilyenén alakulása, de nem tehet mást, minthogy keresi azokat a megoldásokat, amelyek segítségével maga is hozzájárulhat a család boldogulásához, például azzal, hogy a jövő héten eladja az igen értékes állatot. A további részletek elől mereven elzárkózott. Csak annyit ejtett el, siet haza, mert délután írják alá az új lakásbérleti szerződést, és miután számos apró jelből kifejezetten észlelte az ügyvéd paranoid sünutálatát, jelen kell lennie, hisz az az ember mindenre képes.

Én persze az egész hétvégén őrlődtem a történeteken, különösen aggasztott az ügyvéd, és elképzelni se tudtam, hogyan lehet majd pénzzé tenni egy ilyen értékes állatot. A következő héten azután megtudtam. Szecsei papája cirkuszokkal, állatkertekkel tárgyalt, és ezek ugyan nem sajnálták volna a pénzt, egy külföldi állatkert még repülőt is küldött volna a sünért, de Szecseiék számára sokkal fontosabb, hogy Károly új környezete egy ilyen különlegesség kiszolgálására minden szempontból alkalmas, kifejezetten sünbarát hely legyen.

A horog a csalival ott fickándozott az orrom előtt, de amilyen földhözragadt és kicsinyhitű voltam, eszembe se jutott, hogy akár én is lehetnék a sün új gazdája. Honnan lenne nekem annyi pénzem?

A velem is számoló megoldást ezért maga Szecsei vezette elő. Elmondta, hogy napok óta álmatlanul forgolódik az ágyban éjjelente, mert szeretné kifundálni a legjobb megoldást, miközben azt látja, hogy az új lakás megszerzése családjának igencsak nagy erőfeszítésébe kerül, a mamája már az ő élelmiszeradagjait is a felére csökkentette, pedig ő abban az életkorban van, amikor mindent meg kell tenni a fizikai erőnlétéért. Korábbi beszélgetéseink alapján világos számára, hogy egyszerű család sarja vagyok, és jelentősebb pénzösszegekkel nem rendelkezem, a pénzszerzésre alkalmas húsvét pedig még igen messze van. Ezek korlátok, de túl kell lépni rajtuk, és ő úgy gondolja, ha bennem tényleg megvan a szükséges áldozatvállalást készség és kitartás, akkor talán, ha nagyon akarom, bevonna a lehetséges megoldásba.

Bennem minden készség erőteljesen buzgott, és erről Szecseit is biztosítottam. Mélyen a szemembe nézett és azt suttogetta: Károly a tied lehet. Az öröm a félelem együtt lobbant fel keblemben. Hogyan?

Három hónapig mindennap nekem adod a tízóraidat, felelte Szecsei. Csak hüledeztem. Ilyen egyszerűen, ilyen olcsón? Persze, vannak feltételeim, közölte: minden reggel nyolckor köteles vagy átnyújtani a tízórait, és nem lehet benne rántotta, mert azt nem szeretem. Ha netán hiányzol, akkor a mulasztott napok számával megnő a három hónap, és a sünt a harmadik hónap végén veheted át a ketrecével együtt. Velem madarat lehetett volna fogatni. Mindössze három hónap, és mehetek a sünért. Fantasztikus.

A bevetés jól sikerült, Szecsei kifejezetten gömbölyödött a sok tízórától, rántotta soha nem volt bennük, pedig én azt is nagyon szerettem. A három hónap igen nehezen, de végre eltelt. Már csak egy tízóra, és mehetek a sünt. A nagy nap reggelén Szecsei teljesen természetesen vetette oda, akkor délután várlak, Károly már nagyon kíváncsi rád, sokat meséltem neki rólad. Négy és öt között gyere, Bácskai utca nyolc.

Fontos itt rámutatnom, hogy a konstruktörnek, jelen esetben Szecseinek, a valóság látszatát az utolsó pillanatig fenn kell tartania, mert éppen az igazolja majd becsületes szándékait a végkifejlet során.

A jelzett időben megjelentem Szecseiéknél, csak ő volt otthon, és közölte, Károly éppen most ment be a kamrába, azonnal megkeressük, de előtte legyen szíves megmutatni a fizika példa megoldását, mert ő annyi időt töltött Károllyal, hogy nem volt ideje a fizikára, és azonnal jön a papája, akivel majd el kell mennie.

Izgalmas fél óra fizikával, annak tudatában, hogy a szomszéd kamrában szaladgál Károly, néha még a mocorgását is véltem hallani. Amint készen lettünk a példával, Szecsei a kamrához vezetett, és hívogatni kezdte a sünt. Az nem jelentkezett. Ezután mindketten keresni kezdtük, mert Károly néha roppant tréfás kedvében van, és elbújik valahova, ahonnan figyel a keresését és közben jókat nevet ezen. Fél óráig kerestük, és nem találtuk.

Másnap, harmadnap sem. A harmadik alkalommal eszembe jutott a ketrec. Szecsei, hol van a ketrec? Itt dőlt be az egyébként gondosan felépített konstrukció. Szecseinek tátva maradt a szája, agya láthatóan örült sebességgel kereste a magyarázatot, de az késett, és ebben a pillanatban hazaérkezett a mamája. Köszöntöttük, ő megkérdezte, hogy mit csinálunk. A sündisznóért jöttem, válaszoltam. Miféle sündisznóért? Hát Károlyért. Már megint mit meséltél be a barátaidnak? – fordult Szecseihez a mama. Csak játszottunk, legyintett a fiú. Másnap aztán nekem azt mondta, hogy mamája utálja a sünt, és a papájával megegyeztek, hogy nem is árulják el neki, hogy van, ezért nem tudott róla. De ő ma reggel már látta Károlyt, és ha délután jövök, biztosan elkapjuk. Hol a ketrec? Kérdeztem én egy nyomozó körmönfonságával. Már erre is fel volt készülve, a papám javítani vitte, amint megcsinálják, megkapod.

Délután el is mentem, Szecsei papája nyitott ajtót, és miután elmagyaráztam, ki vagyok és miért jöttem, csak annyit mondott csendesen, szomorúan: nincs itt semmiféle sündisznó, kisfiam, nem is volt soha, és becsukta az ajtót az orrom előtt.

Sok szép hiedelem omlik össze egy adott, kiválasztott pillanatban. A sünhiedelem számomra ekkor szűnt meg. Az életben először éreztem, kristálytisztán, de természetesen nem utoljára, hogy én milyen nagy marha is vagyok. Ha nem lenne Mikulás, Nyuszi és Jézuska, egy undorítóan racionális társadalom épülne fel, amelynek kultúrája csak igaz, ellenőrizhető hiedelmeket tartalmazna, és a tagjait megfosztaná attól a sok kellemes órától, amelyet azokkal a fontolgatásokkal töltenek el, hogy mit hoz a Jézuska, a Nyuszi, meg hogy Károly, ha megmosdott, kiönti-e vajon a kicsi lavórból a vizet, vagy ezt mindig a gondozójának helyette elvégezni.

Hit és ráció

Az „Ember” szereti magát azzal szórakoztatni, hogy elsorolja, milyen sokféle különleges tulajdonság – mint például az eszközhasználat, a nyelv, a képzelet, a fogalmi gondolkodás, a kultúrára való képesség és hasonlók – különbözteti meg őt az állatoktól. Ez persze igaz is, de azért az a nemes és emelkedett bölcsesség, amelyet magunknak tulajdonítunk, számtalanszor hagy kívánnivalót maga után. Itt van például a hit és a racionalitás egymást bizonyos mértékig egyensúlyozó kettőse.

A hit képessége, az, hogy érzelmileg elfogadunk, magunkénak érzünk egy elképzelést, eszmét, vallást, ideológiát, pletykát, rémhírt, focicsapatot, pártot az evolúció során kifejlődött, meghatározó tulajdonságunk. Elsősorban a szociális következményeit illetően fontos. A közös hit, hiedelem egyeztet, szinkronizál. Lehetővé teszi, hogy a csoport közösen oldjon meg feladatokat, végezzen akciókat, együtt gondolkodjon fontos problémákról. A közös hit emellett megkímél a fáradságos agytornától is, voltaképpen afféle energiatakarékos mechanizmus, és ezt most egyáltalán nem gúnyból mondom. Ha a hozzánk közel állók valamit már rendesen végiggondoltak, semmi értelme, hogy mi is kimerítő agymunkát végezzünk, hiszen a megbízható, megfontolt eredmény régen megvan, a fejtörés meg igencsak fárasztó és energiaigényes. És ez nagyon csakugyan tényleg így is van! A hit érzelmi kapcsolat másokkal, bizalom kérdése. Bízunk abban, hogy együtt jól teszünk. Egy olyan csoport, amelyben naponta kellene megegyezni a tennivalókat illetően, naponta kellene meggyőzni a kételkedőket, életképtelen lenne. A hit nagyszerűsége teszi lehetővé azt is, hogy mint egyének magabiztosak és kiegyensúlyozottak maradjunk. Hiszen hisszük, tudjuk, tesszük, néha merjük is, amit kell, és ehhez fölösleges a napi eligazítás. A nyilvánvaló feladatok a hiedelmekből könnyen kikövetkeztethetőek. Ehhez szükségeltetik a ráció, az a képességünk, hogy érzelmeink és tennivalók között logikai összefüggéseket, oksági következményeket vagyunk képesek felismerni esetenként alkalmazni. A ráció azonban mindig alkalmazott szerepben jelenik meg. Először elhiszünk valamit, és azután a ráció segítségével eldöntjük, hogy a hiedelem érdekében mi a legfontosabb teendőnk. Fordítva ostobaság lenne. Logikusan megoldanánk valamit, és kiderülne, hogy az eredmény nekünk bizony nagyon ellenszenves. Racionális ember ilyet sohasem tesz. Van azonban a hitnek egy oly vonása is, amelyet naponta észlelhetnénk ugyan, de igazából nemigen veszünk róla tudomást. A humánetológusok ezt az ember „indoktrinálhatóságának” nevezik. Magyarul a legjobb lenne talán „bebeszélhetőségnek” nevezni. A fogalom azon a megfigyelésen alapszik, hogy ha egy csoport hiedelem kialakul, legyen az vallási, politikai vagy akár tudományos, az az elfogadása során mindig rendkívül leegyszerűsödik, néhány egymással lazán összefüggő – logikai elemeket, rációt nem feltétlenül tartalmazó – gondolattal kifejezhető. Például: mi vagyunk az újak, a nagyszerűek, az erősek, mi csak jól csinálunk! Vagy: ők árulók, bűnösök, rablók, és eladják az országot! Ilyen eset az is, amikor egy parlamenti vizsgálóbizottság azt kutatja, hogy az előző kormányzat csak elszúrta valamit az intézkedéssel, vagy direkt rosszat akart vele az országnak. Ezekről minden kitelik, ugye, képesek végigcsinálni egy egész választási hadjáratot, hogy aztán ha véletlenül nyernek, árthassanak a hazának. Mi mindig jól tervezünk, csupa jóakaratból születtek még a legnyilvánvalóbban ostoba intézkedéseink is, amelyek veszélyeire a fél világ

figyelmeztetett. Minden baj ezek miatt van. És ha amazok kerülnek hatalomra, akkor majd amazok miatt.

De nem kell feltétlenül a jelenből venni a példákat: a mi királyunk hatalmas és isteni eredetű, az életünk értelme az ő szolgálata. A nép nagyszerű, okos, és minden dologban a legjobb döntéseket képes meghozni, választott képviselői révén nemcsak konyakot iszik, hanem az okos dolgokat folyton ki is találja.

Ez a lecsupaszított, lényegre koncentráló tulajdonsága a hitnek nagyon sok szempontból előnyös, ez nem ironia. Ha a hit egyszerű elemeken nyugszik, könnyen átlátható és megfogalmazható, akkor megérti a hülye is. Azaz a csoportunk mentálisan legegyszerűbb tagjai is képesek lesznek felfogni, és előírásai szerint cselekedni. Nagyon fontos dolog ez, mert annyi, de annyi a hülye, hogy ha ez nem lenne, akkor talán választásokat se lehetne nyerni. A hiedelemszeretet millió évekkel ezelőtt, a kialakulása idején szinte semmilyen hátránnyal nem járt. Ha egy csoport, egy törzs valami gyatra hiedelmet kovácsolt magának, az legfeljebb elsorvadt, szétszóródott. A jó hiedelmek meg egyszerűségük és valamiféle reális hasznuk révén gyorsan elterjedtek. Ez hajtotta a kulturális evolúciót.

Manapság persze a hiedelmekre való könnyű hajlandóságunk, mint sok más tulajdonságunk is, egyre inkább negatív hatású. A reklámok tulajdonképpen apró hiedelmeket igyekeznek belénk táplálni, és ha nem vigyázunk, akkor egyszer csak elhiszük, hogy x-szel vagy y-nal valamelyik gép tényleg tovább él, meg hogy a kapszulába zárt csodálatos formula fogyaszt, és annyit zabálhatunk továbbra is, mint eddig, mégis olyan szépek és hamvasan fiatalok leszünk tőle, mint a képen megjelenő válogatott tinimodellek, meg hogy egy adott tárgy pusztán birtoklása nemesít és a felsőbb társadalmi osztályok befogadott tagjává avat, hogy egy-egy vegyszertől valóban okosabbak leszünk, nem is beszélve a különféle élőflórákról, amelyek kényelmes életet, örök fiatalságot hoznak, és könnyebb tőlük kakálni is.

Az indoktrinációt a legjobban a politikai reklám használja ki a maga különös céljaira. A társadalom valós problémáinak megoldása helyett leegyszerűsített hiedelmeket kínál ugyanis választásra. Volt például egy megfelelő birtokméretű, kellően gépesített mezőgazdaságunk, amely remek esélyeket biztosított volna nekünk, amikor beléptünk az Európai Unióba. Ezt szétvertük, nosztalgiák, korábbi jogos és jogtalan sérelmek orvoslásának szolgálatában. Most itt állunk rengeteg apró, művelhetetlen parcellával, gépek, tőke és szakértelem nélkül, de erről nem beszélünk. Még pillanatokra sem téved senki a racionalitás világába, hanem csak arról beszélnek, hogy „a magyar föld nem eladó!” Milyen egyszerű és szép hiedelem. Még csak földművesnek sem kell lennünk ahhoz, hogy a „nem eladó föld” egyszerű hiedelemsémáját megértsük, érzelmileg felfogjuk és támogassuk. Könnyű elképzelni, hogy ha a földünk eladó volna, akkor egyszerre csak gazdag hollandusok jelennének meg, hatalmas kamionokba lapátolnák és elvinnék, mi meg nézhetnénk a lyukat a helyén. Dehogyan jelenik itt meg a beruházás, a szükséges tőke, az optimális birtokméret, szakemberek koncepciója, ha megjelenne, akkor a ráció a hit elé tolna. A hit nem lehet a ráció gyermeke. A hiedelem legyen az első, legyen egyszerű és közérthető. A ráció majd kispékelhet, hogy mit is kéne tennünk, ha a hitünk már megvan.

Éppen ezért szerfölött fontos lenne, hogy amikor látványosan a ráció nevében cselekszünk, alaposan megvizsgáljunk, miféle hiten is alapszik.

Hiedelmek a piacról

Arról az elterjedt hiedelemről akarok papírra vetni néhány gondolatot, amely szerint a piac minden ható, és előbb-utóbb minden társadalmi problémát megold. A legtöbb diktátor is hasonló hiedelmek foglya volt, van és lesz, diktátorjelöltekben pedig mindig bővelkedünk. Savonarola és mondjuk Lenin is hittek valamilyen egyszerű, jól áttekinthető logikai formulában, amelynek segítségével jobb, igazságosabb, erkölcsösebb társadalmat lehet konstruálni, amihez persze előbb a saját hatalmukat kell biztos alapokra helyezniük, de ez már a hiedelemre alapozott ráció működése. Értelmes ember mindig szétválasztja a hiedelem érzelmi és racionális komponensét, és ha ezt megteszi, rádöbbenhet a hiedelmek mögötti realitásra. A legtöbbször, általában csak megkésetten, maguktól is szétváltnak az érzelmek és a ráció. Amikor a jól átgondolt elméleteket megpróbálták a gyakorlatba átültetni, általában embertelen, véres borzalmak következtek. Kiderült, hogy a szép társadalomjavító formulák a valóságos életben nem működnek, az ember nem olyan kedves, erkölcsös, istenfélő és szociálisan érzékeny jószág, mint azt az elméletek feltételezik. Az ember evolúciós konstrukció, mindenféle furcsa hajlamokkal és kinövésekkel, amelyekhez genetikai felépítése folytán ragaszkodik, és amelyeket a társadalmak jobbítói általában mint lényegtelen, vagy mint olyan tulajdonságot, amiről némi neveléssel mindenki leszoktatható, nem vesznek figyelembe elméleteikben.

A korai, a nagy társadalmak előtti ember számára létfontosságú volt az egyszerű logikai és érzelmi formulákban való hiedelem képessége, ezért került ez az emberi természet adottságai közé. Azóta azonban a hiedelmek bonyolultabbak lettek, mert a társadalmak is nagyságrendekkel összetettebbek, kiderült, az új hiedelemformulák gyakran veszélyes csapdákat rejtenek, amelyeket csak a komplex, több szerveződési szinten mozgó események hatásait egyszerre követni képes gondolkodás tud valamelyest felismerni.

Itt van például a bér, a „munkaerő ára” problémája. A korai embernek nem voltak alkalmazottai, ez a probléma nem foglalkoztatta. Azt azonban jól tudta, hogy a munka eredménye és a ráfordított erőfeszítés között szoros összefüggés mutatkozik. Nagyobb házért többet kell dolgozni, persze elképzelhető olyan nagy ház, amiért már nem érdemes a szükséges erőfeszítést megtenni, mert nincs értelme.

A mai modern társadalmakban az egyszerű összefüggés a szükséges erőfeszítés és az eredmény között eltűnt, vagy legalábbis csak a társadalom egyes meghatározott szektoraiban lelhető fel. Kialakult egy elképesztően komplex technológiai rendszer, amely ontja magából a javakat: kenyeret, tojást, lábast, cipőt, kerekesszéket, autót, repülőgépet, számítógépet és katedrálisokat. A gépeket és technológiai rendszereket is emberek működtetik, de az ő konkrét erőfeszítéseiket vagy leleményes furfangjuk hatását sokmilliószorosra fokozza a szervezés, az információ. A végeredményt, a javakat, persze el kell osztani. De hogyan? Lehet-e, érdemes-e aprólékos számításokat végezni arra vonatkozóan, hogy a folyamatban részt vevő ember erőfeszítése, munkája és a munka eredménye között mi a pontos összefüggés? És érdemes-e mindenkinek odaadni az így kiszámított részt vagy tartalékolni a szükséges fejlesztésre, a további eredményességet fokozó eljárások kimunkálására?

Egyáltalán, hogyan lehet elosztani irdatlan mértékű javakat, amelyeknek jó része nem ehető, nem lehet benne lakni, leginkább fantáziajátékok anyagi megtestesülése? Nincsen

mindenki által elfogadható egyezményes válasz ezekre a kérdésekre, de a félresikerült gyakorlati megoldásokból levonható néhány tanulság. Ha olyan elosztási rendszert vezetünk be, amelyben a termelés résztvevői nagyjából azonos mértékben részesülnek, akkor a munkához nélkülözhetetlen motiváció lecsökken, megszűnik az innováció is, a technológiai gépezet elavul, akadozik. Szűkössé válnak az elosztható javak. Ha viszont piaci viszonyokat teremtünk, ez a részprobléma megoldódik, hihetetlen variabilitással és gazdagsággal keletkeznek az elosztható termékek, de ugyanaz a technológiai szorzó, amely a munkaerő hatását képes megsokszorozni, a jövedelmeket, az elosztásból való részesedést is felszorozza elképesztő méretekben. Nyaralófalumban a napszám úgy kétezer forint, ezért alaposan meg kell dolgozni. Máshol egy jó információt hasznosító döntés nyomán egy-két ujjmozdulat a komputeren dollármilliókat, milliárdokat jövedelmezhet.

Vajon, ha csak a tizedét jövedelmezné, akkor leállna a tőzsde és a termelés? Akkor már nem volna érdemes ravasz fogásokkal élni az értékek piacán?

Vajon el kell fogadni azt az elvet, hogy az elosztási egyenlőtlenségek a generációk során tovább fokozódjanak?

Vajon elemi emberi, fajtársi kötelességünk-e, hogy az elosztás olyan formáit alakítsuk ki, hogy mindenki, aki megszületik, egyenlő gazdasági és hatalmi esélyekkel induljon az életnek?

Az emberi szocialitás mindig valamilyen hatalmi szerkezetben nyilvánul meg. Az elosztást mindig a hatalmi viszonyok szabályozzák, de maga a hatalom is elosztható.

A munka és a jövedelem szoros összefüggését, a javak majdnem egyenlő elosztását a kommunizmus nagy kísérlete hatalmi erőszakkal valósította meg, és a hatalmas egyenlőtlenségeket a hatalom elosztásában hozta létre.

A modern kapitalizmus a demokratikus mechanizmusokkal nagyfokú mértékletességet tanúsít a hatalom elosztásában, az elosztást szabályozó piac miatt viszont az elosztott javak egyenlőtlenségének elképesztő mértékét hozta létre, és a javak ügyes forgatásával megszerezhető a hatalom is, ha nem is mindig és nem is mindenhol.

Úgy gondolom, hogy az elosztás rendje nem lehet eleve elrendelt, nem alapulhat tradíción, és az emberi természet jellegzetességeit figyelmen kívül hagyó elméleteken. Legfőképpen pedig az elosztás szerkezete, mikéntje mindig vitatható kell legyen.

A szabály az szabály!

Furcsa dolgokat hall az ember. Bonyolult előkészítés után eladják a belvárosban a parkolási díj beszedési jogát, és egy-két év múlva kiderül, hogy a díj behajthatatlan, adatvédelmi okok miatt. Vagyis a jogalkotó annak idején nem nézett utána, hogy az esetleges jogsértők megfoghatóak-e. A világhírű zenekart keblére öleli a Főváros, de az ölelésről szóló okiratban a kebel nincs megfelelően méretezve, és évek múlva, amikor az infláció miatt igencsak lapossá válik, akkor a Város mossza kezeit, hiszen minden le van írva, és a „szabály az szabály”.

A humánetológusnak az a sejtése, hogy az emberek nem sokat tudnak arról, miért is szoktunk szabályokat követni. Mert ez nem magától értetődő. A jogalkotók nemcsak abban maraszthalhatók el időnként, hogy a bevezetett jogszabály önmagában rossz, hanem abban is, hogy nem vizsgálják azokat az etológiai és társadalmi feltételeket, amelyek szükségesek egy új szabály betartásához.

Az ember és az állatok közötti számos nagy különbség egyike az ember szabálykövető viselkedése. Pontosabban ennek a lehetősége, hiszen az emberi viselkedést szabályozó biológiai tényezők nem azt mondják, hogy mindig és bármiféle szabályt hajlandóak vagyunk követni, hanem csupán azt, hogy adott esetben képesek vagyunk erre. Melyek az adott esetek?

Ezt akkor lehet kideríteni, ha figyelembe vesszük, hogy ősidőkben hogyan is jött létre a szabálykövetés tulajdonsága. Állati rokonainkban is erős a rangsor tisztelete, a feljebbvaló elismerése, erről már az agresszióval kapcsolatosan értekeztem. Ennek evolúciós oka nagyon egyszerű. A rangsor az erőforrások elosztásának leoptimálisabb módszere. Ha adódik valami finom falat, kényelmes hely, nem kezd minden közelben lévő állat verekedni érte, hanem a legtöbb némán figyel a rangsorban az elsőt, aki szépen, kényelmesen elfogyasztja a falatot, elfoglalja a helyet. Verekedés nélkül. A békés aktus mögött annak a már említett, hosszú folyamatnak a tapasztalata áll, hogy korábban a csoport tagjai már sokszor összemérték az erejüket, és történetesen mindig az az egyed bizonyult a legerősebbnek, aki jelenleg a rangsor legelején áll. Ezt megjegyezték, és amíg el nem felejtik, vagy valamelyikük meg nem veri mégis, konfliktus esetén engednek neki, meg mindenki másnak, aki a rangsorban előttük van. Így nem kell folyton verekedniük. A rangsort persze ki kell alakítani, ami erőszakkal jár, de hát ez a módja. A pozícióért rendszerint párosával mérkőznek, a többiek csak nézik és memorizálják az eredményt.

Ez így azért is célszerű, mert ha a javakért verekednének, mindenki érdekelt lenne, és tömegverekedésben aligha alakul ki rangsor. Az állatok bölcsek.

Megvan ez a késztetés bennünk is persze, de kiegészült a szabálykövetés állatok között ismeretlen, fura tulajdonságával. Mégpedig olyan módon, hogy az állatoktól teljesen eltérően, az ember az általa kialakított rangsorba, amely apát, tanárt, főnököt, papot, polgármestert, minisztert, királyt, elnököt és más efféle népeket helyez bennünket engedelmességre utasító pozícióba, képes szabályokat is beilleszteni. A rangsorunk tehát vegyes, személyek és szabályok sorakoznak benne szigorú hierarchia szerint. A minket körülvevő szabályok fonadéka úgy két-három éves korunkban kezd kiépülni. Tiszta ruhában nem szabad a földre ülni! Felöltözve nem szabad a pocsolóba ugrálni! Zsíros kézzel nem szabad a könyveket lapozgatni! Látható, hogy eleinte főként azt tanítják aggódó

szüleink, hogy mit nem szabad és mi könnyíti meg az ő életüket. Később már bonyolultabbak lesznek a szabályok: teli szájjal nem beszélünk, evés előtt kezet mosunk, és előre köszönünk az undok szomszéd néninek. Az említettek csupán apró, a szociális életet megkönnyítő szabályocskák, az igazán fontosak még később jönnek. Ne lopj! Akkor se, ha az aprócska úrhajó hiányzik a saját gyűjteményedből! Ne hazudj, akkor se, ha mi felnőttek a te érdekedben időnként elferdítjük is a dolgokat, de ezt te még nem érted. Ez is szabály: te még nem érted, kis hülye, majd megérted egyszer, most az a fontos, hogy a kimondott szabálynak azonnal engedelmessédj, különben kupán váglak. A szocializáció keserves útját efféle szabályok kövezik ki. Sok szabály viszont csak kiegészítésekkel értelmezhető, és ezeken ugye mindig lehet vitatkozni. Ilyen például a rangsorban általában előkelő helyet elfoglaló szabály, a „ne ölj” parancsa, amelyet a legtöbb ember hajlandó követni, kivéve, ha valaki, aki ennek a szabálynak is felette áll a rangsorban – például háború esetén az állam, a sereg valamelyik nagyfejű képviselője – éppen ezzel ellenkező parancsot nem ad. Vagyis, ha a vállalati főnökünk ad utasítást gyilkolásra, akkor azt általában nem követjük, hivatkozunk a szabályra, ha viszont becsaptak a seregbe, és egy tábornok vagy pláne őrmester ad parancsot erre, akkor nem a „ne ölj” szabályát követjük már, mert a tábornok meg az őrmester, kivált az utóbbi, nagyobb úr nála. Vannak persze ártatlanabb esetek is. Például, amikor a józan „paraszti” ész szabálya meg egy közlekedési szabály vetélkedik a rangsor magasabb pozíciójáért. Német pszichológusok egyszer megvizsgálták, hogy az autósok milyen arányban tartják be a közlekedési lámpa pirosának tilalmát kisebb, csendes városokban, éjjel, akkor, ha egy jól belátható útkereszteződésben senki sincs a környéken. Tehát sem rendőr, sem járókelő, sem valamilyen másik közlekedési eszköz. Kiderült, hogy az autósok kb. hetven százaléka ilyenkor is megáll az útkereszteződésben és türelmesen várja a zöld jelzést. Harminc százaléka viszont úgy gondolja, hogy a szabálykövetésben helye van a józan megfontolásnak is, és miután tiszta a helyzet, szépen áthajtanak a piroson. Meg kell jegyeznem azt is, hogy a hölgy vezetők kilencven százaléka áll meg, az úr vezetőknek csak körülbelül a fele. A hölgyek tehát általában erősen szabálytisztelők, mondom férfi olvasóimnak, az urak pedig kreatívabbak a szabályok alkalmazásában, mondom a hölgyeknek.

Látható az eddigiekből, hogy az ember a szabályokat is rangsorolja, a szabálykövetés meg a rangsor vegyes rendszert alkot, és ha erről nem tudunk, az bizony sokféle problémát okoz.

Hogyan kerül egy szabály a rangsorbéli helyére?

Modern időkben szabályok ezrei működnek egyszerre, és bizony az egyik legalkalmasabb eszköze a szabályok betartatásának az, ha a szabálynak van olyan része, amely büntet vagy (ritkább esetben) jutalmaz a szabály megtartásáért. Ilyenkor a büntetés vagy jutalom társadalmi értéke dönti el, hogy a szabály milyen pozíciót foglalhat el egy átlagember által követett rangsorban. Ez mindig egy társadalmi tanulási folyamattal kapcsolódik össze. Az embereknek világosan látniuk, tapasztalniuk kell a szabálysértés kellemes vagy kellemetlen következményeit. Ha nem esszük meg a spenótot, nem kapunk süteményt, ha beköpjük azonos vagy alacsonyabb rangú munkatársainkat a főnöknek, hamarabb emelik a fizetésünket. A szabályokat általában meg kell tanulni, és a hosszú tanulási folyamat során kerülnek a helyükre.

Igen jelentős szerep jut a szabályok értékelésében a tradíciónak is. Azt a szabályt, amit az apánk, a családjunk kényszerűen megtartott a múltban, mi is hajlamosabbak vagyunk

megtartani, hacsak nem fogadtunk már el valamiért egy olyan szabályt, amely a régit leértékeli. Érett társadalmakban megjelennek olyan szabályok is, amelyeknek sokszor nincsen pontos tartalmuk, sokszor nem rendelhető hozzájuk közvetlen büntetés vagy jutalom, mégis megtartják őket, mert a társadalom többsége korábbi tanulási folyamatok eredményeképpen ezeket valamilyen okból a rangsor elejére helyezte. Ilyenek az erkölcsi természetű szabályok is.

Nem azért nem lopok, mert nincsen szükségem arra a dologra, nem is azért, mert félek a lebukástól meg a büntetéstől, hanem mert a mi családukban, az én köreimben lopni nagy szégyen, és emiatt számomra a „ne lopj” szabálya a rangsorban nagyon elől van.

Ha egy társadalomban, mint történetesen a mienkben, minden felfordult, és csak lassan alakulnak ki a mindenki által elfogadott és a rangsor közel azonos helyére sorolt erkölcsi szabályok, igencsak fontos lenne, hogy a jogalkotók megfelelően átlátható és következményeiktől nem elválasztható szabályokat készítsenek, mert másként egy rossz irányú társadalmi tanulási folyamat indul be. Az emberek azt tanulják meg, hogy az adott szabálynak nagyon alacsony a rangja, és eszerint fogják kezelni. A stabil társadalmakban sokszor a rossz szabályokat is tartják, mert már kialakult az erkölcsnek, az alános társadalmi szabálykövetésnek azon módja, amely magát a szabálykövetést már önmagában is magas szintre helyezi az értékrendben. Tehát azért tartom be mondjuk a parkolási díj megfizetésének szabályát, mert úgy gondolom, hogy az efféle szabályokat minden rendes állampolgár köteles betartani, függetlenül attól, hogy elkaphatnak-e nemfizetés esetén vagy sem, meg hogy az adott összeg mértékét méltányosnak találom-e vagy sem. Azért emelem az infláció arányában kedvenc zenekarom juttatásait, mert rendes ember/város a jó ügy érdekében akkor is fizet, ha találhatna éppen valamiféle jogi kibúvót, meg azért, mert erkölcstelennek érzi, hogy ne teljesítse, amit vállalt, akkor is, ha az valamikor régen nem volt félreérthetetlenül megfogalmazva. A szabály szelleméhez történő ragaszkodás szabályát mindig magasabbra kell rangsorolni, mint a szabály betűjéhez való ragaszkodás szabályát.

Az emberi képzelet

Az emberi képzelet elképesztő jelenség, mindent felülmúl a teremtésben. Ezt már abból is lehet látni, hogy elképzelhetjük az Úristent, amint éppen teremti a világot. Én munkásnadrágban, kissé viseltes kék vászonkötényben képzelem, amelybe folyton beletörli a kezét. Amikor a görényt teremtette, napokig bűdös volt, de aztán jöttek a szolgálattevő angyalok, ezeket is elképzeltem, és nedves kendőkkel megtörölgették, aztán gyorsan megteremtette a levendulát, és azóta jó szagú. A kötényt, meg az Úr.

Ha az ember a képzeletét összeereszti a rációval és a logikus gondolkodással, különösen érdekes dolgokat képzelhet ám el. Ha az Úr a Teremtés közben kötényt viselt, mert nem szerette volna fehér úri ruháját mindennel összemocskolni, akkor abból az is következik, hogy a kék vászon meg a kötényen lévő csatok még a teremtés előtt keletkeztek, tehát nem úgy kezdődött, hogy „teremte az eget és a földet”, hanem úgy hogy „teremte a kötényt és a nadrágot”, és amikor belebújt a nadrágba, az angyaloknak félre kellett nézniük, ez volt a Teremtés nulladik napja. Ezt is elképzelem, persze kitelik tőlük, hogy nem néztek félre. Az Úr pucéran! Ezt már el se képzelem, tiszteletlenség volna, pedig bugyija nyilván maradt az előző teremtetésekből.

Szóval ilyen szertelen lehet az ember képzelete, de ezt már Karinthy óta tudjuk, aki a végtelent is elképzelte, amit még a kutya se látott. A végtelenben egy kocsmá van (lefogadom, hogy Douglas Adamsnak, aki a „Galaxis útikalauz stopposoknak” című könyvet írta, volt egy magyar unokahúga, aki természetesen a kezébe adta Karinthyt, ez a szöveg több helyén is észrevehető, tele van plágiummal, ez a kocsmá is az). Egyszóval ott a kocsmában a nyers, gyalultatlan asztalok mellett találkoznak végre a párhuzamosok és söröznek. Legalábbis Karinthy így képzelte, én nem, mert etológiai vizsgálataim alapján biztos vagyok benne, hogy a párhuzamosok olyan végtelenül utálják egymást (ami szintén azt bizonyítja, hogy még véletlenül se találkoznak), hogy amikor az egyik megérkezik és kér egy pohár sört, aztán megjön a másik, és meglátja, na ez egy párhuzamos, essen bele a fene, és addig be se megy a kocsmába, amíg a másik ott rostokol, esetleg még egy kicsit továbbmegy, a végtelenen túlra, elvégre az üveghegyen túl is van élet, ha az ember úgy képzelet. És hadd képzeletje!

A fantasztikus az, hogy a hiedelmekkel és a szabályok konstrukciójával párosult képzelet csakugyan valami egészen különleges jelensége annak a konkrét világegyetemnek, amelyet éppen ideképzeltünk.

Először is elképzelünk valami szépet, érdekeset, mondjuk űrlényeket, űrhajót, csaponghat a képzelet, hogy kicsi zöldek és kék szeműek-e, vagy nagyok, mészfehérek és kocsányon lóg a szemük, amelynek segítségével vakarózni is szoktak, meg gyereket csinálni. A lényeg az, hogy az elképzelés aprólékosan legyen kidolgozott; az elkapkodott munka semmit se ér. Ha megvan az elképzelés, akkor elővesszük hiedelmi képességünket, és elhisszük, amit elképzelünk. Tehát, hogy vannak űrlények, nagyok mészfehérek, kocsányon lóg a szemük, és jönnek ide mifelénk, mert ha már vannak, valamit kell csinálniuk is. Elhisszük tehát a létezésüket, és elkezdjük keresni őket, hiszen könnyen felismerhetők, mivel mészfehérek és kocsányon lóg a szemük.

A hit nagyszerű dolog, tanú ennek a különböző vallások, segítenek eligazodni ebben a bonyolult világban, mert a hit hegyeket, angyalokat és űrlényeket mozgathat, persze csak

ha szükséges, és nagyon kell benne hinni. A képzelet szertelen lenne, ha nem szeretnénk a szabályokat is. Tehát elképzelünk mondjuk egy szép, emberséges vallást, jótevő öreg úrral, aki mindenható (bár néha kihagy, ez sok mindenből tapasztalható, csak bizonyítani nem sikerült még egyértelműen). Ha viszont az elképzelt világot telerakjuk bonyolult szabályokkal is, akkor sokkal könnyebb elképzelni, hogy az egész, amit elképzeltünk és hiszünk, igaz is. Ettől olyan valóságszaga lesz, és a valóságot még a képzelt dolgoknál is könnyebb elhinni. Van ez a kedves, fehér ruhás öregúr, akit a vallásunk elképzelt, és aki szabálmániás, ezért az egész világegyetemet olyannak teremtette, hogy kevés számú elemi részecske tulajdonságaiból minden jelensége levezethető legyen, legalábbis a fizikusok hiedelmei szerint. A vallásban hívők szerint viszont ez nem így van, a teremtés után is folyton bele kell piszkálnia dolgokba, hogy azok tetszése szerint alakuljanak. Hiedelmének követőit csak akkor szereti, ha azok különböző bonyolult rítusoknak engedelmeskednek; amellet, ha szereti, akkor veri is őket, mint ez közismert. Szabályozta például, hogy milyen állatot szabad megenni, mikor és hogyan kell levágni a szerencsétlent, mert csak hitetlen pogányok esnek neki a nyers húsnak, és szabályozta azt is, hogy egyáltalán ki, hogyan, mikor és milyen eszközökkel vághatja le azt a döögöt. Enni általában szabad, hiszen azért eszünk, hogy éljünk, de bizonyos napokon tilos az evés, mert ha ilyenkor eszünk, az öregúr dühbe gurul, nem világos, hogy miért, de fontos odafigyelni rá, mert hirtelen haragú, és képes egy átkozottul komplikált, több millió éves munkával létrehozott, drágán előállított teremtményét elevenen sütogetni a pokolban, ha megsérti a szabályokat. Vigyázni kell tehát vele!

Ha én egy új vallást csinálnék, Istennek tetszőt, abban a sárgarépát kellene rituálisan legyilkolni, főzés előtt, lévén a sárgarépa is élőlény, és az élet szent dolog. Szeretem a sárgarépát, főleg sütvé. A szertartáshoz csak kerámiakéseket lehetne használni, és szombaton tíztől tizenkettőig kéne végrehajtani, én akkor általában ráérek. A répát kizárólag szüzek ölhetnék meg, és nagyon kellene vigyázniuk, hogy először a vastagabb végén, az elágazásnál metsszék el, mert ha a vékonyabbik végén kezdik, akkor a répát tisztátalanná tennék, és menten el kell temetniük, kelkáposztalevelekbe göngyölve. Aki tisztátalanná tesz egy répát, annak egy hétig tartózkodnia kell a főzéstől és a szappanbuborékok eregetésétől. A megtisztulás egy pohárka Single Malt Irish whisky elfogyasztásával fejeződné be, én ezt is szeretem. Ezek a szabályok a kelkáposztára természetesen nem vonatkoznának. Mert a kelkáposzta az ördög üzelmeinek gyűlölt terméke, mocskos egy növény, én utálok, és ha valaki mégis szereti, köteles lenne egy csakis erre a célra szolgáló edényben megfőzni, amely persze tisztátalan lesz a kelkáposztától, és benne más étel nem készíthető.

Már most mindenki, aki még nem csapta a könyvet, azt hiheti, hogy én csak humorizálok itt, „pour la pour”, holott a legkevésbé sem. Ha végiggondoljuk, az emberi kultúra minden alkotása a képzelet, a hiedelmek és a szabályok közös konstrukciója. Szinte semmi sincs már a világban, ami nem alkottunk újra képzeletünk segítségével. Elképzelünk magunknak valamit, és azt hisszük, hogy azért létezőnk csupán, hogy ezt a képzetet meg is valósítsuk, és egész életünkben ezen fáradozunk. Vagy azt képzeljük, hogy nem érünk semmit, és nem is kell tennünk semmit a helyzet megváltoztatásáért. Ezután hanyódnak egész életünkben. Nagy emberek hatalmas épületeket, számítógépet, 3D-s televíziót, mobiltelefon-hálózatot, alkotmányt meg parthúiséget képzelnek el, és milliókat vesznek rá, hogy csatlakozzanak az

ő hiedelmeikhez, aztán láthatjuk, hogy a hiedelmek valósággá válhatnak, épület, komputer, alkotmány és párthűség lesz belőlük.

Nincsen felemelőbb és veszedelmesebb dolog a világon az emberi képzeletnél.

Egy rendes humánetológia-könyv nem lehetne meg anélkül, hogy az ivari különbségeket, meg a kölyköket ne tárgyalná valamelyest, de ezeket követően nem kevésbé fontos, hogy szó essék olyan jelenségekről is, amelyeket titkok vagy tilalmak öveznek, ezek mindig nagyon lényegesek. Aztán persze beszélünk néhány, csak társadalmilag értelmezhető jelenségről is, mint a pazarlás meg a korrupció, mert hát ezek szintén tilalmasak, sőt az utóbbi rendszerint titkos is.

Hölgyek és urak: humánetológiai megfigyelések

A hölgyek és urak közötti viselkedésbeli és egyéb különbségek a biológusokat is régóta foglalkoztatják, mikor tudós elmék az élőlények rendszerezéséről kezdtek foglalkozni, többször is felmerült, hogy a hölgyeket külön fajnak kellene tekinteni – *homo hölgy homo úr* – ((talán az volna a legkorrektebb eljárás, két alfajról beszélnénk). A taxonómiai megkülönböztetést nemcsak a régi, teológiai ihletésű érv indokolja, hogy a férfiakkal ellentétben a nőknek nincsen lelkük, hanem a nyilvánvaló küllemi és anatómiai különbségek is. Például tűsarkú vagy emeletes talpú cipőt, magas sarkú csizmát, meg hasonló, járásra és közlekedésre teljesen alkalmatlan lábbelit férfiemberen nemigen látni. Én már régen azt gyanítom, hogy az egész cipőbizniszt a nők találták ki annak idején, mert nyáron, a kertünkben én mezítláb járok-kelek, a feleségem pedig ilyenkor is zárt cipőket hord, mert hol megcsípi egy darázs, hol kavicsra vagy tüskébe lép, és legfőképpen mert piszkos lesz a talpa. Velem ezek a dolgok nem fordulnak elő. Furcsa. Nem?

A leglényegesebb különbségek mélyebben rejlenek. Például az anatómiában. A *hölgyek* egy jó része, többnyire fiatalkorában, egyszer csak gömbölyű pocakot kezd növesztetni, amitől idővel úgy fest, mintha egy görögdinnyét próbálna a dinnye-csősz elől eldugni, persze sikertelenül. Néhány hónap elteltével ebből a dinnyéből nagy kiabálás és jajgatás közepette egy apró, vörös, óbégató kis szörnyeteget húznak elő, aki azután évekig alaposan megkeseríti mindkét nem életét. Nálunk, férfiaknál ez egészen másként van. Fiatal korukban az *urak* hasa lapos, izmos – szeretjük is, ha ezeket az izmokat a *hölgyek* megtapintják, hogy érzékelhessék keménységüket –, az a bizonyos gömbölyded pocak ugyan nálunk is megjelenik néha, valamiféle atavizmus, ámbar főként az érett kor vége felé, és akkor is csak a túlságosan sok sör hatására. De ami a lényeg, az efféle pocakból nem másznak elő kis szörnyetegek, hogy megrontsák a világot. Szóval a nyilvánvaló különbségek jelentősek és jól láthatók. Értekezésemet azonban kizárólagosan a viselkedésre fogom korlátozni, hogy semmiféle okot ne adjak a szakmai illetéktelenség esetleges vádjára.

A *homo hölgygel* kapcsolatos tudományos kutatásaimat több mint háromnegyed évszázada folytatom, és ebben a kis értekezésben nemcsak a könyvtárnyi pszichológiai és humánetológiai adat feldolgozásának eredményeit, hanem saját személyes megfigyeléseimet is megosztom önökkel.

Az etológiában különösen fontos, hogy a kiszemelt faj több egyedét kövessük nyomon, mert így sikeresen felismerhetjük a valóban jellemző viselkedési mintázatokat, és emellett felfedezhetjük a viselkedés változatosságát is, ha van ilyen. Az etológiában az a szabály, hogy legalább kétezer órát kell egy-egy faj egyedeinek megfigyelésével tölteni ahhoz, hogy minden jellemző viselkedési formát néhányszor feltűnni lássunk, és feljegyezhesük azokat. Ami ennyi idő alatt nem jelentkezik, nem is fontos.

Noha magam az első példány néhány hetes megfigyelése után nagyjából tisztában voltam a faj jellegzetességeivel, mégis úgy gondoltam, hogy ilyen kiemelten fontos lényt nem lehet kétezer órával elintézni. Mindösszesen négyszáznegyvenháromezer-kilencszáznegyvenhét órát töltöttem megfigyelésekkel (azt a pár órát, amíg a jegyzőkönyveket írtam, továbbá kettő óra negyven percet, amikor egy vonatra vártam, de rajtam kívül nem volt a környéken senki, ebből le kell számítani).

Sok kiváló etológus megelégszik azzal, hogy folyamatosan figyel egyetlen kiválasztott egyedet, és közben csak futó pillantásokat vet a többiekre, az általánosíthatóság kedvéért. Ezt a gyakori hibát én nem követtem el. Három teljesen különbözőnek tűnő példány viselkedését figyeltem meg közvetlen közletről, amelyeket a könnyebb követhetőség végett feleségül is vettem, természetesen szekvenciálisan, egymás után. Nincsen tudomány jelentős áldozatok nélkül. De ezeken kívül a *hölgy* alfaj mindenütt fellelhető egyéb példányai is bőséges adatforrással szolgáltak.

Szeretném elkerülni még a látszatát is annak, hogy netán elfogult vagy részrehajló vagyok stúdiumom alanyai iránt, bár őszintén bevallom, szeretem őket, egészen pontosan egyszerre mindig csak egyet, mivel kifejezetten monogám vagyok. Szakmám szokásai előírják, hogy a hozzám éppen közel álló néhány példány az adatok súlyozott átlagában csak igen kicsi részarányul szerepeljen.

Azzal kell kezdenem, hogy már a viselkedési mintázatok klasszikus alapcsoportjainak meghatározása is sok fejtörést okozott. Vegyük például a táplálékszerző viselkedésformákat. Ilyenek is vannak a *hölgyeknél*. De mennyire vannak! Ámde elválaszthatatlanul elegyednek más szerzési formákkal. Madarak, kisebb emlősök egyes fajai is mutatnak valamiféle szerző, gyűjtögető viselkedést, ami rendszerint azt jelenti, hogy fészekanyagot vagy tartalék tápanyagot gyűjtenek össze különböző raktárakba, későbbi felhasználásra. A gyűjtögető viselkedési mintázatok elképesztő variációit és a gyűjtött holmik sokféleségét, valamint mennyiségét illetően azonban nincsen a *hölgyekéhez* hasonlítható faj. A legizgalmasabb mégis az a viselkedésevolúciós probléma, hogy az állatok minden esetben olyasféle dolgokat gyűjtenek, amit megesznek vagy valamilyen más, a faj fennmaradása szempontjából fontos célra használnak. Az a faj, amelynek egyedei nem így viselkednek, kihal. Ennek az evolúciós ésszerűségnek kiáltóan ellentmond a *hölgyek* veleszületett, csillapíthatatlan és többnyire céltalan gyűjtési szenvedélye.

Vegyük egy példát a saját adattáramból. Valamelyik feleségem leugrik a csarnokba tíz dekagramm juhtúróért, mert azt tegnap elfelejtett venni, illetve nem felejtette el, csak úgy látta, már nem elég friss, és mégiscsak bölcsebb másnap megvenni a boltban ugyanazt a túrót, mert az otthon még teljesen frissnek számít, hisz aznap vette.

Szóval elmegy, és néhány óra múlva súlyos cekkerekkel terhelve, méltatlankodó kifakadások közepette tér haza – mégis szörnyű, hogy a nagybevásárlásokat egyedül kell intéznie.

– Tudod, éppen akkor hozták a friss zöldpaprikát, vettem néhányat, mert szeretjük, és vettem három erősét is, bár azok már kicsit fonnyadtak, és egyedül te szereted őket. Elég borzalmas lehet ilyet enni, de azért hoztam neked. Igyekszem a különös kívánságaidat is teljesíteni. Vettem néhány avokádót is, mert éppen megfelelő a puhaságuk, és tudod, ha éretlen, akkor napokig kell várni, hogy megérjen, ha meg nagyon puha, akkor belül már barna és mehet a szemétkbe. Paradicsom, cukkini, saláta, uborka, retek, hagyma. Padlizsán, ebből még nem tudom, mi lesz, de olyan szép, tökéletesen rugalmas és elég feszes, épp csak elkezdett fonnyadni, persze holnap már kidobhatom. Kelkáposzta, tudom, hogy utálod, de azért nem árt, ha van itthon, én és a mamám például imadjuk, mint minden normális ember. Vettem egy izraeli sárgadinnyét is, isteni a szaga, éppen lehet enni, estére már túlérlett lesz. Képzeld, kaptam fehér bélű őszibarackot is, igaz, kicsit már barnul, de ha még ma megesszük, nagyon finom lesz.

– Miért vettél ilyen sokat?

– Ez sok? Három kiló, és Marjunka, tudod, az a nagyon barátságos bolgár asszony a csarnokban, akinek két hete volt a mandulaműtete és a szörnyeteg férje meg se látogatta a kórházban, bezzeg amikor... de tudom, ez téged nem érdekel. Szóval Marjunka már haza akart menni, és csak ezzel a vacak barackkal álldogált ott, hát megvettem az egészet.

– Ez csak két cekker. Mit vettél még?

– Vettem húsokat, mert Misi, az az aranyos hentesfiú, aki nekem mindig a raktárból hozza az árut, most is félretett egy szép bélszín, egy fehérpecsenyét, meg három kiló ökörszályt, és ennek a gyönyörű oldalasnak sem tudtam ellenállni – sorolja. Misi mindenkinek a raktárból hozza az árut, kivéve az *urakat*, mert azok pontosan tudják, hogy itt is, ott is ugyanaz a minőség. (Csak úgy zárójelben jegyzem meg, hogy ez a Misi nagyon a begyemben van már.)

Többször megfigyeltem a csarnokban, hogyan rajongja körül három-négy pipiskedő hölgy, miközben azokat a bizonyos szempilla-rebegtető pillantásokat vetik rá, amelyek a *hölgyeknél* a szubmisszív állapotot fejezik ki. Minden humánetológia könyv ismerteti Misi és a *hölgyek* közötti kapcsolat veleszületett formáit, amelyeknek nyilvánvalóan sok százezer éves története van. Ősmisi ott állt a döglött, feldarabolt, kissé már szagos mamut teteme mellett, és az őshölgyek cekkerekkel, vesszőből font kosarakkal, bájaikat akkoriban még természetes leplezetlenséggel mutogatva körülállták és visongtak: édes Misikém, azt a szép darab zúzád adja nekem, tudja a múltkor is olyan finom volt. Misikém, kisszívem, sovány tarját, mert az az undok férjem nem szereti a mamutfaggyút, drága Misi, maga válasszon egy szép darab dagadót... és így tovább. Időnként persze türelmesen kivárták, hogy Ősmisi a fiatalabbakon behajtsa az akkoriban szokványos ellenszolgáltatást. Ősmisi nagytermészetű férfiember volt, ki is haltak a mamutok. A szelekció könyörtelen mechanizmusai pedig genetikailag rögzítették a *hölgyekben* a megfelelő szubmisszív magatartás-mintázatokat. S ezeket az adaptív viselkedésformákat egy-egy Misi-jellegű *úr* a maga éles bárdjával meg néhány húscafattal egy asztalon bármikor aktiválhatja a *hölgyekben*. (Miért is nem mentem hentesnek?)

– Nem lesz ez kissé sok nekünk? A mélyhűtő már zsúfolásig van. A rengeteg zöldséget és gyümölcsöt meg egy hét alatt se tudjuk megenni, hisz két-három nap alatt megromlik az egész.

– Ugyan! Én igazán kiteszem a lelkemet is, hogy rendesen ellássalak téged, te meg csak fitymálódsz itt, és semmi se jó neked. – Azzal felkap egyet a lottyadt, csurgós őszibarackokból, és megeszi megjegyezvén, hogy mára végzett is a táplálkozással, mert újabban káros súlyfeleslege van. Én közben a negyedik szatyor tartalmával ismerkedem. Rejtélyes kencék, gyógynövénykivonatok, egy pár vadonatúj cipő.

– Tudod, ugye, hogy már hetek óta vadászom erre – magyarázza. – Meg vettem egy nagyon hercig kis pólót, igaz, az én számomnál eggyel kisebb de akciós ára volt, majd fogyózik hozzá egy kicsit Egy szandál, egy különleges dugóhúzó, egészen másféle, mint a meglévő öt. Új abrosz a nagy ebédlőasztalra – ez a színárnyalat már régóta hiányzott egyébként változatos készletünkből. Hat törülköző arra mindig szükség van. Egy öngyújtó, két gyertyatartó, két vasaló – szintén akciós volt, nem lehetet otthagyni, az egyik jó lesz a nyaralóba. Egy speciális műanyag szőrgyűjtő kefe, amellyel le lehet szedni a ruhákra tapadt kutyaszőrt (egyszer csakugyan sikerül, de a kefe ekkor el is tömődik a szőrrel és csak egy speciális szőrgyűjtőkefe-tisztító kefével lehetne újra használhatóvá tenni, ha az kapható volna, de még nem az). Egy különleges drótállvány, amely alá két égő teamécsest

helyezhetünk, és így melegen tarthatjuk az állványra tett ételeket, ha valamiért órákig melegen akarjuk őket tartani. Továbbá négy fakanál. Ezeken azért fennakadtam.

– Már túl sok a konyhában a fakanál.

– Jaj, hát nem is azért vettem, mert nincs elég fakanalunk, hanem mert egy borzasztóan aranyos mosolygós, sokszoknyás kövér néni árulta őket, és olyan kedvesen kínálta. Ez csak amolyan szociális vásárlás volt. Nem baj, ugye?

– Hol a liptói, amiért leugrottal néhány órája?

– Jesszusom! Hát nem elfelejtettem! De ha akarod, visszaszaladok érte, pedig már összerogyok a fáradtságtól. Mert nekem sohasem jut egy félórám, hogy leüljek, és a kezembe vegyek egy könyvet.

Nos, a példa kitűnően szemlélteti a szociobiológia elméleti nehézségeit. Hol van itt az adaptív viselkedés? Mennyiben szolgálja a gyűjtögetésnek ez a különös formája a faj fennmaradását? Hogyan vészelhette át sikeresen a *homo hölgy* az evolúció évmillióit? Elméleti fejtegetések helyett tekintsük át a gyűjtögető viselkedéssel szoros kapcsolatban álló fészekgondozási magatartásformákat is.

Megfigyeléseim szerint a fészekgondozásnak két fő formája alakult ki, amelyek periodikusan váltakozva követik egymást. A terítés és a rendezés.

A terítési viselkedés roppant egyszerű. Tanúsíthatom, hogy mindegyik megfigyelt példánynál teljesen azonos módon jelentkezett. A *hölgyek* magukhoz vesznek valamilyen tárgyat, cipőt, táskát, vekkerórát, újságot, erszényt, kanalat, komputert, franciakuksot, mobiltelefont, kapát, ütvefűrőt stb., egy darabig pizsmognak vele, majd amikor megszűnik iránta az érdeklődésük, abban a szempillantásban, és azon a helyen, ahol épp tartózkodnak, leteszik. A terítési fázisban tehát a tárgyaknak nincs valamiféle állandó helyük, ahol tartják őket, ahol később is megtalálhatók. Ott vannak, ott a helyük, ahová éppen tették őket. Egyik barátom mamája mesélte, hogy az egész délutánt kereséssel töltötte, mert az unokájának kötött édes kis kardigánt a kávézás idejére letette. Ámde amikor folytatni akarta a munkát, sehol nem találta a kötést. Átkutatta az egész lakást, aprólékosan, módszeresen, a kötés sehol, pedig el nem veszhette, ő a lakást el nem hagyta, vendég nem járt nála, valahol tehát itt kell lennie, a racionalitás elemi szabályai alapján. Estére már egészen kétségbeesett, a magától értetődően felmerülő misztikus, irracionális gondolatokat erős akarattal elhessentette, s inkább egy újabb kávéval kívánta serkenteni a keresést, de amint benyúlt a tejeszacskóért a jégszekrénybe, megtalálta a kötést. Ott hevert a joghurtos dobozok tetején. Ma sem érti, hogyan kerülhetett oda. Ő ugyan soha nem tette volna a joghurtokra, elvégre nem őrlött meg. Csodákban egyébként nem hisz.

Érdekes kapcsolatban áll ez a viselkedési forma a termodinamika entrópia tételével. Az ilyesfajta viselkedés ugyanis nyilvánvalóan a rendezetlenséget hívatott növelni, amihez hozzájárul az is, hogy a különböző pontokon elhelyezett tárgyakat a *hölgyek* idővel keresni kezdik, a keresés hosszú órái alatt pedig számos másik tárgyat vesznek fel és tesznek új helyre, miáltal a terítettség, valamint a rendezetlenség erőteljes növekedést mutat. Ezt jelentősen elősegíti a memória korlátozottsága is. A fenyőszajkó képes megjegyezni négy-ötezer, ősszel nagy területen eldugott fenyőmag pontos helyét, és még tavasszal is emlékszik mindegyikre. Egy *hölgy* raktározással kapcsolatos memóriájának terjedelme ehhez képest jelentéktelen. A viselkedés adaptív értékére többféle magyarázat adódik. A legnépszerűbb a következő: az ősidőkben gyakran előfordult, hogy rivális bandák kifosztották egymás barlangjait, lakótereit – ez a viselkedés még napjainkban is igen

könnyen indukálható. Nos, könnyű belátni, hogy ha mindennek megvolna a maga helye, a rabló azonnal tudná, mit hol lehet megtalálni, és pillanatok alatt végezne fáradságos munkájával. Próbálna bezzeg az a rabló a feleségem szobájában megtalálni valamit! Ha-ha-ha.

A szelekciós erők a terítési képesség hasznossága szerint alakították a *hölgyek* evolúcióját. Akinél gyorsan megtalálták az értékeesebb holmikat, az kevesebb utódot tudott jó körülmények között felnevelni. Aki tehát rendszerető volt, az kihalt. Ezzel párhuzamosan változott persze az *urak* memóriája is a tárgyak lelőhelyeivel kapcsolatban, de a viselkedésevolúció tudományában jól ismert ágyú-tank mechanizmus szerint éppen az ellenkező irányban, minthogy a rablók általában *urak* voltak. Én például pontosan emlékszem, hogy a feleségeim melyik tárgyat hova tették, noha erre az ismeretre a mai, modern időkben csak olyankor van szükségem, ha olykor elmenni készülünk valahova, és indulásra készen vagyunk, immár a racionálisan bekalkulált másfél órás késésen is. Én idegesen csörgetem a lakáskulcsokat, valamelyik feleségem pedig például a jogosítványát keresi mintegy 35-37 perce, eredménytelenül. Tegnap még megvolt, mert a rendőrnek is át tudta nyújtani, az meg biztosan visszaadta, mert még a bírságolási csekket is abba tette bele, erre jól emlékszik. Az autóban nem lehet, mivel a csekket befizette. Hol lehet egyáltalán? Megőrül, mert amikor sietni kell, mindig akkor tűnik el valami, és igazán szörnyű, hogy ebben a lakásban soha semmit se lehet megtalálni. Mindjárt sírni fog, és leugrik az emeletről. És én is csak állok itt, és csörgetem azt a rohadt kulcsot, hogy őt idegesítsem, ahelyett, hogy segítenék.

Ilyenkor végtelen jóindulattal, az *urakra* mindig jellemző segítőkészséggel megjegyzem:

– Ott van az ablak előtt a virágállványon, az újság meg egy fél pár körömcipő alatt, tegnap este tetted oda.

– Miért nem szóltál?

– Mert szeretnék ráébreszteni, hogy ésszerű lenne valamiféle rendet tartanod, és akkor mindent gyorsan megtalálnál.

Ilyen racionális megfontolásokat ajánlgató megjegyzéseket egyébként elég ritkán ereszték meg, mivel zavarhatják a megfigyelt egyed önálló, a megfigyelőtől független viselkedését, ami torzíthatja a megfigyelés eredményeit. Ámbár eddigi adataim tanúsága szerint egy *hölgy* viselkedését többnyire igen nehéz verbálisan befolyásolni, kivált nem a racionalításra utaló megjegyzésekkel, amelyek rendszerint inkább agresszív viselkedési mintázatokat indukálnak náluk.

A terítés fázisát követi a rendezés fázisa. Ez jóval ritkábban előforduló szakasz, és fölöttébb hosszú előkészületeket igényel, sőt a mérések szerint rendkívüli mértékben meg is terheli a *hölgyek* szervezetét. Elvégzése után hosszú hónapokig kénytelenek pihenni, és válogatottan tápláló ételeket fogyasztanak. Az entrópia csökkentése ugyanis sok energiát igényel. A rendezés lényege azonban nem a tárgyak valamiféle racionálisan rendezett mintázatának gyors kialakítása (ha te takarítasz, csak úgy néz ki, mintha rend lenne, szokták volt mondani a feleségeim), hanem a tárgyak egyenkénti szemrevételezése, alapos megtisztítása, a beszerzés emlékeinek felelevenítése, és hosszas merengés azon, hogy vajon mi a fenének kellett ez nekünk, majd egy új, állandónak mondott hely kijelölése. A periódus végén minden tárgy tiszta, csillog, új helyen van, és a lakásunkban én sem találok meg semmit. Ez az állapot mindössze néhány óráig tart csupán, majd újra kezdődik a terítés

fázisa. Adaptív értéke nyilvánvalóan az amúgy kis kapacitású *hölgy-memória* felfrissítésében rejlik.

Igen különös a tisztogató viselkedés is. Egy másik faj, mondjuk egy tárgyat használó emlős akkor tart használatra alkalmasnak egy tárgyat, ha az megfelel a funkciójának, például lehet vele diót vagy lakatot törni, vagy meggyorsítja számítógépen az internetről való letöltés sebességét, esetleg jól beválik egyéb tárgyak hatékony feldarabolására, avagy megóvjá az időjárás viszonyaitól bizonyos testrészeinket. Nem így van ez a *hölgyeknél*. Szerintük a tárgy egy darabig úgy jó, ahogyan van, majd egy különös időpillanatban „piszkos” lesz. A *hölgyek* szerint pedig a piszkos tárgy alkalmatlan funkciója betöltésére. A piszkos tárgyakat ezért a *hölgyek* összegyűjtik, elkülönítik és hosszasan tárolják (ez valószínűleg valamiféle fermentációs, érlelési folyamatot szolgál), majd különleges tisztítási eljárásnak vetik alá őket, és ezt követően újra használhatóak lesznek a *hölgyek* szerint. Ezek a tisztítási eljárások egytől egyig a tárgyak élettartamának jelentős megrövidítését eredményezik, biológiai funkciójuk pedig alighanem a szerzés serkentése, mert az agyonmosott tárgyakat idővel ki kell dobni, és újakat kell beszerezni helyettük.

Alapos megfigyelésekkel próbáltam kideríteni, hogy mikor, mitől lesz egy tárgy „piszkos”. Kevés értékelhető adathoz jutottam, további kutatások szükségesek. A zoknik, az alsónadrágok, az ingek például reggeltől estig tiszták maradnak, de hiába veti le az ember este még tisztán a zoknit, az reggelre piszkos lesz, és már nem szabad felvenni. Ha néha hosszabb időt töltök egyedül, ez a változás nem következik be, és akár hetekig is tudom rendeltetésüknek megfelelően használni az említett tárgyakat. Persze, ha valamelyik feleségem megérkezik, azonnal felfedezi, hogy a zokni piszkos, pedig hát napközben tiszta szokott lenni, és leparancsolja rólam. Így van ez az ingekkel is. A cipőkkel nem. Télikabátokkal sem. Különös. Több éjszakát töltöttem videó felvevővel a kezemben, hogy a zokni tisztából piszkosra fordulását megfigyeljem, de sajnos, értetlenül.

Említettem az előbb a tárgyak elhasználásához szükséges technológiai folyamatot. Ennek legfontosabb része az úgynevezett mosás, ami mosógépben történik, és rengeteg érdekes, misztikus hiedelem fűződik hozzá. Ha egy *úr*, mint például én, kényszerül a gépet használni, természetesen beledobálja kikészített ruhadarabokat, beleszórja a mosószert, zutty, gombnyomás! A gép forog. Elfárad. Pihen, Teregetés. Kész a tiszta ruha. Pontosabban, én azt hiszem, hogy az a ruha tiszta. A feleségeim bármelyike azonnal felismeri, hogy a ruhát én mostam, és piszkos maradt. Tiszta csak akkor lesz, ha maga helyezi a gépbe a ruhadarabokat meg a mosószert, és zutty, nyomja a gombot. Ekkor a ruhák patyolattiszták lesznek, a vak is láthatja.

A *hölgyek* kommunikációs viselkedése kiváltképpen különleges, bár sok rokonságot mutat más fajokéval is. Én otthon általában gondolkodni szoktam, ami csendben történik, beszélni csupán akkor beszélek, ha többször egymás után kérdeznek. Feleségeim folyamatosan beszélnek, akkor is, ha éppen nem vagyok a helyiségben, sőt más személy sincs jelen. Ez a fajta kommunikáció tehát nyilvánvalóan nem a közlés, az információátadás céljait szolgálja, hanem leginkább a költőmadaraknál megfigyelhető kontaktustartó kotyogásra emlékeztet. A csibék mindaddig nyugodtan kapirgálnak, amíg hallják a mamájuk ritmikus hangjelzéseit, és ha valamiért nem hallják, pánikszerűen sívítani kezdenek a mamájuk után, aki azonnal a keresésükre indul.

Ha csend van otthon, én egyáltalán nem esem pánikba.

Lehet, hogy velem van valami baj?

Azt is megfigyeltem, hogy a *hölgyek* azt hiszik, ha megszólalnak, azt a tágas lakás valamennyi helységében egyformán jól lehet hallani. Így, ha a kamrában mondanak valamit, és én a lakás másik végén már csak halk duruzsolást hallok, akkor is feltételezik, hogy mindent tisztán értettem, és időnként számon kérik a hallottakat. Ez a számonkérés nagyon lényeges a *hölgyek* számára. Egy kedves barátom feleségének a legfőbb problémája az volt, hogy az ő férje nem figyel oda (kié figyel?). Barátom némi memóriatréning segítségével már tizenöt percre visszamenőleg hibátlanul fel tudta mondani a felesége minden kiejtett szavát (ezt a felesége is elismerte), de neje szerint még mindig nem figyelt oda (megjegyzem, Tibor barátom némi nógatásra, négy szemközt bevallotta, hogy tényleg nem figyel oda. Miért kéne odafigyelnem? – kérdezte –, hiszen csak mesél).

Az odafigyelés titka a megfelelő kérdések alkalmas időben történő közbevetése. Az *urak* legtöbbje azonban az állandó kontaktustartás problémáját úgy oldja meg, hogy változó időközökben „igen”, „igen” kiáltásokat hallat (ez pontosan megfelel a kiscsibék által szabályos időközökben kiadott „én itt vagyok, te hol vagy” csipogásnak, ha ezt valamiért nem hallatják, a kotlós menten a keresésükre indul). Az esetek legnagyobb részében ez is megoldja a problémát, de ha teszem azt, épp szemtől szemben ülünk, és én közben egy könyvet olvasok, akkor gyanút kelt, hiába mormolok időnként igeneket, „Idefigyelsz te, drágám?” – kérdezik ilyenkor a feleségeim.

Valamiféle antagonizmus tapasztalható a *hölgyek* és *urak* beszélgetéssel kapcsolatos viselkedését illetően. A feleségeim állandó panaszai közt szerepelt és szerepel, hogy nem beszélgetek velük eleget. Mondjuk, baráti társaságban töltjük az estét, beszélgetünk, majd elmennek a vendégek, vagy mi jövünk haza, és végre csönd van, lehetne gondolkodni. „Velem miért nem akarsz beszélgetni néha?” – kérdezik ilyenkor a feleségeim.

A „beszélgetési kényszer”, ahogyan az úr humán-etológusok e viselkedésformát szigorúan maguk között, belső használatra nevezik, univerzális és kultúrafüggetlen.

Csak két példát. Ismerik ugye azt a magyar népdalt, amelyben a csatába induló huszár azt énekli, hogy:

*„Most akartam véled beszélgetni,
de itt van az idő, el kell masírozni.”*

A tömör, lényegyet kiemelő történetből nyilvánvaló, hogy a huszár általában nem akar beszélgetni a kedvesével, noha egyéb kapcsolataik harmonikusak. Nem szeretné, hogy az igazság meztelen feltárását kedvese esetleg szeretetlenségnek vélje, ezért most, amikor el kell masíroznia, azért mondja, amit mond, hogy legalább kifejezze valahogy készségét kedvese fura kívánságának kielégítésére, de mit tesz Isten, muszáj elmasíroznia. Ügyesen kivágta magát.

A történetből az is nyilvánvaló, hogy ez a beszélgetési nyaggatás nem a modern kultúrák terméke, sőt független is a kultúráktól, erről szól a második példám.

Egyszer Amerikában, egy szintén ösztöndíjas barátommal két gazdag, idős hölgy hétvégi vendégei voltunk. Nagyon szívélyesen üdvözöltek, amikor megérkeztünk, és mi azt képzeltek, hogy remekül kipihenjük majd magunkat vendégszerető házukban.

Ők azonban másképpen képzeltek.

Beszélgessünk egy kicsit, mondták. Hát persze, a vendég nem mehet azonnal aludni a kellemesen hűvös szobába, illik egy kicsit beszélgetnie is. Egykét óra múlva a hölgyek felugrottak, jaj, de múlik az idő, menjünk sétálni, közben majd beszélgetünk. Hatalmas Oldsmobilt hoztak elő, a gépkocsit vezető hölgy orrára biggyesztette 12 dioptriás szemüvegét, és mintegy száznegyven-százhatvan kilométeres sebességgel a tengerpartra száguldottunk. Én és a barátom görcsösen kapaszkodtunk a legközelebbi megmarkolható autóalkatrészbe, miközben a másik hölgy kedvesen beszélgetett velünk. Rövid séta után újabb száguldás következett, éles kanyarokkal. Ennek ellenére célba értünk. Mint kiderült, egy „partira”.

Az amerikai partikat a *hölgyek* szervezik, és lényegük a beszélgetés. Összehívnak száz-százötven embert, beszélgetik és gondosan itatják őket, mert a sok beszédől könnyen kiszárad az emberi szervezet. Az amerikai partin illik mindenkinek mindenkivel megismerkednie, szót váltania, beszélgetnie. Ha valaki túlságosan leragad valahol, mert véletlenül egy őt valóban érdeklő emberrel hozták össze, akkor a vendégeit állandóan figyelő háziasszony hirtelen felbukkan, és udvariasan továbbvezeti, „valaki nagyon szeretne már beszélgetni önnel” – mondja, és akár két percig is magamra hagy egy vadidegennel, akit még sohasem láttam, remélhetően nem is fogok többé látni, de most beszélgetnem kell vele.

Két óra múlva, a teljes kimerültség szélén, kedves házigazdáink újra az autóba pakoltak bennünket, közben beszélgettünk, és az előbbinél valamikéval nagyobb sebességgel rohantunk bele az éjszakába. Mindegy, hátha hazaérünk. Ruhástól lefekszünk, és délig alszunk majd, mormoltuk a barátommal. Jó óra múlva megérkeztünk egy szakasztott olyasforma amerikai házba, mint amilyenből délután elindultunk, és csillogó szemmel, vidáman igyekeztünk a kapuhoz.

Döbbenet.

Egy másik ház volt. Tele számunkra ismeretlen emberekkel, vendégekkel. „Vacsorázni és beszélgetni jöttünk, drágáim” – mondták aranyos vendéglátóink.

Legalább húszan beszélgettek rajtunk végig, külön-külön és egyenként. De már éjjel kettőre ásítózni kezdtek, ekkor két őrangyalunk finoman jelezte, hogy itt az indulás ideje. Reméljük, jókat beszélgettek, mondták. Jókat. Ha kinyitottuk a szánkat, már görcsbe rándultak az arcizmaink.

Újabb, végső száguldás, és tényleg haza. Külön szoba, vetett ágy, másnap vasárnap, misére csak nem kell menni. Megérkeztünk. Már indultunk a szobáink felé, amikor szeretetreméltó vendéglátóink, kezükben egy tálca, néhány doboz sörrel, utunkat állták. „Biztosan fárasztó volt maguknak ez a délután, a sok séta, a parti, a vacsora. Lazítsunk most egy kicsit. Beszélgessünk!”

Éjjel háromkor!

A *hölgyek* beszélgetésben megnyilvánuló folyamatos élettevékenységét ritkán szakítja meg valami *igazán* jelentős esemény, még az utód létrehozásának és felnevelésének létfontosságú funkcióit is beszélgetés közben végzik. Az állatoknál a nőtények szabad párválasztó viselkedése (azaz a „female choice”), sok faj hímjeinek életét keseríti meg, és kényszeríti a szegény párakat idióta táncok lejtésére, vagy gusztustalan nyalakodásra, esetleg feminin, giccses, színes tollbokréták teljesen felesleges viselésére, hogy ezek segítségével elnyerjék a hölgyek kegyeit. A *homo hölgyek* is hasonlítanak rájuk ebben a viselkedéskategóriában. Vannak azonban jelentős különbségek is. Az állatoknál a röhejes

tánc vagy bokréta lengetés után azonnal a lényegre lehet térni, azaz az utódok nemzésére, bár előfordul, hogy a jól végzett munka után a fehérjeéhes asszonyok egyszerűen leharapják a hím fejét. Modern időkben ez az embernél már nemigen fordul elő, ami viszont az emberhímek, a *homo urak* életét határozottan megkeseríti, az megint csak a beszélgetés. A *hölgyek* a különböző formájú udvarlási áldozatok megtekintése után arról kívánnak meggyőződni, vajon „igazán?”, azaz hogy igazán szereti őt az illető *úr*? Vagy csak úgy? Mert „csak úgy” nem megy a dolog. Illetve, gyakran megy csak úgy is, ámde az a fajta tevékenység nincs feltétlenül szoros kapcsolatban az utódnemzéssel. Azt, hogy „igazán”, nem elég táncsal, bokrétaival, javakkal, esküvel, szerződéssel alátámasztani, mert a *hölgyek* pokolian gyanakvóak. Azt, hogy „igazán”, kizárólag hosszas és kitartó beszélgetéssel lehet bizonyítani. Racionális evolúciós magyarázata van ennek a viselkedésnek. Az állatfajok nőstényei is gyakran készítenek hímjeiket mindenféle fáradságos gimnasztikára, agresszív csihi-puhira, minthogy a legerősebbek, a legkitartóbbak képesek a leggyönyörűbb, legéletképesebb utódokat nemzeni. Csak ilyen módon maradhat fenn a faj! Nos, az az *úr*, aki azt képzei, hogy valami hitvány, gyémántokkal kirakott aranylánc vagy nyamvadt szőrmebunda átnyújtása már igazolja rátermettségét, rettenetesen téved, hiszen lehet, hogy ő csupán egy göthös, erőtlen, alkalmatlan egyed, aki a nagybátyjától örökölte vagyonát, amit amúgy is hamar eltapsol. Az az állhatatos ár viszont, aki hetekig, hónapokig képes beszélgetni arról, hogy ő hogyan és miként, igazán és örökre, és még azon is túl, annak nyilvánvalóan fejlett tüdeje, erős légzőizmai, erőteljes szájszerve, sőt kellő elszántsága is van, tehát minden jel szerint alkalmas lesz később a családjá eltartására. Itt hívom fel a figyelmet arra az érdekes evolúciós jelenségre is, hogy egy-egy viselkedésforma gyakran csak az egyik nemnél szolgál fontos fajfenntartási funkciót, de mivel a két nem genetikailag kevésbé különbözik, a nevezett tulajdonság esetleg a másik nemnél is megjelenik, teljesen feleslegesen, pusztán mint genetikai csökevény. Valószínűleg ez az evolúció-elméleti magyarázata annak, hogy míg az *uraknál* a beszélgetés képessége fontos fajfenntartó funkciót szolgál, és gyakorlatilag egyedül arra irányul, a *hölgyeknél* ugyanez a tevékenység mint értelmetlen, felesleges kellék jelenik meg. Az evolúció tudós kutatói már számtalan hasonló jelenséget jegyeztek fel.

Ha az utódnemzés végre-valahára bekövetkezik, akkor már csak ki kéne várni szép nyugodtan, csendben, hogy az utód megszülessék és bekerüljön a közösségbe, de ezt a *hölgyek* nem így gondolják. A születendő babáról elsősorban és szüntelenül beszélgetni kell. Mindenkivel. Férjjel, rokonokkal, házmesterrel, szomszédokkal, házalókkal vagy bárkivel, például vásárlás közben. Jön a baba, milyen lesz, hogy érzi magát pillanatnyilag – már rugdal is a drága –, mi lesz a neve, kire hasonlít majd, milyen lesz, ha nagy lesz, melyik egyetemre fog járni, és legfőképpen, ha fiú lesz, kit fog feleségül venni, úgyszintén szaporítási célból, ha lány, akkor ki lesz a párja. Mindez módfelett sok beszélgetést követel meg, ezért is olyan áldozatos munka az anyáké.

A *hölgyek* viselkedésének sok egyéb érdekes aspektusára sajnos már nincs helyem kitérni, de nem zárhatom le ezt a kis értekezést anélkül, hogy ne szenteljek néhány mondatot a *hölgyek* és *urak* között feltételezett intelligenciakülönbség problémájának, amelynek egyébként ugyancsak bőséges irodalma van. Határozottan állítom, hogy teljesen tudománytalan az az állítás, miszerint az *urak* intelligenciája akár egy jöttányival is magasabb volna.

Mi az intelligencia?

Mint minden lényegtelen kérdést, ezt is a definíció dönti el. Gondosan kispekulálni, hogy ha az övemet nem délután viszem el a bőröshöz, amikor van ugyan egy szabad félórám, hanem délelőtt inkább öt perccel korábban indulok el az egyetemre, menet közben pedig csak beadom hozzá, de nem várom meg, és majd délután ugrom el érte, akkor minimum hét, esetleg kilenc percet is nyerek. Ez ugye tiszta, racionális tervezés, az absztrakt intelligencia és a fejlett logikai készség megnyilvánulása. Amikor ezt csak úgy beszélgetés közben megemlítettem a feleségemnek, rám csodálkozott, és a sajnálat kifejezése jelent meg az arcán. „Kedvesem – jegyezte meg –, ha így teszel, kétszer kell találkoznod a bőrössel, és mivel délben váltás van nála, délután pedig a sógora, a Pityu van a boltban, kétszer kell részletesen elmesélned, hogy mi történt a családban, mióta nem láttátok egymást, kétszer kell megkérdezned, hogy Gizi néni jár-e még a gyögymasszázsra, mert nekik a Gizi néni rendkívül fontos, és azt se felejtsd el megkérdezni tőle, hogy...” Itt feladtam.

Nincsen intelligencia. Nincsen racionalitás. És nincsenek különbségek. Én egy nagy marha vagyok, már megint.

Ezt egyébként onnan is tudom, hogy vannak dolgok, amelyeket a legaprólékosabb racionális analízis segítségével sem tudnék kideríteni, feleségeim pedig egy pillanat alatt rájönnek. A minap is hazaérkezett az egyik, üdvözöltük egymást, rám nézett, én pedig hiába gyakoroltam előzőleg a tükör előtt hosszú percekig azt a tűnődő, befelé koncentráló arckifejezésemet, amellyel azt szoktam jelezni, hogy éppen gondolkodom, tehát dolgozom, és jobb nem zavarni. Nejem villanásszerű felismeréssel az arcán csak annyit kérdezett: – Ki volt itt?

– Ki volt? Ki volt? A postás, aztán az egyik tanítványom. – Itt megpróbálom a hangsúlyt kissé lefelé vinni, mintha befejezném a mondanivalómat, de csak annyira, hogy ha felmerülne az elhallgatás szándékának gyanúja, még könnyedén folytathassam.

– És még? – kérdezte.

– És... és, ja igen, beugrott pár percre az unokahúgod, valami könyvet hozott neked vissza, csak leadta, és ment.

– Az a kis kurva! Mindig akkor állít be, amikor én nem vagyok itthon.

Hát, láthatják. Ha van is különbség alfajok között, már miért ne lehetne, az feltétlenül a mi hátrányunkat jelzi.

Uraim, jobb, ha nem feszegetjük tovább ezt a kényes kérdést.

Az ember fiókái

Könnyű a többi fajnak! Megszületnek a kölykök, vagy kibújnak a fiókák a tojásból, és a legtöbbjük néhány hét alatt szinte mindent tud már, ami az eredményes élethez kell. Gyorsan és lelkesen tanulnak, a legfontosabb ismeretek meg amúgy is velük születtek. Tudják, mit kell enniük, és rendszerint azt is, hogy hol találják meg a legnagyobb valószínűséggel az ennivalójukat. Tudják, hogy ha az az ennivaló elszaladós, hogyan lehet megfogni. Ha történetesen ők maguk szolgálnak ebédrevalóul más fajoknak, akkor többnyire ismerik a módját, hogyan halaszthatják minél későbbre az étlapra kerülés idejét.

Nem így az ember fiókái. Ők teljesen éretlenül születnek, a szülőknek még ahhoz is sokat kell fáradozniuk, hogy egyszer majd бүдös kölyök legyen belőlük. Ősidőkben ez aránylag egyszerűen ment. A közösség minden tagja állandóan együtt tartózkodott, együtt gyűjtögettek az ehető gyümölcsök bogyókat, gombákat, együtt fogyasztották el ezeket, eszközeiket is együtt készítették, és együtt hallgatták a mesélőket a tűznél, leszámítva egy-két vadászt, akik persze főleg azért jártak el vadászni, hogy végre egyedül lehessenek egy kicsit. Kommunikációs szempontból paradicsomi állapot jellemezte azokat az idöket. A бүдös kölykök természetesen ott lábatlankodtak a felnöttek között, iskolának hírére se hallották, azt ugyanis még fel se találták akkoriban, így hát minden fontos tudnivalót a felnöttektől lestek el gyűjtögetés, eszközkészítés, mesemondás közben. Hogyan kell szakócat pattintani, honnan lehet kitűnő nyílnak való vesszőket szerezni, és fejlettebb idökbен azt is, hogy miből és miként kotyvasztja a varázsló a halálos mérget, amit majd a nyílhegyekre kennek. A majomfélék, mint az ember is, gyorsan tanulnak domináns társaiktól. Aki látványosabban döngeti a mellét és messzebb képes dobni a harci dárdát, az sok minden másban is példaképe lesz a közösségnek, még ha egyébként egy szexista állat is. Mellesleg a szexet se kellett a kölyköknek könyvekből eltanulniuk, mert a domináns, szexista állat férfiak azt is ott helyben mutatták meg, hogyan. Az élet nagyon egyszerűnek tűnt, és főként a szex jóvoltából szerfölrött eredményesnek bizonyult, ami világosan kitetszik abból is, hogy létszámunk immár meghaladja a hétmilliárdot.

Ez a szabados szexuális élet néhány tízezer év alatt aztán oda vezetett, hogy a közösségeket ellepték a бүдös kölykök, a közösségek pedig ellepték az egész bolygót. Közben a közösen végzett munkák szakmákra ágaztak szét. A kovács patkolással kapcsolatos mesterfogásaira a péknek semmi szüksége nincs, sőt kifejezetten zavarná, ha például kovácsok módjára kéne fujtatnia a tüzet, hiszen szénné égnének a kenyerei. De így voltak ezzel a szabók, a bányászok, az ötvösök, az építészek, a divattervezők és a programozók is, mindenki csak a maga szakmájának ismereteit tartotta fontosnak. De valamennyiük körül ott lábatlankodtak a kölykök. Az egyik beleesett a meszesgödörbe, a másik ráült a kelni kitett cipókra, a harmadik eltévedt a föld alatti járatokban és a többiek is csak játszottak meg hancúroztak, akadályozták a tisztességes, komoly munkát.

Nagy örömet szerzett, amikor feltalálták végre az iskolát. Persze nem a бүдös kölykök örültek neki, egyáltalán nem. A szülők teltek el nagy elégedettséggel. Milyen csodálatos ötlet! Vége a бүдös kölykök randalírozásának. Lesz iskola! Lesz komoly, tekintélyes tanító nádpálcával és furkósbottal. A nádpálcával az apróbb helyszíni bírságokat osztja ki, a bottal meg jól elagyabugyalja azt, aki megérdemli. Csak már iskolaérett legyen a gyerek, mondogatták. Hiszen azon kívül, hogy napközben megszabadít a kölyköktől, az iskola

minden szépre és jóra is meg fogja tanítani őket. Tanult emberek hagyják majd el az iskolát, olyan okosak lesznek, hogy még. A kiművelt emberfők világa leszünk rövidesen.

A nagy találmányok többnyire csak alkotóik fejében működnek tökéletesen, mert abban a fejben minden rendelkezésre áll az eszményi működéshez, és semmi sem zavarja azt. A valós világban viszont azonnal akadtak különböző gondok. Például ki legyen az iskolamester, a tanító? Egy jó kovács vagy szabó például aligha akar tanító lenni, hiszen megvan a maga szakmája, és abban szeretne sikeres lenni. Hát akkor ki? A legtöbb faluban akadt egy öreg szivar, akinek fájt a dereka, esetleg húzta a lábát, nem bírta a nehéz munkákat és szeretett sokat mesélni. Ez mindig kapóra jött. Az ilyet az Isten is tanítónak teremtette. Ha tiltakozni próbált, behúztak neki egyet-kettőt. Ettől jobb belátásra tért, és bevonult az iskolába.

Sajnos, ott voltak már a бүдös kölykök is. És elkezdődött a harc a dominanciáért. Az iskolába küldött kölyköket a társadalom tulajdonképpen kizárja magából. A társadalom felnőtt tagjai mindennapi életük, munkájuk közben nem látják, és így sem fegyelmezni, sem oktatni nem tudják őket, hiszen a kölykök az iskolában vannak. A társadalomnak ez megkönnyebbülést okoz, hiszen egész nap arra gondolhat, hogy milyen jó helyen van a gyerek. A kölykök viszont úgy érzik, hogy alaposan elbántak velük, be vannak zárva, nem csatangolhatnak a réteken, nem pecázhatnak, nem játszhatnak rablóbandáért, elemi szabadságjogaikat is korlátozták. Ráadásul a nyakukba ültettek egy nádpálcás diktátort, aki mindenféle értelmetlen tevékenységekre kényszeríti őket. Írásra, olvasásra, számolásra, meg arra, hogy csendben, hátra tett kézzel üljenek. Ez bizony embertelen dolog. Nem véletlen tehát, és az emberi természet szerint való, hogy a бүдös kölykök ellenállnak és igyekeznek megszervezni magukat. A diktátor ellen közösség, még hozzá osztályközösség szerveződik. Hamar kiderül, hogy a tanító olyan eszközöket alkalmaz, amelyeket az ENSZ emberjogi kartája is elítél. Veri a gyerekeket, kézzel, bottal, szemmel. A közösség ennek ellenére megszerveződik, pontosan úgy, ahogy egy spontán kialakuló közösségnek szerveződnie kell. A kölykök között mindig akadnak kiemelkedő, vonzó, politikai ihletésű személyiségek, akik a közösség élére állnak a zsarnok ellen indított harcban. Ezek azok a бүдös kölykök, akik rendszerint éppen a tilalmas dolgokat képesek mintaszerűen elvégezni. Ők szedik ki a legtöbb madárfészeket, ők durrantják el a legnagyobb papírzacskókat a hátsó padban, és ők tudják a legpontosabban megcélozni krétával a tanító feje búbját, hátulról, amikor a tábla felé fordul. A csatatér tehát adott, és a főszereplők teszik dolgukat. A vezéregyenységek megszervezik az iskolába szorított kölyköket. Bekenik mézzel vagy galambszarral az osztály ajtókilincsét, spárgát feszítenek ki a padok között, jó alacsonyan, hogy a zsarnok hasra vágódjon, ha nem figyel, és megszervezik, hogy az osztálynak mindig az a része énekelje ordítva a Gábor Áron rézágyúját, amelyiknek a tanító éppen háttal áll. A tanító érdemben válaszol, ültet, átültet, térdepeltet, kiürítetteti a zsebeket, elkobozza az összes csúzlit, csavarkulcsot, mobiltelefont, rágógumit (nagy kár érte, mert még egy tanítót is mozdulatlanságra lehet kényszeríteni vele, ha ügyesen helyezik a székére), kiemeli a főbűnösöket, bezárja, és megalázó munkákra kényszeríti őket, például mondatokat sokszorosítanak velük, meg effélék.

Mindezek láttán azt gondolhatná az ember, hogy az iskola csőd, haszontalan találmány, nem tanítja meg a бүдös kölyköket semmire. Az etológusnak egészen más a véleménye, mert ő evolúciós perspektívában is képes értékelni az ember viselkedési formáit. Eme

nézőpont lényege, hogy a viselkedésformák jelentőségének és társadalmi szerepének megértéséhez elsősorban kialakulásuk történetét kell felderítenünk.

Az evolúcióban jól ismert az úgynevezett preadaptáció jelensége. Ez azt jelenti, hogy valamilyen hatásra kialakul egy új tulajdonság, ámde néhány további változás során kiderül, hogy igazi haszna nem is az, amiért eredetileg kifejlődött, hanem valami egészen más, és az a más rendszerint sokkal fontosabb. Például a biológusok úgy vélik, hogy a dinoszauruszokon, amelyeknek egyik ágából a madarak fejlődtek ki, a tollak, ezek a finom, habkönnyű, levegős képletek nem azért jelentek meg, hogy majdan a repülést segítsék elő, hanem azért, hogy javítsák a dínók hőszigetelését. Akkoriban még nem működött tökéletesen a hőszabályozás, és éjjel sok kisebb állat teljesen lehűlt, a nagyobbak viszont, amelyek reggelre nem hűltek ki annyira, gyorsan össze tudták szedni ezeket a hideg, de ízletes és tápláló falatokat. Megindult tehát a verseny a testhőmérséklet állandó magasabb szinten tartásáért, és ebben a versenyben a tollazat remek hőszigetelő szerkezetnek bizonyult. A hőszabályozás fontos kérdése egyébként más módon nyert végleges megoldást, de a továbbiakban kiderült, hogy a tollak kiválóan segítik a hosszú ugrásokat, aztán a sikló, majd a szárnyaló repülést is. Ezért a biológusok úgy fogalmazznak, hogy a tollak megjelenése előkészület, preadaptáció volt a repüléshez.

Az evolúcióban csak olyan változás jelenik meg, amelynek kialakulását valamilyen közvetlen ok serkenti. A preadaptáció azokat az eseteket magyarázza meg, amikor az ok és okozat között (a repülés és a toll) ez a közvetlen kapcsolat az első pillantásra kizárható, és csak mélyebb elemezéssel lehet felderíteni.

Nos, ha ezekkel a fontos elméleti ismeretekkel felfegyverkezve szemléljük az iskolát, a bűdös kölyköket meg a társadalmi folyamatokat, azonnal felismerjük a kulturális preadaptáció jelenségeit.

Az írott történelem első, nagyobbik fele, amikor még nem találták fel az iskolát, főként arról szól, hogy a különböző királyok és hadvezérek mekkora nagy területszerző csatákat vívtak. Csak elvétve olvasunk arról, hogy a nép felkelt volna a zsarnokság ellen, és különféle ellenállási mozgalmak fárasztották volna a tirannusokat. A jó nép általában birkatürelemmel elfogadta az adott társadalmi berendezéseket, hiszen otthon, a templomban meg a várudvaron is azt hallotta, hogy milyen nagyon jól és bölcsen van a világ berendezve, ami éppen a zsarnokok műve. A népnek eszébe se jutott, hogy ez másképpen is lehetne, és ha például a zsarnok hátat fordít, krétát vagdoshatnának a fejéhez, vagy madzagot húzhatnak ki a trónterem felé vezető folyosón, hogy amikor az öreg király a budira igyekszik, jól hasra essen, és mindenki ezen röhögjön, ami természetesen jócskán fellazítaná a zsarnokságot. A népnek ez azért nem jutott eszébe, mert nem léteztek még a zseni gyermekkorban megtanulható viselkedési minták, amelyek ezekre az ötletes ellenállási formákra felkészítették volna.

A helyzet alapvetően megváltozott, amikor kialakultak az első iskolák.

Az iskola kicsiben az adott társadalmi rendszert mintázza. Nem egyéb, mint a tanító meg a bűdös kölykök konfliktusainak képében a zsarnok és a nép szembenállásának egyszerűsített modellje. Amint az iskola működni kezd, megindul a harc a zsarnok ellen. Elgáncsolják a tanítót a padsorok között vagy a kabátjára egy „Hülye vagyok” cédulát ragasztanak. A tanító pedig kioszt néhány körmöst, fenekest, és bezárja a Kovácsot, mert az pimaszkodott, és százszor le kell neki írnia, hogy „tiszteld öreg tanítodat”. Ezzel beindulnak a mintaképző mechanizmusok. A nép rájön, hogy az ellenállás nem reménytelen. Nincsen

teljesen kiszolgáltatva a zsarnoknak, és még a szemetesládába is el lehet bújni, és ott az óra alatt brekegni, amitől a zsarnok feje alaposan megfájdul. Az ellenállás persze áldozatokkal jár, de ha egy forradalmár fenekére nyilvánosan tíz botütést mérnek, és ő ezt összeszorított szájjal, némán elviseli, akkor még a párhuzamos osztályba járó lányok is elragadtatva üdvözlük délután, és ez hosszú távon a szaporodási sikereit is növelheti, ami nem elhanyagolható szelekciós szempont.

Az iskolába a бүдös kölykök voltaképpen nem azért járnak tehát, hogy ott írni-olvasni megtanuljanak – ezt csak néhány nyájtermészetű egyed teszi, később az ő segítségükkel jönnek létre a zsarnokságot kiszolgáló intellektuális intézmények, amelyekről majd szót ejtek még –, hanem azért, hogy kitanulják az ellenállás legkülönbözölőbb formáit, és azokat felnőtt életükben is sikeresen alkalmazzák a társadalomban megjelenő elnyomás ellen. Roppant fontos funkció. A forrongások, forradalmak időnként alapvetően megváltoztatják a társadalom szerkezetét, lehetővé teszik az egészen új technológiák kialakítását. Az iskola evolúciós szempontból a forradalom előkészületének, preadaptációjának tekinthető, kimagaslóan fontos intézmény, neki köszönhetjük a modern államok demokratikus berendezéseit.

Az iskolában tanult minták persze nemcsak a zsarnokok elleni harcban segítenek, hanem abban is, hogy az emberek képesek legyenek alkalmazkodni akkor is, amikor a zsarnokot már megdöntötték, és épül az új, szabad társadalom. Sokan nagy hebehurgyán azt képzeli, hogy ha már nincs zsarnok, akkor mindent szabad. Dőreség. Néhány addig tilos dolgot csakugyan szabadon megtehetünk, de különböztessük csak meg a szabadságot a szabadosságtól, az anarchiától és káosztól. Azt, hogy ezeket a fogalmakat hogyan kell értelmeznünk, és valójában mit szabad és mit nem, azt választott új vezetőink fogják elmagyarázni, ez természetes. Ha valaki az iskolában esetleg nem tanulta meg, hogy a nála sokkal okosabb, műveltebb, a vezetésre alkalmasabb emberekhez alkalmazkodják, és siránkozás nélkül hajtsa végre azok utasításait, az képtelen lesz beilleszkedni az új társadalomba. Ezért is fontos, hogy az iskolában jól figyeljünk a tanítóra meg a tanárookra, mert ők jót akarnak nekünk; lehet, hogy apró gyermeki elménkkel még nem látjuk, milyen lépésekkel jelentkezik majd ez a jó, de bizonyos, hogy jöni fog. Iskola nélkül nem lenne modern társadalom!

A Titok

Annak idején, amikor a Szerkesztő Úr megkért ennek a tanulmánynak az elkészítésére, egy kuratóriumi ülésről voltunk éppen eltávozóban, még csak nem is sejtettem, micsoda terhet vállalok fel. (Csak odavetőleg jegyzem meg, valaha régen az ilyen tiszteletreméltó urak, mint mi, szabadidejükben kuplerájba jártak; a modern kuratórium is valami hasonló, bár rendszerint jóval kevésbé szervezett intézmény, és az általa nyújtott élvezet is csekélyebb). Szóval akkor még azt gondoltam, hogy a titokkal kapcsolatos viselkedés is egy emberi, méghozzá társas magatartási forma. Mi se lesz egyszerűbb, hazamegyek, felütök néhány humánetológiai szakkönyvet – amelyeket mind én írtam mellesleg –, és nyilván talállok bennük megfelelő törzsanyagot, amit már csak le kell fordítanom a laikus köznép egyszerű, tartalmatlan nyelvére, és kész.

A nagy tudósok is tévedhetnek – ezt gyakran hangsúlyozom –, néha még én is. Ennek a dolognak, amiről itt most írnom kellene, lehetőleg érdekesen és közérthetően, hogy önök is értsék, kedves olvasók, nincs közmegegyezésen alapuló definíciója. Definíció, azaz meghatározás, leírás, elkülönítés, esetleg aprócska magyarázat, efféle. Márpedig a természettudományok művelőinek eljárása az, hogy felfedeznek, találnak, mások figyelmeztetésére észrevesznek egy jelenséget, amit leírnak és elneveznek – ez utóbbi még a leírásnál is fontosabb (mert a megnevezhetetlen rendszerint kimondhatatlan is, bár Nádas Péternek erről időnként más a véleménye, csak hogy ő nem is természettudós) –, ezt követően a tudomány szokásos eszközeivel elemzik, részekre bontják, összerakják, majd vaskos értekezéseket publikálnak róla. No mármost, az elnevezés megvolna, így hangzik: titok. Ám a probléma a továbbiakban rejlik, mert ami titok, az bizonyos értelemben nincsen; hogy pontosabban értsék, hogy mi az, ami nincsen, megpróbálom körülírni, vagyis inkább célozgatok rá, de nagyon vigyázok, hogy még véletlenül se találjam el, mert akkor vége. Nem azért, mert puskámban gyilkos golyók vannak, hanem mert az, ami nincsen, éppen azért van, hogy nem lehet meghatározni, nem lehet leírni, megtudni, hogy micsoda, ugyanis ha a meghatározás jó és használható, azaz pontosan leírja és elkülöníti tárgyát, az abban a minutumban megszűnik létezni.

Különös és bosszantó probléma.

Gondolhatná az egyszerű elme, hogy nyilván van valami, amit nem ismerünk, mert még nem tanulmányoztuk eléggé, tehát ennek a természete az, amit titoknak nevezünk, de sebjaj, majd felderítjük és megismerjük. Igen ám, de mi lesz közben a titokkal? Mert a tudatlanság nem titok, ugyebár. A titokra pedig nem derül fény attól, hogy megismerjük például a citromsavciklus kémiai természetét vagy a neutronok áramlási sebességét a fekete lyukakban.

A viselkedési mechanizmusok felderítésénél a humánetológus kedvenc megközelítési módja, hogy nem konstruál előre különböző tudományos teóriákat, amelyek megzavarhatják a fejét a gyakorlati munka közben, hanem csak figyel, leír, megint figyel, megint ír, lehet fordítva is, a lényeg az, hogy a megfigyelt viselkedéssel kapcsolatos helyzetekből igyekszik annak funkcióját, természetét kideríteni.

Mikor mondják az emberek valamire, hogy titok?

Először is sokszor mondják, tehát bizonyára fontos funkciója van. Másodszor: nem akkor mondják, ha ők nem tudnak valamiről, mert akkor azt mondják: a fene se tudja, és amit a

fene se tud, az ugye nem titok. A leggyakrabban akkor mondják valamire, hogy titok, ha azt akarják, hogy a kérdező ne tudhassa meg, miről is van szó. A titok tehát valójában egy rejtő viselkedésforma eredménye. Elrejtünk valamit, például azt, hogy Jolán már régóta jár az osztályvezető-helyettessel, ezt a vállalatnál általában mindenki tudja, de hogy már gyereket is vár tőle, az titok. Titok, mert csak a fél vállalat tudja, és a vállalatnak ez a fele nem akarja, hogy a titkot a vállalat másik fele is megtudja. Persze lehet, hogy a vállalat másik fele régóta értesült arról, hogy Jolán újra felvette kapcsolatát a főkönyvelővel, és a gyerek is a főkönyvelőé, aki már válik is a feleségétől, de ez titok. Ugye, látják vizsgálatunk tárgyának illékony természetét.

A titok szinte megfoghatatlan valami. Egyrészt bizonyos ismeret, amellyel valaki vagy valakik egy csoportja rendelkezik, illetve rendelkezni vél, másrészt olyan ismeret, amelyről valakinek vagy valakik egy csoportjának halvány fogalma sincsen. Ebből a dialektikus kettősségből kellene eljutni a megfejtéshez.

Azt gondoltam, hogy mint az igazán nagy problémák megoldásánál általában, érdemes a régi kultúrákhoz fordulni. Hogyan keletkezett a titok koncepciója a kulturális evolúció során? Archaikus kultúrákról szóló tanulmányokat kezdtem olvasgatni, de néhány száz kötet után beláttam, hogy ez az út járhatatlan. Minden kultúráról kiderül ugyan, hogy tele van izgalmas, titkos szertartásokkal és szokásokkal, de ha az ember valóban arra kíváncsi, hogy mi is az, ami a titok lényegét képezi, tanácstalan marad. Ennek valószínűleg az az oka, hogy a természeti népek élték a maguk békés életét, és a titokról még nem is hallottak, amikor őszinte sajnálatukra megérkeztek az első utazók, hogy felfedezzék őket, és amint túlestek ezen a kellemetlenségen, az utazók kíváncsian mindenbe beleütvén az orrukat, afelől kezdték faggatni őket, hogy mit, mikor, hogyan és miért csinálnak. Valahogy le kellett szerelni ezt a mohó és ildomtalan kíváncsiságot, ezért a természeti népek azt felelték az utazóknak, hogy sajnos, nem mondhatják el a dolgokat, mert azok titkosak. Még ők maguk se tudják pontosan, miről is van szó, állították. Az utazók ezzel a válasszal mentek haza, és itthon sok antropológust sikerült rábeszélniök, hogy látogassanak el a természeti népekhez, végezzenek náluk tudományosnak tűnő vizsgálatokat, és akár életük árán is igyekezzenek az említett titkokat felderíteni. Így azután ma már rengeteget tudunk a természeti népek titkos szokásairól.

Az antropológusok vizsgálatai nyomán szintén az derült ki, amit az imént Jolánka példáján bemutatam, vagyis, hogy a titok egyrészt valamely vélt ismeret, másrészt tudatlanság.

Egy amerikai antropológus hölgy például az új-guineai bennszülöttek titkos szerelmi szokásait tanulmányozta évtizedekig, és amikor már majdnem befejezte az anyag összegyűjtését, és nekiláthatott volna doktori disszertációjának, bizonyos kétségei támadtak, ezért úgy döntött, hogy egy alkalommal személyesen próbálja ki a tanulmányozott törzs titkos szeretkezési viselkedését. Fiatalabb leány korában alkalmasint visszariadt volna az efféle áldozattól, amelyhez hasonlókat bizony gyakran megkíván a tudomány szolgálata, de túl a hatvanon már rendelkezett akkora bölcsességgel, érettséggel, hogy képes volt háttérbe szorítani tulajdon önző érdekeit, és ha úgy hozta a szükség, akár saját testét a tudomány oltárára helyezni. A helymeghatározás csak szimbolikus, mondhatni, inkább az esemény spirituális aspektusára utal, mert maga a cselekmény a kutató hölgy tudományos dolgozata szerint az ő nejlonsátrában zajlott le. Sok ajándékkal, kedveskedéssel sikerült rávennie a dologra a törzsfőnököt, aki persze nem személyesen

intézte az ügyet, hanem a törzs tagjai közül egy még könnyebben gerjedő, fiatal urat jelölt ki az elvégzendő feladatra.

A hölgy gondosan felkészült, illatos fürdőt vett összezsukható nejlon fürdőkádjában, és Christian Dior hasonló alkalmakra szolgáló legfinomabb készítményével vértette fel magát az érdekes kísérletre, de nem feledkezett meg jegyzetfüzetéről sem. Éjjel meg is történt az esemény a maga összes titkos részletével, az aprólékos beszámoló a szakfolyóiratban megtalálható, és tulajdonképpen csak egyvalami szúr szemet az olvasónak, amit egyébként a szerző is hosszasan diszkutál a mintegy két és fél oldalnyi, apró betűs lábjegyzetben. Szóval a körülbelül félórás aktust az ifjú bennszülött úr három-négy percenként megszakította, és további három-négy percre kiszaladt a sátorból. A kutatónő természetesen megleste, mit csinál ilyenkor, és kiderült, hogy titokban egy apró, rettentően bűdös kunyhóba lopakodik be, ahol hasra fekszik és valami furcsa, lökdöső mozgást végez, amellyel alighanem a termékenység istennőjéhez imádkozik, majd az ima végeztével visszaszalad hozzá. A kiváló megfigyelő hírében álló kutatónő azt is észrevette, hogy partnere erekciója a megszakítások után mindig jelentősen felerősödött, de ezt a jelenséget illetően még további vizsgálatokat vélt szükségesnek elvégezni, ha kell, akár ismételten is. Különös, titkos rítusra bukkant ugyanis, és hosszan elmélkedik azon, hogy ezek az egyébként szokatlan, gyakori megszakítások milyen adaptív értéket hordozhatnak.

Elméleteire most nem térek ki, mert az ezt az egész titkos történetet érdekes módon egy másik forrásból is ismeri a szakirodalom. A kutatóhölgy távozása után egy kutató antropológus úr érkezett ugyanis a törzshöz – a fiatal férfiaknak nagy megkönnyebbülésére –, akinek részletesen elmesélték különös kalandjukat a hölgygel. (A történet egyébként magyarul is olvasható a Világjárók sorozat egyik régebbi kötetében.) És azonnal megérthetik, hogy miért meséltem el a dolgot. A főnök által a feladat megoldására kijelölt fiatalember adatközlése szerint a titkos dolog egészen másként történt. Mielőtt a hölgygel találkozott volna, ő kifejezetten örült a feladatnak, hogy ilyenén módon öregbítheti a törzs e téren közismert jó hírét. A hölgy láttán lelkesedése némileg megcsappant, állítása szerint azért, mert a hölgy rávicsorított – a hölgy dolgozatában az adott helyen kihívó, kacér mosoly felvillantása szerepel –, de a kötelesség az kötelesség, és a férfiember, ha keményen kézben tartja az ilyen ügyeket, mindig számíthat a sikerre. Ő is számított. Amikor azonban a feladatot performálandó belépett a kutatónő nejlon sátrába, állítása szerint olyan éktelen bűz fogadta, amelyhez hasonlót még életében nem érzett. Az első percekben úgy vélte, hogy valami ismeretlen varangyfajta vagy más alattomos féreg mászhatott be a találkahelyre, ezért rögtön a bűzhödött jószág keresésébe fogott, de sajnos, pillanatok alatt kiderült, hogy maga a hölgy árasztja az elképesztő szagot. Itt már a kéz sem segített, és hiába volt a szíves marasztalás, a fiatalember lógó, mondhatni, ernyedtt orral kullogott vissza a saját kunyhójába.

Ott feküdt két felesége, és az egyik éppen az ő kedvenc szerelmi illatát árasztotta, amelyet emberzsírba kevert eukaliptuszhamuból készítenek a kedvesüket váró bennszülött asszonyok, és találka előtt a hajukra kenik. A szer ezúttal is hatott rá, és olyan elképesztő gerjedelmet okozott neki, hogy nem tudta türtőztetni magát, és szinte meg is feledkezett a valódi feladatról, de néhány mozdulat után ragyogó ötlete támadt. Feleségétől diadalmasan visszaroht a kutatónő sátrába, akinek kézzel foghatóan bebizonyította, hogy nem véletlenül jelölték ki a feladatra. Minden rendben is lett volna, ha nem csapja meg ismét az antropológus asszonyból áradó lankasztó bűz. Viszont megvolt immár a megoldás: három

perc itt, a szörnyűségek kamrájában, három perc ott, az édes otthon kellemes illatfelhőjében, a feleségével. A módszer bevált, és így a szokásosnál ugyan kissé hosszadalmasabban, de eredményesen megoldotta nehéz feladatát.

A főnök másnap nyilvánosan meg is dicsérte, mint mondta, ő erre már képtelen lett volna, pedig fiatal asszonyai igazán nem panaszkodhatnak.

Bizonyára belátják, hogy hiába hallgatjuk az antropológusok beszámolóját az archaikus társadalmak rejtélyes szokásairól, amíg a kutatók és az adatközlők elbeszélései a megfelelő definíciók híján ennyire eltérőek lehetnek, célunkhoz nem jutunk közelebb. Be kell tehát vallanunk, hogy nem tudjuk, miért kísér bennünket ez a bizonyos viselkedés, amely meghatározásának lehetetlenségét sok oldalról bizonyítottam. Nem tudjuk, hogy gerjesztése genetikai alapokon nyugszik-e vagy csupán a kultúra terméke, mellékhatása. Mindenesetre teljesen nyíltan beszélnek róla, titoknak nevezik, és állítják, hogy van, létezik, működik. Csupán az a probléma, hogy ha megkérdezzük, hogy mi is ez a dolog, ami titok, akkor csupán a név a válasz: titok. Ha viszont megfelelő módszerekkel kiderítjük, hogy miért is alkalmazták valamire a titok elnevezést, azonnal kiderül, hogy általában jól ismert dologról van szó, tehát titok, mint olyan, tulajdonképpen nem is létezik.

Remélem, értik.

Tilos!

A modern világban a tilalomnál fontosabb dolog nincs! Minden kultúra a sokféle tilalom és a jóval kevesebb szabadság funkcionális szerveződése, hogy szabatos tudományos meghatározással induljunk. Kedves ismerősöm, egy idősebb hölgy egyszer még nálánál is idősebb édesanyját vitte volna sürgősen orvoshoz, az éjszaka kellős közepén. A város teljesen kihaltnak látszott, és kocsijával percek alatt meg is közelítette a kiszemelt kórházat, amikor kiderült, hogy az odavezető egyirányú út tilalmas végén fordult be, de mivel az út kihalt volt, a bejárat talán száz méterre, a mama nyöszörög, hát istenem, vészhelyzet van! Ment volna tovább, amikor egy sötét kapualjból hirtelen előugrott a rend derék őre, és csikorgó fékezésre készítette. Letekerte gyorsan a kocsí ablakát, hogy elmagyarázza a tilalom megszegésének indokát, de a rendőr erre nem hagyott időt: „hát erre ráb'szott, nyanya!” ordította, és már mutatta is a visszavezető utat. Ami tilos, az tilos!

A tilalmak ősrégi. Keletkezésüknek evolúciós története van.

Ma már jól ismert, hogy legközelebbi rokonainkkal, a csimpánzokkal közös őseink mintegy hatmillió évvel ezelőtt éltek, és sok adatból azt is tudjuk, hogy nagyjából úgy néztek ki és úgy viselkedtek, mint a mai csimpánzok, eltekintve attól az apróságtól, hogy már két lábon jártak. A humánétológiai kutatásoknak sikerült a közös őstől való elválás fontos eseményét is rekonstruálniuk, a történet több kő-lexikonban fennmaradt, és a következőképpen szól:

Egyszer a közös ős néhány példánya lemászott a fáról, és elkezdett arról beszélgetni, hogy mi lenne, ha felhagynának az egyhangú erdei élettel, és inkább apró, kulturált közösségeket alakítanának.

A kis csoport, meghallgatván a javaslatot, gondolkodás nélkül kiáltotta, hogy „hurrá”! Megtanulunk beszélni, később olvasni, és mindenféle remek bulikat csinálunk, pompás történeteket mesélünk majd, meg táncolunk, szórakozunk. Többen viszont arról kezdtek elmélkedni, hogy milyen jó lesz, ha feltalálják majd a kultúrát, mert akkor mindenféle szabályt és tilalmat lehet konstruálni, amelyek megregulázzák a közösség amúgy nehezen kezelhető tagjait, akiknek szüntelen csak az erkölcstelenségeken meg a szórakozáson jár az eszük. A többség erre azonnal visszamászott a fára, és belőlük lettek a csimpánzok, akik azután háborítatlanul éltek mintegy hat és fél millió évig, néhányan még ma is.

A kultúra örömeit keresők és a tiloskodók imígyen elváltak a csimpánzoktól, de rövideSEN veszekedni kezdtek, ami egyébként várható volt, bár a konkrét vitát az idézte elő, hogy valaki egy kis táblát szögezett arra a bizonyos fára, „Fára Mászni Tilos” felirattal.

– Miért kellene megtiltani valamit, ami nem okoz kárt, és különben is most jöttünk le, ki a fene akarna visszamászni? – kérdezték többen.

– Soha sem lehet tudni, milyen károk származhatnak ilyen meggondolatlan akciókból, azért jöttünk le, hogy ne legyünk fenn, tehát visszamászni tilos! Így döntött a közösség – válaszolt a táblás illető, és sokan helyeselték neki.

– A kultúra a lehetőségek, a szabadságok világa, mindenki kiválaszthatja magának az egyéniségének legmegfelelőbb viselkedési formákat. Fő a változatosság – érveltek emezek.

– Ugyan kérem! Kulturált ember nem mászik a fára, hiszen éppen most jött le róla. Székre ül vagy fotelbe, bárszékre, esetleg padra, a kulturált ember arról ismerszik meg, hogy betart bizonyos viselkedési szabályokat, és a szabály az, hogy fára mászni tilos – válaszolta a

táblás ember, és egyre többen bólogattak rá, majd szavazásra tették fel a kérdést. Sajnos többen voltak az egyetértők, fára mászni tilos, azóta is.

Ezzel úgy nagyjából ki is alakult a kultúra szerkezete: tilalmak és szabadságok organikus szerveződése a fennmaradás érdekében. Persze a veszekedés nem maradt abba, mert rengeteg szabadságról derült ki, hogy tulajdonképpen tilos. Igen nagy rafinéria kellett ahhoz, hogy a tilalmakat olyan ügyesen szervezzék meg a jóérzésű emberek, hogy mégis maradjon meg valami kevés szabadság is, és tulajdonképpen minden kultúra története erről szól.

A tilalmak miatt sokszor alakult ki csapdahelyzet. Valaha rég, az ősidőkben szabad, sőt becsület és dicsőség dolga volt vadászni. El is szaporodott a sok jó húséttel táplált emberiség, de nem sokkal ezután új tilalmat fedeztek fel: Vadászni Tilos! Eleinte mindenki jókat röhögött rajta, olyasmi volt ez, mintha most tábla lógna a plázákban, hogy vásárolni tilos! De akadt, aki komolyan vette, és a szabálysértőknek betörték a fejét. Akkor terjedt el az az óvó anyai intelem, hogy „előbb tanulj meg olvasni fiam, aztán menj az őserdőbe!” A társadalmak jó része valójában túlzásnak tartotta ezt a tilalmat, és az emberek kicsit talán képmutatónak kerülték is a közvetlen rá-utalást, ezért jelentek meg például a „Tilos az átjárás” feliratok. Dühönghetett a vadász, hiszen pont az orra előtt váltott be a gímszarvas a kukoricásba, csak hogy ott éppen tilos volt az átjárás, neki meg kellett állnia, mert a szabály, az szabály ami tilos, az tilos, zsákmány helyett megintett mehet a piacra valami mócsingos húser.

De azért az ősidőkben paradicsomi állapotok uralkodhattak még olyankor is, amikor tartózkodtunk az összes tilos dologtól. Sajnos, a modern időkben a tilalmak „megszaladtak”, túl sok gyűlt fel belőlük. A „megszaladás” evolúciós koncepció, azt jelenti, hogy valamely faj egyik vagy másik tulajdonsága a szelekciós erők eltorzulása miatt túlfejlődik.

Ilyen volt például az ősi óriás rénszarvas agancsa, amely akár egy mázsát is nyomhatott, olyan szép nagy lett, tetszett is a szarvasteheneknek nagyon, csak éppen súlya és terjedelme miatt nehezen lehetett vele gyorsan futni, és ez lehetetlenné tette a szerencsétlen hímek életét. Ki is haltak emiatt. Az ember esetében sokféle dolog szalad sokfelé, de talán nem is kell külön bizonyítanom, hogy leginkább a tilalmak szaladtak meg. Egyszer régen Kelet-Berlinben jártam, ez különösen megszaladás helynek mutatkozott. A belvárosban rábukkantam egy hatalmas üzletre, óriási, gyönyörűen elrendezett kirakata volt, és ezernyi zománcozott táblát lehetett vásárolni a legkülönbébb tilalmakkal. Nagyon lélekemelő érzés volt nézegetni a kirakatot. Mennyi minden tilalmas!

És ha az ember nagy nehezen kispekulált valamit, amit talán mégis szabad, egészen biztos lehetett benne, hogy a bolt valamelyik polcán arra is akad tilalmi tábla, de ha az az elképesztő helyzet állana elő, hogy nincsen vagy éppen kifogyott, akkor legyártották másnapra szerény felárral.

Tilos volt a bemenet, az átjárás, a kijárás, a zajongás, a fényképezés, a kéregetés, a zenélés, az éneklés, a házalás, a dohányzás, a fürdés, az utánzás, a másolás, a tűzrakás, a hirdetések felragasztása vagy letétele, tilos volt megállni, padlóra köpni, kenyeret vagy gyümölcsöt fogdosni, válogatni, várakozni, dudálni, hólánc nélkül elindulni, hólánccal az úttestre hajtani, a működő masinába belenyúlni, cipőben bemenni, cipő nélkül kimenni, megfordulni, hátramenni vagy előremenni, étkezni, lefeküdni, aludni, leülni, felállni, rakodni, etetni, szájába nyúlni, simogatni, bántalmazni, esernyőt vagy sétatatot bevinni, kerékpározni, járó motorral üzemanyagot venni, lovagolni, járkálni, nyakkendő nélkül vagy

rövidnadrágban belépni, parkolni, sátorozni és áthaladni, kutyát sétáltatni, a medencében vagy a trambulinon pisilni, meztelenül vagy hiányos öltözetben járni, de hogy az eredeti nyelv zamatát is idézzem: „Es ist verboten mit offenem Deckel centrifugieren.”

És ez tényleg nagyon fontos! Még biokémikus koromból emlékszem rá, hogy nyitott fedővel centrifugálni nemcsak tilos, de szerfelett veszélyes is.

Sok a tilalom, és ezt csak úgy lehet elviselni, hogy időnként, titokban az ember megszeg egyet-egyet a kisebbekből persze. Van például egy olyan tilalom, hogy gépkocsival a záróvonalat szájadra ne vegyed, illetve itt valamit összekevertem, érinteni nem szabad. Nos, ha nagyritkán a feleségemmel együtt autózom, és én vezetek, amikor olyan helyre érünk, ahol akár tíz kilométerre is belátni a nyílegyenes utat, és bokrok meg kapualjak sincsenek ahol a rend derék őrei fedezéket találhatnak a fejevadászathoz, szóval az ilyen tiszta helyzetben, csak úgy szórakozásból, meg-megpöccentem azt a fránya záróvonalat, amit persze oda is felfestenek, tök feleslegesen, hogy szórakoznának inkább a kedves mamájukkal. Ez nagy élvezet nekem. Megszegem a törvényt! Pontosabban azt gondolom, hogy a záróvonal megérintése csak abban az esetben bírhat elsőrendű fontossággal, ha valamely baleset következményeként egy bírónak kell eldöntenie, hogy ki vétett a törvény ellen. Ha nincsen ott senki, akkor úgy érzem, megtehetem a racionalitás alapján. Egyszer-egyszer. Szabadon.

Persze a feleségem ilyenkor megvetéstől elfúló hangon azonnal idézi a szabályt, normális ember ilyet nem tesz, mondja.

– De hát nem jön senki, nem is látja senki.

– Én látom! És te is tudod, hogy törvényt szegei! – válaszolja.

Ilyenkor minden esetben azon morfondírozok, hogy tulajdonképpen a csimpánzoknak volt igazuk. Ezt bizonyítja az azóta eltelt hatmillió év is!

Korrupció: a társas viselkedés melegágya

A tudomány levescsont-tornyában üldögélő etológus tudós számára sok mélyen elítélt és közben folyamatosan gyakorolt viselkedés egészen más színben tűnik fel, mint a társadalom kérlelhetetlen jobbítóinak. Ilyen például a korrupció.

Az ember társas lény. Veleszületett biológiai tulajdonsága az, hogy társaival különféle szociális rendszereket hoz létre, amelyek közös akciókban, közös konstrukciókban és közös szabályok, közös moralitás kialakításában jelentkezik. Az ilyen rendszerekben azután számos egyéb biológiai alapú faji jellegzetességünk is megnyilvánul. Például az, ahogy erőforrásainkat, javainkat hajlandóak vagyunk másokkal megosztani, szükség esetén minden feltétel nélkül, de általában a viszonzás reményében. A Kalahári-sivatagban élő busmanok „hxaro” rendszere például olyan kölcsönös biztosítási szövetség, amelynek tagjai időnként befogadják társaikat és etetik, itatják, laktatják, de még azt is megengedik nekik, hogy területükön gyűjtögessenek vagy vadásszanak. Persze ezt csak akkor veszik igénybe, ha igazán szükségét szenvednek, és a kölcsönösség nagyszámú, egymástól távol élő résztvevője így segíthet azoknak, akiknek éppen megélhetési problémájuk adódott, akiket a saját területük nem tud megfelelően ellátni az időjárás valamely szeszélye, esetleg katasztrófák miatt, vagy éppen a családfenntartókat érte valami baj, és ezért rászorulnak az átmeneti segítségre.

A modernebb világban sem halt ki ez a szép, emberi rendszer. Az egyik afrikai országban jártam egyszer, és barátaim előre figyelmeztettek, hogy ha szeretnék a határon gyors és figyelmes ügyintézésben részesülni, azt egy megfelelő, nem túlzottan nagy címletű dollárbankjegynek az útlevelebe helyezésével érhetem el. Erről fogja kedves embertársam a határon felismerni, hogy én is tagja vagyok az őt pénzügyi nehézségeiben segítő csoportnak, és szívességet azonnal viszonzozza is majd azzal, hogy nem kekeckedik a határátlépésnél.

A társas kapcsolatoknak ez a segítő formája nálunk is honos, mindig is az volt, afféle ősi örökség. Van, amikor a kölcsönös segítségnyújtás konkrét módja is azonos. Jól emlékszem például, hogy gyerekkoromban a nagymamáméknál tartott disznótorokon milyen gondosan fontolták meg azt, hogy kinek küldenek egy-egy szál hurkát, kolbászt, szelet disznósajtot. Elsődleges szempont volt, hogy korábban ki viszonzotta hasonló finomságokkal a kapott ajándékot. Tavalý ők is küldtek, nekik muszáj. A disznó jó felét ilyesformán el is küldözgették, de apránként, lassacskán minden visszajött. Emlékezetem szerint ügyeltek arra is, hogy ne egyszerre vágjanak a szomszédokkal, ez nem volt illendő dolog. Jó előre elmesélték egymásnak, hogy mikor szándékozzák a disznóvágást, és így szépen kialakult a disznótorok sorrendje, a faluban folyamatos volt a húsellátás.

A tortársak után következtek azok, akiknek nem volt ugyan disznójuk, és így ugyanazon formában nem is tudták viszonzni az ajándékot, de különböző egyéb szívességeket tettek a családnak, ezért járt nekik.

„Ő szerezte azt a jó pár szekérnyi olcsó tűzifát a múltkor, küldjön neki is, aranyos” – mondta nagymamám nagyapja. Akadtak azután néhányan, akik bár nem adtak vagy tettek valamit a családért, de társadalmi pozíciójuk alapján a család úgy gondolta, hogy szükség lehet még rájuk, érdemes ilyen kis apróságokkal erősíteni a jó viszonyt, sosem lehet tudni, kire szorul rá az ember és mikor. A szomszéd Harasziék is mindig kaptak, pedig fölöttébb

előkelő népek voltak, a férfi az uradalomnál dolgozott, magas pozícióban, és holmi kölcsönös ajándékozási ceremóniában sohasem vettek volna részt de a társadalmi ranglétrán elfoglalt helyük alapján megillette őket a disznótoros, és kellő méltósággal el is fogadták. A viszonzott segítségre való készség tehát alapvető eleme az emberi szocialitásnak, ez is megkülönböztet bennünket az állatok nagy részétől.

Az összetettebb, modernebb társadalmakban a kölcsönös ismeretség fontos tényezője elmosódik a mindennapi élet során, idegenek intézik az ember ügyeit, adnak gyógyszert a bajára, veszik fel gyerekeit az iskolába, engedélyezik, hogy kutat ásson a telkén vagy azt, hogy parkolhasson a háza előtt, és a kolbászt boltban mérik, pénzért. Hajdanán, az intim szociális kapcsolatok korában könnyen lehetett viszonzni, előkészíteni, megszolgálni a különféle szívességeket. Ma sokkal nehezebb. Az emberi találékonyság azonban igyekszik korszerűen megoldani ezt a problémát is. Az ajándékot a pénz helyettesíti. Egy bizonyos összeg, amelyen a megajándékozott azt vesz majd, amit akar, esetleg egyszerűen továbbadja a szociális háló következő tagjának. A modern ember problémája tehát az, hogy mikor? kinek? mennyit? Az emberek segítőkészek és eligazítják egymást az ilyen ügyekben. A szülés a doktor úrnál kétszázezer, ő persze sohasem kéri, csak finom eleganciával zsebeli el a borítékot, és továbbadja majd (borítékban kell odaadni neki, mert maga a pénz méltatlan és szégyellni való dolog, meg ne sértse vele a doktor urat, kedvesem). Építési engedély háromszázezer, ha sürgős is, öt. És nem szólni róla egy szót se, csak szerényen elhelyezni a borítékot az íróasztalon, amikor mások nem bámészkodnak.

Forgalmasabb kapcsolati pontokon tételes árjegyzék alakul ki, de igazán elismerően állíthatom, hogy nem lesz az ember embernek farkasa. Egyik barátomra komoly műtét várt, és a családja hiába igyekezett a szükséges segítségajándék számszerű összegét kinyomozni a kórházban. A betegek összevissza beszéltek, húszezertől négyszázezerig ugráltak a számok, mindenki tanácsalannak mutatkozott. Végül egy segítőkész nővér félrevonta barátom hozzátartozóját, és a következő, szociológiai vagy humánetológiai tankönyvbe illő tanácsot adta „Nézze, itt a legkülönbözőbb anyagi lehetőségű betegek vannak, a főorvos úr a műtétet mindenkinek elvégzi, hiszen ez a dolga, annyit adjanak, amennyit a lehetőségeik megengednek, csak arra vigyázzanak, hogy annak az összegnek, amennyit a főorvos úr kap maguktól, hatvanszázaléknyi megfelelője jár az altatóorvosnak, és negyven százalék az osztályos orvos úrnak is.” A nővéreket nem említette, de hát azt úgyis mindenki tudja.

Hát nem gyönyörű?

Valódi segítő közösség, amely nem különbözteti meg a tehetőseket és a szegényeket. Száz százaléka a főorvos úrnak, hatvan az altatónak, negyven az osztályosnak, akár ezres, akár százezres alapon. Kölcsönös segítség az ön lehetőségei szerint, maga a megvalósult szocializmus vagy kommunizmus már nem emlékszem pontosan a definícióra.

Vannak persze különc társadalomjobbítók, akiknek ez nem tetszik. És azzal az emberi természet számára nehezen befogadható, szociálisan is alig értelmezhető ötlettel állnak elő, hogy a segítséget a kölcsönös ismeretség, figyelem és számontartás helyett mechanikus szabályok bevezetésével oldják meg. Valahogy úgy tehát, hogy egy hatóság, amelyet most csak jelzésszerűen nevezünk NAV-nak (leánykori nevén APEH), begyűjti jövedelmünk jó részét, az így összegyűlt pénzből aztán az állam mindenkinek, aki valami jót tehet másnak, ad egy kicsinyke részt, havi rendszerességgel, és akkor bárki fia-borja odamehet és követelheti a sebésztől, a hivatalnoktól, a tanártól, hogy segítsen rajta, hiszen javadalmazását korábban államilag megkapta a segítségért. Könnyen belátható képtelenség

ez. Hiszen egy főorvos nem operálhat tízmillió beteget, meg lehet, hogy nekünk éppen semmi bajunk. Továbbá, és ez a legfontosabb, elvesz a kölcsönös kapocs, az, hogy én adtam önnek segítséget, én magam, a múlt pénteken, tetszik rá emlékezni? Nagy fehér borítékban volt, és a bal felső zsebébe tetszett tenni, remélem, nem keverte össze egy másikkal, amelyikben biztosan kevesebb lapult, mert én tudom, hogy ami jár, az jár.

Embertelen, technológiai világ ez a modern világ, kérem, azzal a sok süket szabállyal.

Folyton csak pazarlunk

Egyszer el kellett magyaráznom a kisfiamnak a különböző kultúrák komplexitását, egymáshoz való viszonyát, és értéket is kellett rendelnem a komplexitásukhoz. Akkor azt találtam mondani, hogy minden kultúra, sőt minden kulturális aktus, rítus jellemezhető a végrehajtásához szükséges elemi cselekvések és tárgyak számával. Minél komplexebb a kultúra, annál több cselekvési egységgel működik. Azóta egyre inkább úgy gondolom, hogy lényeges humánetológiai összefüggést ismertem fel. A fejlettebb kultúra ugyanazt a feladatot több lépésben, több tárgy felhasználásával oldja meg.

A csimpánzoktól éppen elvált ősrünk, ha elkapott egy nyulat, a kezével tépte szét, és nyersen fogyasztotta el. A hús és a táplálkozás kapcsolata a lehető legközvetlenebb volt. A később kialakuló kezdetleges kultúra egyik jele az, hogy a lecsapott nyulat kőkéssel megnyúzták, darabolták, tüzet raktak, nyársat faragtak. Sütötték, esetleg levelekre rakták a sült húst a falatozás előtt. Ilyen módon az evés már nem pusztán az éhet csillapító falás, hanem közös rítus is. Mai kultúránkban ugyanez a lakoma még egy átlagos szakács esetében is számos műveletet meg eszközt igényel. A daraboláshoz többféle kést használunk, a húst sóval, fűszerekkel, olajjal kengetjük, pácoljuk, sütőtálba helyezzük, alufóliával borítjuk be, gázon vagy elektromos tűzhelyen sütjük, órával mérjük a szükséges időt, és maga a tűzhely is számtalan különböző darabból áll. Ezután a sültet pecsenyevillával falapra helyezzük, késsel vagy ollóval szeleteljük, a darabokat a tálalótányérba helyezzük, a tálból külön villával veszünk ki egy-egy részt a tányérunkra, késsel, villával, szósszal és szószos edénnyel bajlódunk. És persze asztalnál, széken ülünk, fel vagyunk öltözve, és az asztalt is abrosz borítja, szájunkat szalvétával töröljük, külön erre a célra gyártott fogpiszkálót használunk, és még ezután jön csak a mosogatás a maga megfelelő eszközeivel, persze, a köretet és annak elkészítését is kihagytam az innivalókkal együtt. Képzeljünk most el egy diplomáciai ebédet, több fogással. Tárgyak ezrei szükségesek ahhoz, hogy egy darabka nyúl végre lecsússzon valakinek a gyomrába, aki ráadásul nem is éhes, csak hivatalos az ebédre. Ez a fejlődés?

Ennyivel több örömünk van a táplálkozásban, mint régen?

Bizonyos mértékig persze növekedtek az öröm lehetőségei, az ízek bonyolultabbak lettek, kedvünket lelhetjük a tálaláshoz használt üvegekben, porcelánokban és ezüstökben, a különféle speciális poharakban, a felszolgálás rítusában, a konyha ízeinek eleganciájában. Megéri?

Erre már nehezebb válaszolni. Az étvágy csillapítása manapság elképesztő pazarlással jár, és egyáltalán nem biztos, hogy az örömtöbblet arányos a ráfordítással.

Ha mindennapi életünket vesszük szemügyre a fenti megfontolások mintájára, rádöbbenhetünk, hogy igen nagyvonalúan élünk, még azok is, akik úgy vélik, hogy ők bizony szegények. Hány munkaelem és hányféle tárgy működtetése szükséges ahhoz, hogy egy jóízű paradicsomba haraphassunk? Vagy ahhoz például, hogy egy embertársunk, egy orvos megállapíthassa, hogy korunkhoz képest egészen jól vagyunk.

Az ember, mióta elvált az állatoktól – szeretjük ezt a folyamatot, ami végbement, kiemelkedésnek nevezni –, feleslegeket termel, és bármiféle meghatározás alapján pazarol.

Már a legősibb kultúrákban megjelent például a sportvadászat. Állatok ezreit gyilkoltuk halomra csak azért, mert képesek voltunk rá. Élvezetből. Amikor már hajlékot is tudtunk

csinálni magunknak, és azt nemcsak fák ágaiból meg levelekből, hanem égetett agyagból, faragott kövekből készítettük, azonnal megjelentek a piramisok is. Igaz, hogy nem lakás céljára készültek, hanem ama igencsak gyenge lábakon álló hiedelem kedvéért, hogy az elhunyt lelke szerfölött örülni fog ennek, ha egyszer majd felébred. Óriási munka, szervezés, rengeteg anyag felhasználásával piramisok készültek. A tékozlás évezredes emlékei.

A pazarlás lehetősége persze hozzájárul az egyenlőtlenségek mérhetetlen felduzzasztásához is. A gazdasági egyenlőséget hirdető diktatúrákban a pazarlás is kollektív aktus. Leccapoljuk a hansági mocsarakat, semmi haszna nem lesz ugyan, mert a terület talaja mezőgazdasági termelésre aligha lesz felhasználható, de olyan jó nézni a szorgos kezek munkáját. Hatalmas nehézipari gyáróriásokat építünk, mert az itt készülő termékek segítségével hatalmas nehézipari gyáróriásokat lehet majd építeni. Merünk nagyok lenni! Ilyen helyeken az egyenlőtlenség a célok kitűzésében jelentkezik. A dolgozó pazarolhatja kemény munkáját, a felsőbb régiók tagja pedig tobzódhat a megvalósítható álmokban. Senki ne gondolja, hogy a liberális-féle demokráciákban eljött a ráció és józan megfontolások korszaka. A fenét! A központi irányítású értelmetlen pazarlás némi demokratizáláson esett át, ezt persze nem vitték azért túlzásba, és most kedves olvasó, te is annyit pazarolhatsz, amennyi pénzed csak van. Pazarlásod elemi szabadság, jog lett, alkotmányos, élj vele. Az emberi technológia nagymértékben független már az egyes emberektől. Egy-egy ember közreműködése, erőfeszítése tulajdonképpen elhanyagolható. Ha kicsit is ügyes vagy jól helyezkedsz az elosztásban, és neked csak ez a fontos. Az igazán érdekes azonban, hogy mire használjuk ezt a páratlan lehetőséget.

A technológia hihetetlen mennyiségben és változatosságban termeli a javakat.

Tévécsatornát akarsz? Egyet? Ötöt? Százat?

Itt van, amennyit csak óhajtasz. Hogy mindegyiknek csapnivaló a műsora? Ugyan kérlek, ott a csatornaváltó, keresgélj!

Kevés a bolt, ahol vásárolhatsz?

Nemcsak boltot, de palotákat, fedett nagy tereket, vásárlási élménycentrumokat építünk neked, akár ötvenet is. Sétálhatsz bennük napestig, itt azután az utolsó fillérig elköltheted a pénzedet, ha van. Bármire. Viheted, ami éppen megtetszik. Közben ehetsz, ihatsz, moziba mehetsz, biliárdozhatsz, szórakozhatsz. Közel már az idő, hogy egy bevásárlóközpontban hozzanak a világra („drive in” szüléset, vezess be: szülj, és menj tovább!), ott növekedj fel, ott járj iskolába, sőt ugyanott el is temetünk, válogathatsz, hova szórjuk majd a hamvaidat.

Inkább mozognál kicsit?

Gyalog?

Ugyan ne hülyéskedj, kijár ma gyalog? Autót, terepjárót, rohamkocsit, helikoptert, repülőt és az igazán rászorulóknak űrhajót. Csak néhány körre, de nézheted a bolygót, mint a moziban!

Te magad akarsz mozogni? Kicsi sport?

No, ezt megszervezzük neked. Lesz olimpia! Leülsz a stadionban, ordítozhatsz, üdítőitalok, perec, szoty, látvány. Nagyszabású. Soha ilyen még nem volt. Élvezheted, hogy különleges emberek többévi, felkészülésnek nevezett élettani kutatómunka után hogyan képesek másodpercek tized- vagy századrészeivel megjavítani a világrekordokat, esetleg néhány centiméterrel, vagy grammal. Tudod micsoda munka? – egész életmű egy-egy ilyen bajnok felkészítése. Ezek a sportolók az élettani technika csodái. Az egész mindössze pár

koszos tízmilliárdba kerül, persze dollárban. Megéri, hidd el! Idehozzuk neked a világ legjobbait.

Nem, nem azért, hogy velük szaladgálj, versenyezz, ugyan! Nem fogdosni őket, nem beszélgetni velük. Erre nem érnek rá, meg esetleg valami bajuk esne, bezárjuk őket jól őrzött épületekbe.

Csak nézni, nézni!

Merjél nagy lenni! És álmodni.

Világcircusz

Ha az ember némi humánetológiai jártassággal felfegyverkezve figyeli a média világát, rendkívül érdekes adatokhoz juthat az emberi természet ősi, genetikai adottságait illetően. A naiv, a tudományokat meg se kérdező szakértők véleménye szerint egy újságnak, hetilapnak, tévécsatornának híreket, információt kell szolgáltatnia és természetesen tartalmas szórakoztatást. A naivitás ebben sajnos az, hogy a szakértői vélemény nem fogalmazza meg a hírek és a szórakoztatás legalább hozzávetőleges meghatározásait sem. A tudományos definíció igénye már eszembe se jut, sőt meglehet, ha alaposabban elgondolkodnék, kijelenteném, hogy a tudomány egyelőre nem eléggé fejlett ahhoz, hogy ezeket a meghatározásokat megalkossa. Meghatározások híján viszont ezek a szavak valamiféle homályos, általános vélekedésnek, valamiféle belénk nevelt elvárásnak a kifejezői csupán, és ilyesformán olvassuk, nézegetjük őket nap mint nap.

Vegyük először a híreket! Mi a hír? A humánetológusok szeretik az ilyen dolgokat példákkal megvilágítani, és azt is tudják, mennél régebbi korból veszik a példákat, annál hívebben fejezik ki az ember igazi természetét.

A hír többnyire egy-egy kisebb, fontos esemény története, olyasmi például, hogy „megkezdődött a bölények nagy őszi vándorlása, három nap múlva érnek ide”, készülünk tehát a vadászatra.

Vagy hír az, hogy a „szomszédos török törzsek nagyszámú lovat hajtottak délre, valószínűleg azért, hogy fegyverekre cseréljék a perzsákkal”, jó lesz tehát vigyázni tavasszal. Talán valami ajándékot kellene küldeni nekik.

Hír persze az is, hogy a „bajorok álnokul meggyilkolták” – a mieinket mindig álnokul gyilkolják meg, míg mi ügyes csellel csapdába csaljuk, és férfias virtussal lecsapjuk az álnokokat –, szóval „megölték Kurszán fejedelmet, és ez a Gyula (nem ez a mostani Horn, hanem ama régi, Árpád nevezetű) uralmát valószínűsíti”.

Ha átgondoljuk a példákat, világosan látjuk, hogy mindegyik esetben értelmes, szociális információt közölnek. Olyan eseményekről vagy várható eseményekről szólnak, amelyek közvetlen közletről érintenek bennünket, családunkat, csapatunkat.

Nézzünk most újabb kori médiahíreket! „Megkezdődött az aratás.” Ilyenkor nyáron ez persze mindig megkezdődik, ahogyan ősszel a falevelek is hullani kezdenek, de valójában nincs semmi dolgunk vele, hiszen a hír hallatán nem rohanunk sátrunkba kaszáért, kombájnért, hogy segítsünk. A mi szempontunkból tulajdonképpen teljesen érdektelen is a hír, mert gabonát nem veszünk, a kenyeret meg a hazai vagy a külföldi lisztből amúgy is megsütik mindennap. Ez a hír annak sem mond semmit, aki történetesen arat, hiszen éppen arról szól, hogy ő teszi a dolgát, de például arról nem tudósít senki, hogy a postások ma is kihordják a leveleket, ők csak akkor kerülhetnek be az érdekes hírek közé, ha kutyákat harapnak meg. Ez azonban többnyire csak elméleti lehetőség. A harapós postás humánetológiai ritkaság.

„A tamil felkelők fogságba ejtettek két amerikai turistát.” Fantasztikusan fontos hír! Gyere, asszony! Utolsó ölelés, nyeret, lovat, csatabárdot! Igaz ugyan, hogy húszezer kilométerre vannak tőlünk, de ha ez így folyik tovább, egy-két ezer év múlva komoly tamil betörésre kell számítanunk, körülnézek addig is a gyepükön. Csak a földvárakkal készülünk el jövőre!

„Az amerikai elnök a múlt este berendelte nő-gyakornokát az Ovális Irodába” (nem a kerekbe és nem is a négyszögletesbe, hanem az oválisba, ami különös jelentőséget kölcsönöz az ügynek, de ezt csak a vájtfulűek és a vájtszeműek képesek igazán felfogni). Nos, hogy is mondjam, szóval nem nemzett vele gyermeket, ezért az örökösödéssel nem lesz semmi probléma, de kielégülni mégiscsak kielégült, és a gyakornoklány nedves foltokkal a ruháján tért haza. Ez igen, csettinthetnénk, ez a modern kor elképesztő fejlettsége, hiszen még azt is közölték, hogy az Oválisban. Annak idején a tatár Tamerlánról ilyesmit nem lehetett pontosan tudni, sejteni persze igen, de hát nagyon primitív kor volt, és mire a hír eljutott ide, húsz év is eltelt, most meg már másnap reggel értesültünk róla.

Ma azonnal látjuk a jövőt, itt az információs társadalom. Még egy-két év, és ha Obama a sárga szalonban – ahol az az édes kis biedermeier garnitúra van – teljesen egyedül, kezével a zsebében szórakozik – tetszenek érteni, ugye? –, szóval arról is azonmód értesülünk majd a kémholdak jóvoltából, hiszen ez rettentően hírnek számít. Hogy ebben a korban még mindig, és mit szól hozzá a felesége? Ja, hát hogy éppen miatta! Ó, a szegény elnök, hogy nem szégyelli magát az ilyen asszony!

Szóval a hírek izgalmasak, amint látjuk, s csak az a baj velük, hogy kicsi, szociálisan áttekinthető csoportok helyett most egy egész planéta fontos eseményeiről akarnak tudósítani, és mivel az égvilágon senki nem tudja eldönteni, melyek az isten-igazából fontos események, a médiaurak találnak ki és szerkesztenek nekünk ilyeneket, a saját elgondolásuk szerint. Lehet, hogy a jövő szempontjából az a legfontosabb, hogy megszületett a kis Orsós Kovács Alfonz, aki negyven év múlva megoldja majd a fúziós energia problémáit, vagy az, hogy egy kiterjedt brazil erdőtűz éppen most billenti át az esőerdőt jelenlegi instabil állapotából egy stabil állapotba, ami történetesen egy száraz pusztaságnak felel meg, és ez az egész bolygó éghajlati mintázatát fogja megváltoztatni. Ez lehetséges, de biztosan nem tudja senki, ámbár ha tudná is, mit tehetne. Emlékszem, valamikor az ötvenes években olvastam, hogy az újságnak nem mindenféle pletykákat meg személyes híreket kell közölnie, mert azok teljesen érdektelenek, hanem a rendszer, az ország igazi állapotáról, tehát például a „termelésről” kötelesek tudósítani, mire a lapokban dőlni kezdtek az adatok (persze okosan, pártszerűen kiigazítva) a legyártott acél százezer tonnáiról, a téglák millióiról. Lehet, hogy az efféle adatok valamilyen szinten csakugyan fontosak a rendszer működése szempontjából, bár ez se biztos, de mindenki, aki emlékszik, tanúsíthatja, hogy mint hírek, dögunalmasak.

A szabadság viszont szüli nekünk a rendet, és a legkülönbözőbb státusú szerkesztő hölgyek meg urak híreket szerkesztenek nekünk, nap mint nap. A hírek szerint ez a kedélyes kis bolygó igen jól kézben tartott vállalkozás. Van néhány nagy, öreg vezető, távoli, fontos országokban, akik pontosan értik a dörgést, és azonnal a megfelelő döntéseket hozzák. Ezek a nagyfejek láthatók örökösen, amint éppen a döntést hozzák vagy viszik valamelyik repülőtéren. Miután szemügyre vettük őket, nyugodtan mehetünk aludni. Persze ugyanez megy kicsiben is. Miniszterelnök itt, ott, mindenütt, hogy lássuk, megvan és magabiztosan teszi a dolgát. Fogad (szeret nyerni, persze), szemlél, tárgyal és árvízkor a töltésen sároz, meg az új út keménységét próbálja a cipője sarkával (megfelelően kemény volt). Az emberi természet szerint egy vezető mindenhez ért, és nem azért szeretjük, mert távolról ugyan, de jó és hatékony döntéseket hoz, hanem mert mindenütt jelen van, ahol szükséges. Csak az ellenzék idiótái akarják bemesélni, hogy színjáték és csalás az egész,

mert nem veszik észre, hogy nekünk éppen ez az érdekes, hogy imádjuk a csalást meg a színjátékot, végre valami szociális aktus, végre történik valami. Végre egy kis botrány!

A napi hírekben mindig kell lennie egy kis hátborzongatásnak is, az emberi természet már ilyen, borzongás nélkül ellustul, és még elalszik a képernyő előtt, vagy elbóbiskol az újság fölött, és akkor a reklámok nem hozzák a pénzt. Tehát: az egyik kínai városkában (a városneveket is a szerkesztők találják ki, például Vanton vagy Csüandöng, ezeket én találtam ki, de én is szerkesztő vagyok, még hozzá Fő, azért ment ilyen könnyen), az oda igyekvő tömött autóbusz a szakadékba zuhant, és hatvan ember meghalt. Ez bizony nagyon nagy baj, emellett az sem számít, hogy Kínában aznap több százezren haltak meg, sokan az élemedett koruk miatt, még többen rákban, veseelégtelenségben, szívinfarktuszban, bélcsavarodásban, fertőző betegségekben, agydaganatban, guta ütött meg pár ezret, balesetben is elhunyt sok tízezer, persze néhányat agyoncsapott a férj, apa, após, nagybácsi, pár kivégzés is történt, szóval sokféle módon távoztak el az életből, csak hogy ez így még összesítve sem váltja ki azt a jóleső borzongást, milyen szerencse, hogy nem voltam ott azon a buszon, persze, hogyan is lehettem volna.

Ezután következnek rendszerint a tamilok vagy az ír terroristák, esetleg a maffia, amely két embert is kivégeztetett Columbiában. Az ilyen jellegű tudósítások rendkívül fontosak, mert megint csak az ébrenlétet szolgálják, az ember sok millió éves evolúciója során ráhangolódott az efféle hírekre. Ha ilyesmit hall, azonnal fut megerősíteni a sáncot, letörölni a rozsdát az öreg szablyától, be is olajozza, aztán megy megnézni, hogy rendesen be van-e zárva a csirkeól, mert ki tudja, miféle martalócnépség tart ide, az ember sohasem lehet elég óvatos.

Miután túlesünk a híreken, következik a szórakozás; ekkor a szerkesztő hölgyek és urak végre elengedhetik magukat, hiszen ami jön, az csupa könnyű tréfa, móka, kacagás, no meg agresszió, vér és szeretkezés. Híreket szerkeszteni persze nehéz dolog, mert a híradónak muszáj *azt* a képzetet keltenie, mintha tudósítana, fenyegetne, döntene bármiről, bármivel, bárhogyan is. De ha ugyanezt szórakoztatás címén kapjuk, akkor a látszatra sem kell ügyelni, hiszen mi is tudjuk, hogy csak mese az egész. Tehát végy egy emberi természetet, (megvan), vizsgálj meg, milyen látható vagy kikövetkeztethető viselkedési mintákra reagál a legérzékenyebben, ilyen például az agresszió, gyilkolás, vér, csalafinta szövetség, hajsza és így tovább, meg az a jóleső érzés, hogy ő mindennek ellenére mégis megúsza. A felsoroltakat azért érdemes időnként szexuális aktusokkal kombinálni, a szexuális aktus gyakran nemcsak önmaga élvezetéért jelenik meg, hanem mint az agresszió egyik lehetséges megnyilvánulása, ősi formája az állatoknál is kimutatható, a megerőszakolás egyszerre kettős igényt elégít ki. Amikor az elemek már megvannak, csak egy vérszegény történet szükséges, amire a cafrangokat ráaggatják.

A történet persze hosszú időközön át fontos volt, a történet tudást hordozott, követendő példákat, a csoport vagy törzs eddigi sorsát, olyan ismereteket, amelyek nélkül a történet hallgatója maga sem boldogulhatott az életben. Szelekciós előnyhöz jutottak az affélék, akik veleszületetten kedvelték a jól kitalált történeteket, ilyesfajta leszármazottai vagyunk mi is (Darwin megint, ah!). Persze, minden óra minden percére nem lehet egy jó történetet kitalálni, az összes lehetséges épkézláb mesét már réges-régen elmondták többször is, mostanság már csak kavarni lehet, de *ezeknek* (nekünk) ez is jó. Jó?

Ha már ismerjük valamelyest az emberi természet biológiai alapjait, feltétlenül szemügyre kell vennünk néhány magasabb szerveződési szinten játszódó jelenséget is.

Nem biologizáljuk a társadalomtudományokat, mint azt az okvetetlenkedők gyakran mondják, hanem csak kiegészítjük fontos alapismeretekkel, amelyek segítségével eligazodunk a modern kor hétmilliárd embere által létrehozott rendszerben, amely, mondhatom, egyáltalán nem természetes, de nagyon emberi és persze társadalmi is.

Manapság a közösségek fészkes természetűek

Elemzésem kiinduló pontja az emberi természet evolúciójának néhány jellegzetessége, amelyek bármennyire távol is vannak – látszólag – a politikai eseményektől, mégis jelentősek a társadalmi okok és okozatok szövevényes hálójának kibogozásában. Az ember abban különbözik közelebbi állat rokonaitól – és e különbség határozza meg emberi lényegét –, hogy biológiai képessége van szoros érzelmi kötelékben együttműködő csoportok kialakítására. Az ember által kialakított csoportok optimális körülmények között képesek közös hiedelmek alapján közös akciókat végezni és közös konstrukciókat létrehozni. Ezek a közösségek. Az ilyen csoportban élő emberek között mérsékelt az agresszió, magas fokú a kooperáció, és megjelenik az önfeláldozás képessége. Az ilyen csoport tagja nincs kiszolgáltatva a természet vak erőinek, mert elesettségében is számíthat társaira, ápolják, etetik, néha kifizetik a svájci frankban felvett hiteleit, amelyekre előzőleg kitartóan rábeszéltek. A szoros érzelmi elkötelezettség és egymásra hangolódás hihetetlen nagy energiákat képes egy-egy közösségből felszabadítani. Egy televíziós *székházat* fel lehet gyújtani néhány óra alatt, ha a közösség igazán elkötelezett. Ez a tulajdonságunk hozta létre a kultúrát, a technikát, a vallásokat, a modern társadalmakat azok összes árnyoldalaival. Sötét része ennek a tulajdonságunknak az, hogy csoport-hovatartozás alapján nagyon-nagyon könnyen ellenfélnek, ellenségnek, megvetnivaló, eltaposható, kínozzható, megölhető valakinek, de legalábbis embernek nem számító idiotának szoktuk tekinteni embertársainkat, némelyik persze meg is érdemli. Az emberi evolúció kezdeti szakaszában ez is fontos tulajdonság lehetett, mert a közösségek közötti kíméletlen szelekció hozta létre az egyre összetartóbb, egyre jobban együttműködő csoportokat. Csak a legjobbak maradtak fenn! Bár azt sem mondhatom, hogy a fajtársak üldözése és kínzása speciális emberi sajátság, mert esetenként megteszik ezt a csimpánzok is, ezért is nevezik a humánitológusok ezt a két szóban forgó fajt „démoni fajoknak”, de a többi állat, becsületükre legyen mondva, nem kínozza fajtársait, ha különösebb oka nincsen rá, például nem meleg, zsidók, cigányok vagy arabok.

A biológiai és a társadalmi adottságok összhangja a sok tízezer évvel ezelőtt élt csoporttársadalmakban volt a tetőpontján. Az emberi csoportok rendkívül sikeresek voltak, benépesítették a bolygót, majd evolúciós szempontból nagyon rövid idő múlva megjelentek a tömegtársadalmak, amelyekben a közösségekkel kapcsolatos biológiai tulajdonságaink teljesen új kölcsönhatásokat hoztak létre. A modern embernek is veleszületett, alapvetően fontos igénye valamilyen csoporthoz tartozni. Ezt az igényt azonban valaha régen egyetlen csoport elégítette ki, az, amelybe az ember beleszületett, amelyhez egész életében tartozott, amelynek nyelve és kultúrája egyértelműen meghatározta a közös hiedelmek, közös konstrukciók, közös aktivitások szövedékét, és valódi, teljes értékű közösséget alkotott. A modern ember sokféle csoportnak tagja egyidejűleg, és ezek fészkesen egymásba is ágyazódhatnak. Lehet családja, iskolája, munkahelye, vallási közössége, klubja, pártja, nemzete, társasháza, esetfóruma. Lehet szélesebb, kulturális értelemben európai, ázsiai, amerikai vagy más. Tartozhat csoportokhoz a divat, a szóhasználat, a kedvtelése vagy akár a társadalmi, a munkahelyi szerveződések racionalitása következtében. Ezek a csoportok persze nem igazi közösségek. Nem alakul ki szoros egymásra hangolódás, mert ennyiféle csoporthoz érzelmileg elköteleződni kizárólag alacsony szinten lehet, és ennek

következtében csoportkötelékeink általában gyengék. Pedig a közösségépítés, a közösséghez tartozás ősi igény, és olykor, ha kialakulnak a megfelelő körülmények, a valódi kötődés ismét megjelenhet. Vallási közösségekben, az egymásra utalt munkacsoportokban, a jól sikerült családokban kialakulhat a megfelelő érzelmi összhang. És létrehozhat ilyen összhangot a közös ideológia, vagy az azonos politikai hovatartozás, de még a „B közép” is. Elősegíti az efféle nem mindig tartós, nem mindig konstruktív csoportok kialakulását az a tulajdonságunk is, amelyet a humánetológusok „indoktrinálhatóságnak” neveznek, magyarul talán „könnyen befolyásolhatóság”-nak hívhatnánk. Ez azt jelenti, hogy ha az ember érzelmileg elköteleződött egy adott csoporthoz, akkor annak eszméit, hiedelmeit a lehető legegyszerűbb formában, mindenfajta racionális felülvizsgálat nélkül képes elfogadni és követni. Ha érzelmileg választottunk, nem számítanak az érvek, a racionális elemzés, a logika, nem számítanak a tények. Csak az elfogadott közösség hiedelme fontos, csak az az igaz, csak az a logikus, csak azzal lehet azonosulni; aki kételkedik ebben a megállapításban, olvasson újságot vagy barangoljon a neten.

A modern társadalmak talán legfontosabb problémája az érzelmi kötődésen alapuló csoportok folytonos konfliktusainak ellensúlyozása. A történelemből ismertek azok a vallási, politikai és ideológiai öröklet, amelyekben egy adott, érzelmileg elkötelezett csoport a saját megkülönböztető jegyeit mindenek fölé emelte, és a mellette élő többi embert, mint egy eltaposni való idegen csoportot, kirekesztette a társadalomból. Máglyára küldött hitetlent, reformot követelőt, zsidót, cigányt, meleget, gazdagot, arisztokratát, vagy egyszerűen csak más bőrszínűt, más vallását, más ideológia vagy politikai nézet hívét. A kisebbségek hátrányos megkülönböztetése szomorú példája ennek a viselkedésnek.

A modern társadalmakban igyekeznek megoldásokat találni erre a problémára. Megjelentek a csoportkonfliktusokat ha nem is elsimító, de kezelhető állapotban tartó kulturális szabályok. Kialakult a különböző csoportokhoz való tartozásaink értékhierarchikus elrendeződésének koncepciója. A sokféle csoporthoz tartozó ember valamennyire képes eldönteni, hogy melyik csoport érdekei fontosabbak számára, amikor valamelyik két csoportja konfliktusba kerül egymással. Jó munkahelyem van, de ott gúnyolnak a vallásomért, és a vallási közösségem érzelmileg fontosabb, tartósabb, megbízhatóbb, ezért az értékesebbnek vélt közösséget választom.

Az emberben hallatlanul fejlett a kategorizációs képesség. A legkülönbözőbb tulajdonságú valamiket is képesek vagyunk egymáshoz viszonyítani, rendszerben elgondolni. Ember vagyok, európai, magyar, budapesti, zuglói és a Mosztár utca környéke volt a szűkebb hazám, legalábbis gyermekkoromban. Az ehhez hasonló meghatározások egy része csoportokat, közösségszerű formációkat jelöl. „Normális ember ilyet nem tesz”, mondjuk, és arra is gondolunk, hogy nemcsak normális magyar vagy európai, de normális indonéz ember sem tesz ilyet. Van egy nagyon jól elképzelhető kategória: az „emberiség”, és annak tagjai ilyet nem tesznek, én sem. Az efféle kategóriák felismerése és elfogadása magasrendű absztrakciós képességet igényel, és többnyire a modern idők terméke. A középkorban nem gondolták, hogy van emberiség. Voltak a civilizált, istenfélő keresztények meg az álnok, istentelen pogányok, meg sok primitív nép, a barbárok, akiket büntetlenül lehetett pusztítani, üldözni, hiszen nem tartoztak hozzánk. Néhány brazíliai indián törzs nyelvében az ember fogalma sokszor csak a törzs tagjaira értelmezhető. Más törzsek tagjait és a vadászható állatokat nyelviileg nem különböztetik meg. Bonyolítja a helyzetet, hogy az egyes kategóriákat könnyű ugyan létrehozni, kikiáltanak egy új államot, és máris mindenki,

aki a területén él, állampolgár lesz, kötelességekkel, jogokkal, de a kategóriákat minden ember valamilyen rangsorba rendezi, és az egyes absztrakt csoportok rangsora mindenkinél más. Ez is sok konfliktushoz vezet. Régen az állam, a királyság, a birodalom jól körülhatárolható elképzelésnek bizonyult, és békésen megfért olyan kategóriákkal, amelyek nyelvi vagy leszármazási csoportokat jelöltek. A nyelvi csoportok nem képzeltek magukat magasabb rendűnek másoknál, fontosabb volt, hogy melyik ország, melyik állam, melyik földesúr területéhez tartoztak.

A sokféle modern csoportkategória közül talán a legfontosabb jelenleg a nemzet eszméje, amely néhány száz éves mindössze, de hallatlan energiákat képes sok millió emberből is felszabadítani.

Beszélek egy adott nyelvet, ismerek egy kultúrát, mert tudom, ki volt Arany János és József Attila, ismerek egy eredetmítoszt, meg tudom mondani, honnan jöttünk, mit csináltunk sok nemzedékkel ezelőtt is, és ezért magyar vagyok, és a számos hasonló kategória közül ezt tartom a legfontosabbnak. Természetesen tartozhatok valamelyik valláshoz is, lehetek katolikus, evangélikus vagy akár jehovista, Krisna-hívó, csatlakozhatok az ateistákhoz, akik abban hisznek, hogy Isten nincsen, lehetek konzervatív, liberális, jobboldali vagy baloldali, tartozhatok a munkásokhoz, az orvosokhoz vagy a tanárokhoz, tisztviselőkhöz, lehetek szegény, avagy gazdag, és még számtalan csoport tagjának tarthatom magam, mégis képes vagyok a sokféle csoportot, a sokféle érzelmi hovatartozást fontossági sorba rendezni.

Magyarnak születtem, magyarul beszélek a legszívesebben, magyarul tudom a legfinomabb megkülönböztetéseket kifejezni, ezért a hovatartozásaim értékrendjében a nemzet az első. Lehetek konzervatív vagy baloldali, de magyar konzervatív vagy magyar baloldali leszek. Gondolhatom azt, hogy az országhatárokon átnyúló csoportok is fontosak számomra. Biológus vagyok, és a világon mindenhol találhatóak biológusok, akikkel könnyen megértetem magam, de én magyar biológus vagyok, és ezt teljesen természetesnek tartja egy angol vagy spanyol biológus. A biológia összeköt velük, de a nemzet másokkal köt össze, és ez őket nem érinti, mint ahogy engem se az ő nemzeti kötődésük. Azokban az átalakuló, kaotikus társadalmakban, mint amilyen pillanatnyilag a miénk is, ez a hierarchia még nem alakult ki. Itt előfordulhat, a tömeges identitászavarok miatt, hogy valaki politikai vagy egyéb csoportbeli tagságát helyezi a legelső helyre, és minden más kötődését – közöttük a nemzethez valót is – e mögé sorolja. Ekkor alakul ki a kizáró nemzet szörnyű eszméje. Jobb- vagy baloldali vagyok, x vagy y párthoz tartozom, és az a hiedelemem, hogy egyedül csak azok a nemzettársaim, akik ugyanehhez az alcsoporthoz tartoznak. Az alcsoporthoz tartozás ebben az esetben rémületes érzelmi bukfencsel jár; aki nem ért velem egyet, az idegen, az bizony ellenség, az hiába is beszéli a nyelvem, nem lehet részese a kultúránknak, bármit tudhat Arany Jánosról és József Attiláról. Az „akassza fel magát”, vagy „lelőhető, mint egy kutya”.

Egy demokratikus ország állami feladatait többféle, választható politikai elgondolás alapján lehet megszervezni, és mindegyik elgondolás mellett szólhatnak érvek. Választani lehet a megoldási javaslatok között; ez, és csak ez a demokrácia lényege. A modern idők normái szerint való, ha valamelyik politikai csoport a nemzet részének tartja magát és nem azt állítja, hogy a dolog éppen megfordítva igaz, és a nemzet a politikai csoport alárendeltje. Politikai csoportot lehet változtatni, nemzetet nem. Minden más érzelmi alapú csoportkötelék a nemzeti összetartozás alá kell sorolódjon, és elvetemült dolog a

nemzethez tartozás érzelmeit politikai célokra, hitvány alcsoportérdek céljaira felhasználni.

Széttagolja, energiáit elszívja egy országnak, ha bárki erőszakosan a nemzet eszméje fölé tolja választott alcsoportjait. Politikai életünk súlyos hibája az értékhierarchia ilyen rombolása.

A másik hiba a nemzet eszméjének lebecsülése. A nemzet mint csoport érzelmeken, érzelmi kötődésen alapul. Ezt a kötődést minden politikai csoportosulás hívének kötelessége elősegíteni, mert az internacionalizmusnak nincsenek érzelmi alapjai, ezért bukott meg, mint csoportképző eszme csúfosan. Megbuktatta a „nagyoroszok nemzeti büszkesége”, talán még akad, aki tudja, hogy honnan származik ez az idézet.

A nemzethez kötődés nem elhatározás kérdése, nem jön létre magától, csak úgy. Ehhez hosszú, intenzív szocializáció szükséges. Mivel a gyerekek a legfogékonyabbak, az iskolában a befogadó nemzet eszméjére szükséges szocializálni őket, hogy közös, egész kultúránkat érintő kérdésekben a nemzet egységére támaszkodhassunk. Az érzelmi kötődés fontos eszközei a szimbólumok, amelyek egy elvont eszme, a nemzeti hovatartozás látható, tárgyi jelei, nemzeti zászló, a címer, és igen, a Szent Korona maga évezredes történetével, mitikus spiritualitásával. Az érzelmi kötődést szolgálják a közös rítusok: ünnepek, a Himnusz, a kokárda viselése március 15-én. A személyes szabadság nem terjedhet ki az összetartozás eszközeinek lebecsülésére vagy megcsúfolására. Az előző rendszer számos bűne közül egyik éppen a nemzeti érzés elsorvasztása volt. Felnőtt számtalan ember, aki nem teljesen képes felfogni, hogy mit vettek el tőle. Elvárható, hogy legalább racionális érvek alapján belássa ezt, és lehetőségei szerint elősegítse harmonikusabb érzelmi életű generációk felnevelését.

Az erőforrások elosztása

Sok, a politika iránt érdeklődő ember morfondírozik azon, hogy vajon az utóbbi években megszorított közbotrányok kinek, minek hoznak hasznot. Mennyi ezek mögött a politikai machináció, és mennyi, hogy „mindennek van határa”? Ezzel egy időben vészesen nő a politikai közvélemény-kutatásokban a bizonytalanok, az esetleg nem választók aránya.

Én magam viszont azon elmélkedem, hogy milyen érdekesen alakult a rendszerváltás után az emberek hiedelme a különböző társadalmi mechanizmusokról. Baráti vagy éppen nyilvános beszélgetéseket hallgatva az az érzése támad az embernek, hogy a „dolgozóknak” szinte fogalmuk sincsen a valódi folyamatokról, pedig ha legalább halvány képük lenne, akkor talán undorodva, de mégis szavazócédulát ragadnának minden lehetséges alkalommal.

Egyszer a szuhumii majomtelepen élő páviánokról készült filmet láttam, ahol a filmezés közben a stáb egyik tagja néhány szem kockacukrot kínált a körülöttük őgyelgő, szelíd páviánoknak. A gesztus egy szempillantás alatt rendezte a majmok sorait. A megkínált kisebb hím riadtan dugta hátra a kezét, hogy még csak véletlenül se érinthesse meg az ajándékot. A többiek sorfalat képeztek, és minden szem a falka alfahímjére meredt, amely óvatosan megközelítette a kínáló kezét, és elkapta az édességet. Megkóstolta. Ízlett neki. Kért még egyet és még egyet. Az utolsót kegyesen odaadta egy közvetlen közelében álló nősténynek.

A hatalom az állatoknál az erőforrások elosztásáról szól. A rangsorban elől álló egyedek öreg, tapasztalt rókák, pontosan tudják, hogy mit szabad elfogadni, mit lehet elfogyasztani, mit kell esetleg otthagyni. A csapatnak érdeke, hogy ilyen tapasztalt egyed ellenőrizze a fogyasztás folyamatát, és ebben az a normális, ha először a legerősebb lakik jól, majd azok, akik közel állnak hozzá. Ha nem így lenne, akkor a legapróbb falat is a csapat összeugrását, verekedését váltaná ki, és ezzel sokkal több energia pazarlódna el, mint amennyit a kis falat nyújt.

A szocialitásban magasabb rendű fajoknál az alfa elosztó hatalma mellett megjelennek a szövetségek is. A kapok-adok megtanult viszonya a fiatalabb vagy a már kiöregedett egyedeket is kedvezményekhez juttatja, ha tagjai egy szövetségnek, és a csoport segítségével pedig tovább erősíti az erőseket. A szövetség az együttműködés forrása az egyedek számára, és a szövetségek egymás közötti kapcsolatai szabják meg az egész csapat tevékenységét.

Az emberi természet megőrizte az erőforrások elosztásának ősi mechanizmusait, de a különböző kultúrákban eltérő módon tovább is fejlesztette, és a maga kreatív mivoltának megfelelően minden ilyen fejlesztéshez egy sajátos magyarázat, egy ideológiai mese is készül, ami az erőforrásoktól függetlenül egy elképzelt, virtuális létbe vetítve a résztvevőket, elmagyarázza, hogy a javak elosztásának miért az a legigazságosabb, legbölcsebb módja, amit éppen gyakorolnak. A közös források elosztási mechanizmusai így kapcsolódnak a kultúra egészéhez, hiszen az elosztásról szóló ideológiák fontos tartópillérei minden kultúrának. Az elosztás és a róla szóló ideológia együtt az, amit politikának nevezünk, és akik ezzel hivatalból foglalkoznak, azok a politikusok.

Minden politikus kettős életet él tehát, miközben segít elosztani a megtermelt javakat. Egyik élete teljesen reális. Természetes emberi kapcsolatai vannak. Csoportjához tartoznak

felesége, gyermekei, barátai, barátnői, tanítványai és harcostársai, akik az összetartozás jogán – és ez a legerősebb emberi kötelék – mindenkoron részesedni kívánnak a megszerzett javakból. A pénzből, a pozíciókból, a felügyelőbizottsági tagságokból, szarvasgombából és zongorából, bármiből, ami megszerezhető és elosztható. A politikus ebben a minőségében rendes, szociálisan fejlett ember, aki igazságosan szétosztja a javakat, és teljesen természetes, hogy a legtöbb neki és a barátainak jut. Jól is néznénk ki, ha már abban sem lehetne bízni, hogy valaki jól sáfárkodik a közösen megszerzett cuccal. Kit nevezzen ki osztályvezetőnek, államtitkárnak, miniszternek, ha nem a régi harcostársat, aki már sokszor bizonyította, hogy az adok-kapok leckét jól megtanulta, hogy képes a neki juttatott pozíciót a személyes érdekek hálózatában gyümölcsöztetni? Bizonyára észrevették, hogy manapság mennyire elszaporodtak a vezér-, fő- és középigazgatók, elnök-vezérigazgatók, vezérelnökök, elnökök, alelnökök, aligazgatók, az ilyen-olyan vezetők, tanácsosok, éppen azért, hogy mindenkinek jusson valami. Óva intek attól mindenkit, aki valamilyen csoporthoz kíván csatlakozni, hogy olyanokkal társuljon, akikben ez a közösségi érzés eleddig nem alakult ki. Az ilyenek fantaszták, összevissza beszélnek jogról és igazságról, továbbá erkölsről, és vagy mindent az utolsó fillérig csak és kizárólag maguknak akarnak, tehát ütőképes csapatuk sohasem lesz, vagy fogalmuk sincsen az elosztás természetéről, és a csoportok vetélkedésében nagyon gyorsan alulmaradnak. Nos, ha a politikus ügyes, akkor hamarosan népes csapat alfája lehet, és ha az erőforrások bőven csordogálnak, akkor a hozzá közel állókból is rendes emberek lehetnek, mert nekik is van feleségük, gyerekük, vannak barátaik, barátnőik, unokahúgaik, és az elosztás újabb köre szerveződhet meg ilyen módon. Persze az erőforrás illékony valami, amint egyre lejjebb kerül az elosztás hierarchiájában, egyre vékonyabban csordogál, és lehet, hogy mire hozzád jut, kedves olvasó, már csak egy tányér gulyásleves lesz belőle, amit a feltételezett szavazatodért kapsz. Ne légy persze túl mohó, és ne becsüld ezt le. Emlékezz, hogy az elosztás adok-kapok hálózaton alapul. Mit adtál eddig te?

A politikus másik, ideológiai élete ugyancsak érdekes. Ebben a virtuális életben nem osztanak pénzt és pozíciókat, hanem csakis igazságot. Kiátkoznak, és nem kineveznek, és ha egyáltalán segítségről esik szó, az mindig a megfáradtaknak és nincsteleneknek jár, akik persze közelebbről nincsenek megismerve, és gyakran kiderül, hogy a segítségük anyagi áldozatokkal jár, az áldozatokat pedig természetesen nekünk kell hozni. A politikus ebben a gondosan megalkotott, kifényesített életében a nép szószólója, az erkölcsös, az igazságos és a jogos elosztás fennkölt bajnoka. Az izgalmas fantáziajátékban megindokolja, hogy miért éppen úgy kellett eljárnia az elosztás során, ahogyan azt ő a csoportja érdekében tette. Indoklásában, ha jó politikus, a kultúra összetartó hagyományaira támaszkodik, azonban barátait és üzletfeleit nem illik felsorolni, a játék szabályai ezt kifejezetten tiltják. Az nyer a politikában, aki a durva realitástól teljesen függetlenül képes minket elvarázsolni, képes egy egészen új világot kitalálni, amely legalább olyan szép, mint egy sikeresebb szappanopera, és olyan igazságos, mint egy vadnyugati cowboyfilm, ahol a történet végén a jók elnyerik jutalmukat, a rosszak meg a büntetésüket. Az fog nyerni, akinek nemzetboldogító víziói világosak, és ha messzire néz, látja, amint a pénzzel elárasztott tanügy jóvoltából több egyetemet elvégzett, a megreformált egészségügyi ellátás eredményeként százéves ifjoncok fürge helikoptereiken suhanva halakkal vetik be az ártereket a köz érdekében. A vízió mindig szép és igazságos, oly elandalító. De megenni

sajnos nem lehet, takarónak is vékony. Ezért ha éhes vagy, azt nézd, hogy hol osztják a levest.

Mert valamit neked is fognak osztani, ha máskor nem, hát közvetlenül a választások előtt, ez hozzátartozik a demokratikus társadalmak modern fantáziajátékainak kulturális szabályaihoz.

Négyévente körbeálljuk a következő négy évben befizetendő adóhegyet, a következő erőforrást, és most itt, és csak az önök kedvéért, szabályosan kisorsoljuk, hogy legközelebb ki fog osztani. Kérem, figyeljenek! Nem az igazságról, nem az erkölcsről, nem a megfáradtakról és a nincstelenekről döntünk majd, hanem arról, hogy ki oszt, és ha ez eldőlt, akkor már nagyjából azt is tudjuk, hogy kinek.

Izgalmas választási lottójáték, a világért ki ne hagyja, a szavazata árát, az előző négy év adóját úgyis befizette már.

Racionális és érzelmi döntések

(Elmélkedés azokból a régi időkből, amikor beléptünk az Unióba)

Mindig gyanítottam, hogy a sikeres kampánymenedzsereknek fogalmuk sincsen az emberi természetről, és ez valószínűleg az uniós belépéssel kapcsolatos kampányra is így volt igaz. Gondolom, emlékeznek arra a sok fanyalgásra, hogy vajon tényleg kell-e nekünk az Unió. Az ellenérvek mindig racionális természetűnek tűntek.

Mondok egy példát. Ha valaki valamilyen címen az USA állampolgára lehet, és ezt akarja is, annak egy kisebb vizsgát kell tennie állampolgári ismeretekből. Persze nem az apró részletek ismerete szükséges, csak úgy nagyjából kérdezzetik, hogy tudja-e, hova kerül. Nem azért, hogy az állampolgári ismeretei alapján döntse el, akar-e állampolgár lenni vagy nem, hanem csak azért, hogy érezze, az állampolgárság fontos dolog, azért tennie is kell valamit. A derék bevándorló már réges-régen döntött, hiszen döntése miatt jelentkezett. Ha neki nem emberi természete volna, hanem ilyen kampánymenedzsert, akkor persze nemcsak az alkotmányról, elnökről, képviselőházzal szerezne ismereteket, hanem kikérné az elmúlt kétszáz év törvényhozásának teljes jogi ismeretanyagát (a Kongresszusi Könyvtárban megtalálható), és szépen, aprólékosan kiszűrözné, hogy érdemes-e. Engedik-e ezek például, hogy a selyemhernyó-tenyésztő elpusztítsa a hernyókat a gubókban a gombolyítás előtt, vagy élve kell őket legombolyítani, mert az nagyon macerás, és egyáltalán nem mindegy, ha az ember mondjuk, selyemhernyó-tenyésztő akarna lenni. Ő ugyan nem akarna, utálja azokat a szőrös dögöket, de sose lehet tudni. Ha nem engedik, sajnálom, nem jövök. Vagy lehet-e Észak-Karolinában május vége előtt fenékhoroggal pontyozni? Ez ugyanis fontos lehet, ha az ember pontyozni szeret Észak-Karolinában, május vége előtt, különösen akkor, ha fenékhoroggal. És milyen méretűek a szabványos gumióvszerek? Nem árt belépés előtt néhányat felpróbálni.

Gyorsan hozzáteszem, hogy ezek a problémák nemcsak a leendő USA-állampolgárt érintik, hanem minket is az Unióban (az a ponty-ügy persze nem).

Abban abszolút biztos a kampánymenedzser, hogy nem azon az alapon döntünk, hogy már ezer éve itt élünk, és azóta ácsingózunk, és na végre, most méltóztatnak, hát akkor hurrá! Nem. Alapos polgár ilyen nem tesz. Hiszen mit tudja ő, mi vár rá odaát.

Édes Istenem! A magyarok nyilaitól és kampánymenedzsereitől ments meg minket!

Drága Menedzser Úr! Az ember olyasfajta élőlény, amely nagyon szeret csoportokban élni. Ha csoporton kívül reked, szomorú lesz, és háromféle döntést hozhat. Vagy úgy dönt, hogy az a csoport, amelyhez eddig semmi köze nem volt, továbbra is teljesen érdektelen számára, és oda se figyel rá. Juthat arra döntésre, hogy az a csoport az ő ellensége, és a továbbiakban igyekszik elkerülni, vagy jó társakkal ellenére tenni. És dönthet végül úgy is, hogy ez a csoport egy egészen rendes falka, és ha beveszik, akkor ő bizony közéjük áll, mert jól érzi ott magát. Az Unió is egy csoport. Most hogyan döntsünk?

Először is vegyük szemügyre, miként születik az efféle döntés. Nem úgy, hogy a kíváncsi csoportban részletesen tanulmányozzuk a különböző polgári cselekményekkel kapcsolatos eljárási módszereket. Nem. Ezeket a fontos dolgokat csak akkor tanulmányozzuk majd, ha már eldöntöttük, hogy oda akarunk tartozni. Az emberi természet sajnos olyan, hogy

minden racionális megfontolás nélkül is képes érzelmi döntéseket hozni. Ha nem ilyen lenne, szerelmi házasság soha nem köttetne.

A kedves Menedzser Úr nyilvánvalóan devizakülföldi, és ezért nem tudja, hogy mi már nagyon régen itt élünk – én például kis híján nyolcvan éve –, és nekem már akkor feltűnt ez az Európa, amikor az iskolában tanultam róla, noha engem akkoriban arra oktattak, hogy én a világ egyhatodához tartozom és nem Európához, de amilyen fránya ez az emberi természet, ettől elkezdtem odavágyódni. Amikor pedig hetven kemény dollárral a zsebemben kiengedtek, hogy megnézzem a kapitalizmus végvonaglásait, sajnos, be kell vallanom, nagyon tetszett nekem. Például a nyilvános illemhelyeken volt vécépapír, és nem lopták el. Ez Európa! – mondták a barátaim, és csettintettek hozzá, amikor hazatérve elmeséltem nekik. Még nincsen ott kommunizmus, de már mindenkinek saját szükségletei szerint jár a vécépapír. Ez igen! És persze ilyenkor azt is gondoltuk, hogy jó lenne csatlakozni Európához. Na meg a kirakatok! Hogy ott mennyi mindent lehetett venni, nem hetven, hanem akár hétezer dollárt is el tudtunk volna költeni, mert Európában minden kapható volt. És ettől az ember elkezdt odavágyódni. Még érettebb fővel arra is rájöttem, hogy nemcsak a boltokban van minden, de ott még pofázhatok is, azt mondhatok, amit akarok, értelmeset is, hülyeséget is, és ha egy európai elutazik valahova, nem kell jelentést írnia, amikor hazajön. Fantasztikusnak tűnt. Honnan tudják akkor, hogy hol járt?

Na, szóval, nyájas Menedzser Úr! Ilyen laza, felületes, de érzelmeket kiváltó dolgok alakították úgy, hogy én, valamint a szavazópolgárok nagy része, azt gondoljuk, hogy jó lenne odatartozni. Ilyen irracionális az emberi természet, édes szívem, Menedzser Úr!

Szavazás előtt a jó nép nem fogja az óvszer-szabványokat méricskélni, mert megfontolatlanul azt gondolja, hogy majd csak lesz valahogy, a nagyobbakból valamelyik biztosan passzolni fog. Ha pedig a mákos gubához való ősi jogainkat merésznélék kétségbe vonni, kérem, egy olyan rendszerben, ahol nincsen központi lakóhely-nyilvántartás, ugyan! Ezrével fognak guba bögrefalatozók nyílni, hogy a dolgozók munkába menet, persze illegálisan, beanalazzanak két-három adagot, és jókat röhögünk majd a szemüveges, aktatáskás brüsszeli ellenőrökön, akik mondjuk a hetedik kerület mélyén érdeklődnek majd: Where is göbrebuga, please? – Nicht verstehen, fogjuk nekik mondani, és összekacsintunk a hátuk mögött, hogy bezzeg, ha nincsenek szolgálatban, ők is bezabálják.

Aranyos Menedzser Úr! Ennyire nem tetszik minket ismerni?

Azért fogjuk beszavazni magunkat, mert elégünk van a Balkánból, és nem azért, mert mondjuk a telekkönyvi nyilvántartás uniós szabályai valamiféle apró előnyökkel járnak. Ilyen nagy döntést nem racionális alapon hoznak, mégis az érzelmi alapú döntés a biztonságos, mert alapos, mert az nagyon sokféle benyomás, információ, olvasmányélmény nyomán alakult ki, ilyen az emberi természet, ha tetszett már róla hallani valamit.

Aki úgy gondolja, hogy ő kizárólag akkor képes dönteni, ha a csatlakozási egyezménynek mind a tízezer oldalát elolvashatja magyarul, az nagy barom, édes Menedzser Úr, az nem tudja, mit beszél, az már eldöntötte, hogy nem kell neki, ugyanúgy érzelmi alapon, és csak a felmutatható ürügyet keresi, hogy a döntését megindokolja. És mi barmokban gazdag ország vagyunk. Régen ezek kiviteléből éltünk, a mai időkben sajnos nem hajtják el őket.

Bűbájos Menedzser Úr! Sok mindent kell tudni az Unióról, de mindenkinek valami mást. Engem például az édesvízi rákhalászatot szabályozó Reykjavíki Egyezmény különösebben nem érdekel, de szívesen hallanék arról, hogy az Unióban mit tesznek az illegális

szemétlerakók ellen, remélem, kerékbe törik, felnégyelik vagy olajban főzik őket, bár megmondom őszintén, ennek ismerete sem befolyásol a döntésemben.

Édesem! Menedzser Úr! Oda akarok tartozni, és passz. Tudja, itt a szomszédban is mindenki oda készül, és nem örülnék, ha kimaradnék. Meg aztán szeretnék eurót csörgetni a zsebemben. Ha egyelőre keveset, akkor is. Majd lesz több. A háború után egész Európa romokban hevert, és lám, mi lett belőle. Nem akarok kimaradni, Angyalkám!

Menedzser Úr! Pici szívem. Próbáljon a közös érzelmekre hatni, az ismeretek, a tudnivalók majd azután. Ahhoz alapos munka kell, megfelelő terítés, továbbá, hogy ha valaki keres majd valamit, segítsenek neki megtalálni, de most a szavazás előtt a szív a fontos. A Balkán itt van lent, ott fenn meg Európa, oda szeretnénk tartozni, mint szegény Ady Endre is, mióta!

Hallott róla, csacsi fiú?

Rosszkedvűnk ősze...

Visszapillantás

Ha az ember a nyári melegben az informátlanság luxusát élvezi, akkor ilyenkor ősszel, amikor megint újságokat olvas, rádiót hallgat, azt hiszi, hogy mindenki megbolondult. Aszály volt, pillanatok kérdése és már az Unión belül kell az érdekeinket érvényesíteni, oktatási, egészségügyi, közigazgatási és még számtalan reformot kéne villámgyorsan megtervezni, megvitatni, elfogadni, végrehajtani, és akkor a mindennapi címlaptémák egyike, hogy járt-e a tolvaj bróker a Kékgolyó utcában. Érdekes. Aztán meg ott van az a szegény Teller Ede. Ha én egy olyan újság lennék, amelyik egy idióta és érdektelen szövegű hamis levelet közöl, amelynek az eredetét előzőleg nem tisztázta, nemcsak hogy megkövetném az olvasóimat, hanem két napig üres oldalakkal jelennék meg, hogy felháborodott pillantásaikat elkerüljem, és azután is jó ideig csupa apró betűvel írnám magam.

Szóval rossz kedvem van, mint mindenkinek. Hangulatomat tovább rontja a jeles társadalom tudós kitűnő elemzése arról, hogy a rendszer itt és az egész világban úgy rohad, ahogyan van, és mindenki, aki kicsit is javítani akar rajta, tovább rontja a helyzetet, hiszen a javításokkal a rendszer túlélését segíti elő (nemkülönbönben a jeles szerző, aki a dolgozókat régóta kizsákmányoló papír- és nyomdaipart is támogatta cikke megírásával, és kíváncsi lennék, hogy a honoráriumát milyen kapitalizmusellenes akciókra és hogyan használta fel). Egyébként egyetértek vele, bár ha választhatnék, szívesebben lennék kizsákmányolt Svédországban, mint mondjuk Bangladesben.

De az, hogy a rendszer kismértékű kiigazítása, javítása is halálos bűn, érdekes gondolat. Különösen azért, mert akkor: Hajrá, magyarok!

Mi azután kiteszünk magunkért a nemjavításban. Vagy nem?

Itt a rendszerváltás óta a legkülönbözőbb kormányok és a dolgozó nép minden tőlük telhetőt elkövettek, hogy ez a rendszer egy picikét se javuljon.

Tessék legalább megdicsérni ezért bennünket!

Lehetne versenyt is hirdetni: ki nehezíti meg jobban a rendszer helyzetét?

A versenyzők már a bemelegítő köröket róják. Felsőoktatás? Egyetemi kultúra? Ezek még képesek lesznek értelmes emberek garmadát kibocsátani avított falaik közül, csak azért, hogy erősödjön ez a rohadó rendszer! No, de ennek véget vetünk, egyszerűen piacósítjuk az oktatást. A piac híres kultúrateremtő képességeiről. Elég megnézni például a valóságshow-kat. Nem tudós iskolák, nevelő személyiségek kellenek, azok hosszú ideig nyavalyognak mindennel. Az egyetemeken pedig gyors felszámolás kell. Menedzsereket kell szerződtetni, persze jó fizetéssel, csak barmok vezetnek egyetemet ilyen olcsón, ki kell rugdalni őket, és jöhetnek a piaci szereplők, ők majd tudják, mi a teendő. Úgy fog romlani a helyzet, hogy öröm lesz nézni.

Az egészségügy már a célegyenesben van! A világért se mondjuk ki, hogy az orvostudomány szédítő gyorsasággal fejlődik, és tízszer ekkora költségvetésből sem lehetne mindenki számára európai színvonalú orvosi ellátást biztosítani. A fenét, még azt találnák hinni, hogy a kapitalizmusban élnek. Elég ígéretet tenni, hogy mint eddig, ezután is megkap mindenki minden elképzelhető segítséget, orvost, műtétet, gyógyszert, ami kell. Ha

sokan elhiszik, legfeljebb a pszichiátriai osztályok forgalma nő meg, legokosabb, ha azokat előre megszüntetjük. Szörnyű volna, ha egyszer kiderülne, hogy a befizetett járulékokból csak alapellátást lehet biztosítani, és ha valaki többet akar, akkor bizony fizetnie kell. Okos, kapitalizmusellenes erők például sikeresen akadályozzák meg, hogy világosan átláthassa bárki, vajon mi mennyibe kerül az egészségügyben. Fizet a biztosító, keveset, és mindenkit csalással vádol. Persze, meg lehetne tudni pontosan, hogy mi mennyibe kerül, de minek. Kínos lenne egy ilyen rendszer, mert alkalmazása esetén esetleg felfedeznék, hogy sok a felesleges tétel, és másutt minden olcsóbb, no meg maga a beteg is afféle ellenőrként működhetne, ami tönkretenné a nagy katyvaszt. Jó ez így. És nehogy már kimeszeltessenek 3-4000 forintért egy-egy kórtermet, mert akkor még jól találják érezni magukat benne a betegek, és nem akarnak majd hazamenni.

Sikerágazat a nemjavításban az agrárium. Családi gazdaságokat! Sokat, kicsi földdel, lehetőleg gépek és hitel nélkül, hogy igazi bio legyen. Végy egy kiskertnyi földet, és majd meglátja az a fránya kapitalizmus, hogy veled nem megy semmire! Így is lett, csak még szét kellett verni hozzá a szövetkezeteket, mert egyes elvetemült emberek azokkal megfelelő formában erősíthették volna a nyomorult kapitalizmust. De nem... ezt nekik!

Szépen beballagunk az Unióba, és rögtön láthatják majd, hogy mi bizony nem az ő átkos rendszerüket jöttünk erősíteni.

Tényleg, járt az a bróker a Kékgolyó utcában?

Taní-tani

Mostanában mindenki rémesen okos tanácsokat ad arra vonatkozóan, hogy mit s hogyan kell tanítani, úgyhogy én sem tudom türtőztetni magam.

A humánetológia és a pszichológia már évtizedek óta tud néhány alapvető dolgot az emberi elme működéséről, csak éppen azt nem tudja még, hogy a fenébe lehetne ezeket az ismereteket eljuttatni a politikusokhoz. A tanárok persze tisztában vannak ezekkel az ismeretekkel. Milyen kár, hogy az ő véleményük senkit sem érdekel.

Csak néhány apróság. Először is: minden majomféle, az emberszabásúak és az ember is megfelelő szociális kontextusban tanul a leggyorsabban. A majmoknál ez a kontextus tulajdonképpen egyszerű: a majomgyerek a domináns felnőttől tanul leginkább. Például a mamájától meg a papájától, ha van nekik annyi idejük, hogy egyáltalán foglalkozzanak vele. A majmoknak van. Ez a tulajdonság nálunk is megtalálható, az embergyerek is a mamájától és a papájától tanulna a legszívesebben, ha a nap elegendően nagy részében találkozhatna velük, és amikor találkoznak, akkor nem tévét néznének, hanem eltanulnivaló dolgokat csinálnának együtt, és megengednék az embergyereknek is, hogy részt vegyen benne.

Ez a szociális kontextus tehát eléggé problémás, de azért van a társadalmi invenció, hogy segítsen rajtunk. A mama meg a papa helyett tiszteletre méltó, domináns, mintaadó személyiségeket, úgynevezett tanárokat állít az embergyerek mellé, akik az egész napot a gyerekekkel töltik, szeretik, nevelik, példát mutatnak neki stb. Hogy egészen pontosan fejezzem ki magam: nem értelmetlen szövegeket olvasnak fel vagy nem értelmetlen szabályokat meg összefüggéseket diktálnak le a gyerekeknek, hanem problémákat oldanak meg velük együtt, olyanokat, amelyeket ők maguk abszolút könnyen, sokféleképpen, látványosan, gyorsan kezelnek, és éppen ezzel váltják ki a gyerekek tiszteletét. Ez utóbbi nagyon fontos, mert sem a majom-, sem az embergyerek nem tanulnának semmit holmi rosszul fizetett, rosszul képzett, türelmetlen, ideges, bizonytalan személyektől, ha merő véletlenségből és csak futólag ilyesfélékkel találkoznak. A gyerekeket genetikai adottságaik készítetik arra, hogy ezeket ne tekintsék mintának, ezért el is fordulnak tőlük. Ha bárki növelni szeretné a tanulás hatékonyságát, igyekezzen domináns személyiségeket juttatni az iskolákba.

A tanári dominancia alapvetően fontos a gyermek tanulásában, és persze a dominancia nem azt jelenti, hogy a tanár veri a gyereket. A domináns személyiség a tekintetével is képes fegyelmezni. Sajnos, a domináns személyiség nemcsak a katedrán viselkedik így, hanem a tantermen kívül, a társadalomban is, jó fizetést, eltartható családot, belátható életpályát, szellemi szabadságot és más efféle különöc dolgokat akar (ezek is mindig a nyugatot majmolják, borzasztó). Így aztán elég sok a baj vele, a legegyszerűbb – és a legolcsóbb – megoldás talán mégis az, ha megengedjük neki, sőt biztatjuk rá, hogy verje a gyerekeket, illetve a tanárnő tépje a hajukat, ha másként nem tud domináns lenni.

A szociális kontextus másik fajtájából tulajdonképpen kihagyhatjuk a majmok többségét, mert ez a tanulási forma leginkább az emberre jellemző. Ilyenkor a gyerek a velekorú társaitól tanul. Rendkívül fontos forma. A legújabb dolgokat mindig így tanulja az ember. A szeretkezés fortélyait, a különböző élvezeti szerek használatát, a szabadidő eltöltésének izgalmas módozatait, a legérdekesebb játékokat, a legjobb akciófilmeket, tehát csupa lényeges dolgot, amelyeket a domináns személyek valamiért elhanyagolnak, de semmi baj,

az ember padszomszédja úgyis pontosan elmeséli, hogy mit, s hogyan. Az iskola még nem tud erről a dologról, és ezért úgy tesz, mintha harminc ártatlan, az ismeretektől meg nem fertőzött kis angyal kalimpálna a padban, és csak arra várna, hogy a hőn áhított tudást a huszita háborúkról avagy a citromsavciklusról végre megszerezze. Ahhoz, hogy a társas tanulást be lehessen kapcsolni, pontosan ismerni kéne az iskolába járó gyerekek tudásanyagát. Néhány dolgot biztosan jól tudnak, és sok mindent rosszul. Ha a domináns tanárnak volna ideje, kedve és kellő hozzáértése e társas tudás felderítéséhez, akkor csak rendszereznie, kiegészítenie, kijavítania kellene az itt-ott felszedett ismereteket, a kíváncsi tudással rendelkező gyereket példaként állítani, akinél pedig hiányok mutatkoznak, azt a többi gyerekkel együtt segíthetné, amit egy domináns személyiség könnyen megtehetne. Az ilyen tanításhoz persze egészen másféle iskola kéne, mint amilyen nekünk van.

Végül néhány szót a mit-ről is. Mi a fenét kell az iskolában tanítani? A politikusok azt hiszik, hogy az iskolában Nagyon Fontos Ismereteket (NaFI) kell tanítani. Ezért a szakértők éveken keresztül vitatkoznak azon, hogy mi kerüljön a NaFI-ba, s ez alatt az idő alatt az ismeretek sorra elavulnak, sőt már a vita elején is rég elavultak voltak, mert minden generáció azt hiszi, hogy az ő régi tudása az igazi NaFI. Egyébként százötven-kétszáz éve talán csakugyan volt még NaFI, és az iskolát éppen arra találták ki, hogy azt megtanítsa, de közben a NaFI elpárolgott – tűnékeny természetű. Ma a gyerekek leginkább olyan dolgokat használhatnának az életben, amelyek segítenék őket, hogy legalább a saját generációjukkal képesek legyenek kommunikálni. Ehhez kétféle dologra van szükség. Legyen egy olyan kiérlelt ismeretanyaguk, amelyről felismerik egymást. Ha valaki tudja, hol és hogyan találták halva Bárczy Benőt, az nekem jó ismerősöm, aki tudja, hogy mi ül a semmi ágán, s mit csinál, az már a barátom. Azért az emberért már kockáztatni is hajlandó vagyok. A közös kultúra tulajdonképpen egyfajta nyelv, egy titkos szövetség tagságának igazoló szimbóluma, a felnőtt ember legértékesebb tulajdona. Ennek megszerzéséhez pedig tanulás kell, memoriter. A tanulásbológia már évtizedek óta tudja, hogy az emberi memória fejleszthető, erősíthető, éppen úgy, mint az izmok. Ha valakinek sok szöveget kell szó szerint megtanulnia, akkor szépen lassan, hónapok, évek alatt kifejlődik a befogadóképessége. Aki nem gyakorol, azé elsorvad. Annak idején, vegyészhallgató koromban, két hét alatt háromezer oldalnyi szerves kémiáról kellett a vizsgán számot adnom. Miután tréningben voltam, sikerült. Mostanában ismerősök gyereke meséli elszörnyedve, hogy az az állat, a történelemtanár, húsz oldalt adott fel ismétlésre, húsz teljes oldalt! Tán azt képzelem, hogy a gyerek gyorsan és folyékonyan is tud olvasni, mert a betűket már ismeri. A tanártól sem várható el persze, hogy tudja: a gyors, hatékony olvasásnak feltétele ugyan a betűk ismerete, de az olvasáskészség éppen úgy, mint a memória, csak szorgalmas gyakorlás árán alakul ki. A szöveg kibetűzése, amelyre embertársaink többsége képes, még nem olvasási készség. A legtöbben lassan olvasnak, emiatt aztán unják a szöveget, inkább a tévét kívánják nézni, mert ott a cselekmények gyorsan peregnek, hamar kiderül, hogy a csúnya, szemüveges, öreg nő unokaöccse a gyilkos, a betűzve olvasott regényben meg lassan derül ki, ezért unalmas. Egyetlen előnye a könyvnek, hogy előre meg lehet nézni a végét, és akkor el se kell olvasni az egészet.

Azt is mesélik, hogy amit a gyerek megtanul, úgyis elfelejti, ezért a legokosabb lenne kiiktatni az iskolából minden felesleges ismeretet, és csak a NaFI lényegét, esszenciáját

kéne oktatni. Csak éppen azt nem veszik figyelembe, hogy nem mindent tanulunk meg azért, hogy később pontosan felidézzük; a cél sokszor az, hogy a gátak és korlátok, melyek bizonyos dolgok megtanulása és elfelejtése során a gondolkodásunkban keletkeznek, segítsenek az új ismeretek közötti eligazodásban. Mindez persze az értelmes szövegekre vonatkozik. Zagyvaságokkal túl lehet terhelni az elmét, sőt örületbe is lehet kergetni velük.

A másik dolog, ami kéne, azt se nevezném NaFI-nak, és nem azonos a memoriterrel sem, hanem egyfajta készség, problémák megoldására. Persze az ember nemcsak absztrakt matematikai, hanem szociális, politikai, társadalmi és technikai problémákkal is találkozik. Olyan tudásra lenne szüksége, hogy ezeket biztonságosan felismerje, meg tudja keresni azokat a személyeket, könyveket, internet-helyeket, akiknél és ahol a pontos megoldáshoz szükséges ismeretek megtalálhatók, és képes legyen az ilyen tárolt ismereteket tevékenységre lefordítani. Mondjuk, megértsen egy használati utasítást. Egyetemet végzettek esetleg meg is tudjanak írni egyet-egyét olyan módon, hogy abban minden mondatnak önálló értelme legyen, és a szöveg alapján világossá váljon az adott készülék működése. Nagy feladat! Nem is bízzák diplomásokra, hanem a nép faragatlan nyelvén beszélő egyszerű, derék emberekre, akik pontosan tudják, hogyan kell használni a készüléket, csak éppen megfogalmazni nem tudják. Istenem! Azért a pénzért...

Az ilyen típusú ismeretek elsajátításához egészen más természetű tanulás szükséges, mint a memoriterekhez, és ez a fajta tudás a legérzékenyebb a megértésre. Ha csupán szabálygyűjteményként akarják feltölteni vele az elmét, az ellenáll, túlterhelésről panaszkodik, és mindenféle ravasz módon obstruál.

Az emberi természet olyan, hogy csak a használható tudást fogadja be élvezettel. Modern időkben egy másik természet kéne...

Választások és hiedelmek

(Késhegynyi etológiai tanács, négyévente egyszer a nemkívánatos mellékhatásokat csipetnyi irónia csökkentti)

Humánetológus számára izgalmas tanulmány a demokratikusnak tűnő választás, amely mifelénk négyévente fordul elő. Elsősorban azért érdekes, mert ebben nemcsak politika, értékek, társadalmi koncepciók játszanak szerepet, hanem bizonyos etológiai tulajdonságaink is. Egészen pontosan: olyan viselkedési rendszerek aktív működése, amelyeket hosszú evolúció alakított ki az ember genetikai örökségében.

Az emberi evolúció évmilliói alatt az emberekben kifejlődött például a gyors, csak a közvetlen következmények figyelembevételén alapuló döntések tulajdonsága.

Az emberek mindennapi életében sokkal fontosabb szerepet játszottak az időben rövidebb hatótávolságú folyamatok, mint azok, amelyek csak lassan, sok év vagy évtized alatt fejtették ki hatásukat.

Ezt a tulajdonságunkat nevezte a szociobiológia kiváló alapító atyja, az amerikai E. O. Wilson „velünk született kőkorszaki gondolkodásának. Ha választanunk lehet két megoldás között, amelyek egyike némi közeli jót és távoli nagyon rosszat, a másika pedig közeli kicsi rosszat, de távoli jót jelent, akkor habozás nélkül a közeli jót ragadjuk meg. Ezért irtjuk ki például az esőerdőket, ezért eregetjük a levegőbe a szén-dioxidot és a folyókba a sok mérget. Lényeg az, hogy amikor a döntéseink túlságosan összetett rendszerre vonatkoznak, nem vagyunk igazán bölcssek a lehetőségek megítélésében. Lehet, hogy ezért szavazunk főleg olyanokra, akik azonnali fizetésemelést ígérnek és tartózkodnak a szükséges megszorításoktól.

A rövid hatások vizsgálatán alapuló döntéseket jól kiegészíti a leegyszerűsített hiedelmeken alapuló döntés. Ilyen esetben a döntés alapjául szolgáló hiedelem olyan eszköz, amely még a rövid távú hatások elemzését sem kívánja meg. A nagyon bonyolult dolgokat a legtöbb ember nem képes gyorsan átlátni, meg sokszor nem is érdeklik a részletek, ezért a döntéseiben előzetes vizsgálatok helyett egy leegyszerűsített hiedelemre támaszkodik, amelyet megbízhatónak tekintett fajtársaitól szerez be mindennapjai során.

Ha például elhiszem, hogy a génmanipulált gazdasági növények károsak az emberi szervezetre, akkor felőlem aztán fejlődhet a tudomány magyarázhatják nekem, hogy hol, mennyi a kockázat, én tudom, hogy ez nem kell és kész. Ha hiszek abban, hogy egy adott társadalmi csoport tagjai, mondjuk csaló gazemberek, akkor hiába látom, hogy a csoport általam személyesen ismert képviselői rendes, kedves, erkölcsös valakik, tudom, hogy ezek a kivételek, mert a csoport tagjai általában csálnak és gazemberek. A hiedelmek nagyon leegyszerűsítik és felgyorsítják a döntést, ezért fontosak. Ősidőkben persze ezek a hiedelmek a tradíció részét képezték, sok előző generáció bölcsességét összegezték és közvetítették az éppen sorosaknak.

A leegyszerűsített hiedelmek és a rövid távú elemzés hozza létre azt a nem túlságosan bonyolult képet, amit a körülöttünk zajló társadalmi folyamatokról kialakítunk magunkban, és ha éppen választások vannak, ennek alapján is választunk.

Ha a politikusok maguk nem is, de az ő reklámszakembereik és kampánymenedzsereik pontosan tudják ezt, és potenciális választóik összetételét ezen ismeretek alapján végzik.

A recept egyszerű: hivatkozz olyan elemzésre, szándékra, amely rövid távon jól belátható és nyilvánvaló előnnyel jár – a hosszú távú komplikációkkal ne is törődj –, és kapcsold ezt leegyszerűsített, könnyen felfogható hiedelmekhez.

Tied a választó!

Itt van például az egészségügyi ellátás mindenki által ismert problémája. Tudjuk, hogy úgy rossz, ahogyan van, de ha szánunk rá némi energiát, és megvizsgáljuk, hogy a megjavítására javasolt intézkedések rövidebb és hosszabb távon mivel járnak, valamint azt, hogy tulajdonképpen milyen leegyszerűsített hiedelmekkel párosulnak, furcsa képet kapunk.

Az általános és leegyszerűsített hiedelem úgy szól, hogy mindenki egyenlő színvonalú egészségügyi ellátásban részesül, mert ezt kívánja a tisztesség. Az az öreg néni is, akit infarktusa után be sem utalnak részletes kivizsgálásra egy jól felszerelt kórházba, meg az is, akinek enyhe szívpanaszait alapos vizsgálat, professzori megfontolás, esetleg nagyon bonyolult műtét követi. Ezzel a hiedelemmel több probléma is adódik. Az első, hogy egyszerűen nem igaz, még a jelenlegi ellátás keretében sem. A másik probléma vele az, hogy az orvostudomány fejlődése olyan gyorsan hozza az egyre újabb és egyre drágább gyógyszereket meg technikákat, hogy logikai képtelenség abban hinni, hogy ez minden beteg számára egyformán elérhető.

A politikusoknak az lenne a dolguk, hogy ezt szépen elmagyarázzák, és utánanézzenek annak, hogy miként lehetne kikerülni egy egyenlőtlenségen alapuló rendszernek legalább a durvább, a társadalom számára elfogadhatatlan következményeit. Ehelyett olyan egyszerű intézkedéseket ígérnek, amelyek rövid távon nyújtanak látszateredményt, és minden marad a régiben.

Az egyik rövid távú intézkedés arról szól, hogy a rendszerben nyilvánvalóan kevés a pénz, alacsonyak a fizetések, kevés a nővér stb., ezt kell megoldani. Egyrészt tehát némi többletpénzt kell ígérni az ellátás számára, de olyan formában, hogy ennek közvetlen hasznát még a gyengeelméjű választó is azonnal fel tudja fogni. Úgymint: nem emeljük majd a gyógyszerek árát, de felemeljük az egészségügyi fizetését, persze csak egyszer és nem túlságosan magasra. Ez egyszerű és világos, ilyet csak hozzáértő, jó emberek terveznek.

A gyógyszerárak folyamatosan emelkednek, mert a modern gyógyszergyártás sokba kerül; aki azt állítja, hogy nem emeli az árakat, annak vagy el kellene árulnia, hogy milyen pénzből fedezi majd az egyre növekedő hiányt, vagy fel kellene fednie azt a titkos elképzelését, hogy az árak szinten tartása azzal a következménnyel jár, hogy előbb-utóbb csak régi, kevésbé hatásos gyógyszereket lehet majd kapni. Ez a két alternatíva így már nem annyira vonzó.

Felemelik az egészségügyi fizetését. Nagyszerű! Régen megérdemelnék már. De ha jól emlékszünk, akkor kiderül, hogy ez önmagában még sohasem oldotta meg a valós problémákat. Megesett már, hogy emelték a fizetéseket, de amúgy minden maradt a régiben, mert a valódi hiba a rendszer szerveződésében van, azon kellene változtatni, mármint ha azt nem akadályoznák az elfogadott hiedelmek.

A valódi problémáról, az ellátás feltételezett egyenlőségéről általában nem esik szó, pedig ez több más lényeges kérdéssel is kapcsolatos. Így például azzal, hogy az egyenlőségi hiedelem miatt nem ismerjük a valódi költségeket. Több szinten nem ismerjük. A beteg a kezelés után nem kap számlát arról, hogy az alkalmazott gyógymód, orvosi segítség, laborvizsgálat stb. valójában mennyibe került – függetlenül attól, hogy azt éppen ki fizette

ki. Ez is nagy baj, mert a társadalom így elveszíti a realitásérzékét, költségérzékenységét. De legalább ilyen nagy baj az, hogy valójában tényleg nem tudható a reális költség, mert a betegek ismeretlen végösszegű, becslések szerint tízmilliárdokban mérhető összeggel járulnak hozzá a rendszer fenntartásához, azt viszont, hogy pontosan mekkora ez az összeg, és ki kapja, sűrű homály fedi. Az orvosok a fizetésük mellett, ugye, hálapénzt is kapnak, egészen pontosan a szakma vezető rétege így kapja a jövedelme nagyobb részét. Nincsen ezzel semmi baj, mert az orvosok minden társadalomban a legjobban fizetett réteghez tartoznak, joggal, hiszen az életünkkel játszanak. Egyetlen forinttal sem szeretném csökkenteni a jövedelmüket, tessenek megnézni például sebészek átlagéletkorát. A folyamatos stressz hatása jól felismerhető. A baj nem az, hogy sok pénzt kapnak, hanem az, hogy nálunk ez nyúlós, fekete ügylet. Nem tudjuk pontosan, ki mennyit tesz zsebre. És persze nem is adóznak utána. És a sűrű homály miatt a piac szabályozó hatása is ki van zárva. A rendszerváltozás az egészségügyben teljesen érintetlenül hagyta az előző struktúrát. Aki itt valóban tenni akar valamit, annak azt kéne mondania, hogy olyan rendszert vezetek be, amelyben ezek a fekete pénzek nyilvánosságra kerülnek, de olyan módon teszem ezt, hogy a kiemelt orvosi jövedelem ezután se csökkenjen, még adózás után sem. Egyrészt, mert szolgálatuknak ez a nemzetközi ár másrészt, mert ha kár éri őket, akkor kézzel-lábbal tiltakozni fognak és elgáncsolnak minden reformot. Megtehetik, mert a mi életünkről van szó. Ha valaki ezt a merész, de logikus lépést meglépné, azonnal kiderülne, hogy az egyenlőségi hiedelem mítosz, ma sem érvényesül, és később se fog.

Vagyis azt kéne végre tudtul adni az embereknek, hogy az egyenlőség hiedelme téves, meg nem is illik már ebbe a farkastársadalomba. Ezentúl az legyen a hiedelem, ami az elérhető valóság. Vagyis életmentő beavatkozást, olcsó, folyamatos kezelést mindenki kap majd ezután is, de akinek több pénze van, az bizony többre számíthat. Gazdagodj, és akkor egészségesebb maradhatsz! A gazdag ember mindenképp többet kap, nagyobb az autója, a háza, a gyereke jobb iskolába jár, és drága finomságokat eszik, ha azt szereti, világ körüli utakra jár, előkelő hotelekben lakik, ezt elviseljük, hiszen gazdag. Megteheti. Azt viszont nem viseljük el, hogy a pénzéért több orvosi szolgáltatást vehessen. Pedig úgyis vesz, a zsebbe csúsztatott pénzből, csak hát ezt nem akarjuk elismerni, mert a világunk ilyen képmutató.

Ha mégis kimondanák, nyíltan, akkor értékén fizetnék meg az orvosi szolgáltatást, nyilvánosan, mint sok minden mást. Továbbá egyértelmű lenne, hogy kinek, hol, mennyit kellene szolidaritásból adni azért, hogy megvásárolhassa a neki szükséges kezelést. Aminek a kereteiről pedig lehetne értelmesen vitatkozni.

Ha tehát nem a rövid távú manipulációban, végletes leegyszerűsítésben volnának érdekeltek a politikusok, ha elhinnék, hogy akár még a legódonabb hiedelmek is megváltoztathatók, akkor ilyesmikről mesélnének s szólnának a beszédeik.

Könnyebb lenne választani.

Verseny és együttműködés

A biológia elméleti alapja, az evolúciós elmélet szerint az élőlények, állatok, növények és egyebek egyedei születésük percétől fogva egészen haláluk pillanatáig folyamatosan versengenek egymással. Versengenek a különböző erőforrásokért; táplálékért, alvóhelyért, vízért, nőstényekért, területért stb., és semmiféle előnye nincsen annak, ha valamilyen erőforrást önként megosztanak másokkal. Kivételt képez a szülő – kölyök – fióka viszony, természetesen.

Ezt a versenyt mindig önös érdek mozgatja, ami akkor is kimutatható, ha látszólag közös erőfeszítés formáját ölti is. Tudományos vizsgálatok ezrei igazolják, hogy például a közösen vadászó ragadozók valamennyire együttműködő falkáiban is mindenki, minden egyes egyed jobban jár, ha a közös akciók részese. Nem sokat változtat az alaphelyzeten, hogy egyes szociális fajoknál az egyed saját érdekei mellett megjelent a rokonok érdeke is, és a versengésben a közvetlen rokonok csapata képez egyetlen egységet. Az oroszlanok például többnyire olyan csoportokban élnek, amelyekben a nőstények egymás rokonai, nem rokonok a hímekkel, akik viszont egymás féltestvérei. Rendszerint a nőstények vadásznak, az elejtett prédából először a hímek laknak jól, és kicsi közöttük a versengés, mert általában testvérek, a nőstényeket ebben a fázisban elverik az általuk megszerzett zsákmánytól. Amikor a hímek jól laktak, következnek a nőstények és a kölykök, versengés nélkül. A nőstények egymás kölykeit is szoptatják, ami az elosztásnak is egy formája. Az elosztási viselkedés tehát hűen tükrözi a rokonsági kapcsolatokat. A majmoknál megjelennek az elosztás magasabb rendű formái is, amelyek nem a rokonságon, hanem a kölcsönösségen alapszanak, de természetesen ezekben is az egyedi érdek a döntő.

Az embernek evolúciója során számos olyan szociális tulajdonsága fejlődött ki, amely rokonainál nem található meg. Az ember nemcsak saját magáért, hanem csoportjáért, a csoportjához tartozó nem rokonokért is hajlandó nagy erőfeszítéseket tenni. Megteszi ezt akár a viszonzás ígérete nélkül is. Szélsőséges esetben az ember akár az életét is hajlandó társaiért feláldozni. Ez az új tulajdonsága persze nem tüntette el a régit, a különböző embercsoportokban mindig megfigyelhető egyéni versengést, de hatását jelentősen visszaszorította, és megjelent helyette a verseny és összefogás emberre jellemző formája, a csoportok közötti versengés. Az ember csoportjain belül kicsi, csoportjai között nagy a versengés. Csoporton belül nagy, csoportok között kicsi az összefogási hajlandóság.

Amióta az ember kultúrát volt képes létrehozni, az szabályaival, szokásaival mindenkoron meghatározta, hogy hogyan egyensúlyozzon két alapvető tényező, az egyéni és a csoportérdek érvényesülése között. A modern társadalmak felépítését megalapozó ideológiák központjában is mindig az egyén és a közösség viszonya, az egyének közötti verseny és a szükséges önzetlen együttműködés aránya állt.

Sokféle társadalmi kísérletben próbálták meg az egyik vagy a másik érdek szélsősége felé eltolni a viszonyokat. A szovjet kísérletben a „kollektíva” elsődlegessége jelent meg, és a társadalmi ideálnak a közösségért mindent feláldozó embert tekintették, aki a legapróbb egyéni érdekét is köteles a közösség érdekének alárendelni.

Tapasztalhattuk, hogy ez az elképzelés mennyire idegen az emberi természettől. A javak viszonylagos egyenlő elosztását a hatalom elosztásának elképesztő egyenlőtlenségei kísérték. Az egyéni verseny mesterséges – és számos szempontból látszólagos –

visszaszorítása a kreativitást, a változatosságot, a színes életet szorította vissza. És nem sikerült megszüntetnie a folytonosan kialakuló érdekcsoportok közötti kíméletlen versengést sem.

A kapitalista kísérlet sem mentes a szélsőségektől. Elsősorban a verseny misztifikálása miatt. A kapitalista társadalom elméleti alapegysége olyan ember, aki szüntelen versenylázban ég, és mindenben hajlandó versenyszabályokhoz igazodni. Ha bármilyen oknál fogva, életkor, betegség, balszerencse, ismeretek hiánya nem képes erre, akkor menthetetlenül a társadalom legaljára kerül. A csoport, a közösség csak mint valami egyezkedési fórum jelenik meg, de valójában igen alárendelt szerepet játszik. Nagyon jelentős hibái vannak ennek az elképzelésnek. Ideális esetben a nyereségeimet egyedül a saját erőfeszítéseim határozzák meg. Ez azonban csak akkor teljesülhetne, ha a rendszer alkalmas volna arra, hogy minden pillanatban valamennyi versenyző állapotát – csoporthoz tartozástól függetlenül – értékelje és összevesse. Erre nyilvánvalóan nem képes, ezért lokális hatások, például, hogy valaki milyen társadalmi csoport tagja, milyen információkkal, szociális kapcsolatokkal rendelkezik, befolyásolják a kimenetet. Egyesek azért nyernek, mert valóban nagyon felkészültek, mert igen jelentős erőfeszítést tettek, mások viszont csupán azért, mert a megfelelő csoporthoz tartoznak, sokan pedig veszítenek anélkül, hogy alkalmuk, lehetőségük lett volna versenyezni. A verseny lehetőségével meghatározott igazság tehát egyáltalán nem érvényesül.

A kollektivista rendszer ideálját az egyéni ambíció és a versengés tette tönkre folyamatosan, az ideális kapitalista rendszer pedig a csoportok, szövetségek versenyhamisító tevékenységének áldozata. Legyen verseny de ha találok valakit, aki éppen nem versenytársam, és lehetősége van meg hajlandó is – a viszonyosság jegyében vagy egyszerű szimpátia, de legfőképpen csoportérdek alapján – a versenyhelyzetet számomra kedvezően alakítani, jelentős előnyre tehetek szert. Az igazság megint csak nem érvényesül.

Sokan úgy gondolják, hogy ezek hosszú távon kiküszöbölhető hibák, hogy a korrupció elleni harc, a tiszta közélet, az egyértelmű versenyszabályok majd mindent megoldanak, egyszer. Nagy tévedés. Az alapvető emberi tulajdonságokat kellene figyelembe venni a társadalmi mechanizmusok kialakításánál.

Az ember magasrendű szociális lény. Kisebb csoportjaiban az önzetlenség legmagasabb rendű formáira is hajlandó, és kíméletlen verseny folyik a csoportjai között. A társadalmi hiedelem és jog rendszerei ezeket a tulajdonságokat valamiképpen tükrözik. Nagyobb tér kéne a közösségek formálásának, hogy azokban az összetartozás, az önzetlenség tulajdonságainak segítségével megoldhatóak legyenek a hátrányos helyzet miatt jelentkező problémák. Ezzel párhuzamosan szükséges szabályozni a közösségek egymással történő versenyét. Nem elkenni, hanem nyilvánossá tenni a közösséghez tartozást és az egyéni akciók mögött meghúzódó közösségi érdeket.

Édeni struktúrák és a Társadalom

Az etológusok nemcsak az egyes emberek szokásait szeretik vizsgálgatni, bár ez a legkényelmesebb, mert a vizsgálati alanyok csak úgy nyüzsögnek az etológus körül, hanem az emberek csoportjaiból kialakult magasabb rendű rendszereket is, mint például a társadalom. Nem tudom, gondolkodott-e már azon a kedves olvasó, hogy lehet-e pusztán kézzel egy finom művű karórát készíteni? A többség valószínűleg azt felelné, hogy nem, az órákészítés bonyolult művelet, csak gépek segítségével végezhető el. Ez így is van, de lehet-e gépeket készíteni pusztán kézzel? Vigyázzon az, aki gyorsan rávágna a nemet megint, hiszen ezzel azt is tagadná, hogy az órákészítés a maga egész folyamatában emberi tevékenység. Vizsgálhatnánk a problémát kísérletileg is, és mondjuk, egy ásványi anyagokban bővelkedő, lakatlan szigetre száz pucér embertársunkat kihelyeznénk azzal a feladattal, hogy nyugodtan találjanak fel mindent, ami szükséges az órákészítéshez, egyszerűbb, majd bonyolultabb gépeket, vegyi folyamatokat a fémek előállítására, és szóljanak, ha készen vannak. Bizonyos, hogy nagyon sokáig kellene várni, valószínűleg sok generáción keresztül.

Hogyan segíthetnénk őket? Ha ragaszkodunk a kiindulási feltételekhez, tehát semmiféle eszközzel nem szolgálunk, akkor a legnagyobb segítség az órákészítés története lenne. Persze nem az a leegyszerűsített technikai történet, amely a napórától a kakukkos órán keresztül elvezetett a modern mechanikus, majd digitális karórákig, hanem az a jóval összetettebb eseménysorozat, amelynek során tüzet gyújtottunk, ásványokat kevertünk össze, egyszer csak fémek keletkeztek, ezeket egyre tisztább formában állítottuk elő, majd és közben csináltunk egyszerű gépeket, eszközöket, kereket, tengelyt, csavart, laposfogót és esztergapadot. Ezekkel már lehet gépeket és mechanikus órákat is készíteni, és a továbbiakban csak finomabban, hatékonyabban, pontosabban kell előállítani mindent, és hipp-hopp, kész lesz az a bizonyos karóra, mindenki mehet haza.

Ha egy értelmes ősemlernek mutattunk volna egy karórát és megismertettük volna annak finom részleteivel, biztosra vehető, hogy nemmel válaszol arra a kérdésre, emberi készítmény-e ez a tárgy. Pedig a finom szerkezet története magában hordozza a szükséges bizonyítékot. A biológusok közül Darwin volt az a zseni, aki felismerte, hogy a tudomány csak akkor képes egy nagyon bonyolult struktúrával, például egy élőlényvel kapcsolatos fontosabb kérdésekre válaszolni, ha felderíti a struktúra keletkezésének történetét. Ezt tesszük mindig, amikor az evolúciós elméletet alkalmazzuk.

Azt hiszem, azokkal a struktúrákkal kapcsolatban, amelyeknek eredete a múltban keresendő, egyértelműen bizonyítható a történet fontos szerepe. Hogyan állunk a jövővel, a jövőbeni struktúrákkal? Képesek vagyunk-e jövőben végződő, lehetséges történeteket előre kitalálni?

Vegyünk először ehhez is egy ismert példát. A középkor embere sokszor foglalkozott a távolbalátás gondolatával. Mondákban, mesékben a tündérek, boszorkányok, varázslók gyakran rendelkeztek ezzel a csodálatos képességgel. Ha annak idején megkérdezett volna valaki egy tudós embert, hogy lehetséges lesz-e egyszer valamikor egy távolbalátó gépet összeállítani, akkor, ha a kérdezett komoly tudós volt, bizonyosan azt válaszolta volna, hogy ne keverjük a tudományt a mesékkel, ugyan hogy is lehetne efféle, csak a csodák világában előforduló szerkezetet előállítani. Nos, alig telt el néhány generáció, és ma a legtöbb ember

otthonában van egy nagyobb méretű, ablakos doboz, amelynek a segítségével be lehet látni egy stúdiónak is nevezett távoli szobába, ahol néhány embertársunk hülyéskedik, és ezt sokan, sokszor élvezettel nézik, akár órákon keresztül is. Ez nem teljesen az, amit a boszorkányok és varázslók csináltak, de a lényegét illetően nem tagadhatjuk a hasonlóságot. És az előbbiek alapján bizonyos, hogy a távolbalátó gépnek van valós története. Hiszen itt van a birtokunkban.

Sok tudományos-fantasztikus történetben használják a teleportációs gépet. Ebbe az ember belép, majd néhány másodperces halványodás után frissen, vidáman kilép belőle, sok ezer kilométerrel arrébb. Nagyon praktikus, gondoljunk csak a repülőterek egyre nagyobb zsúfoltságára!

Vezet e valós történet a teleportáló géphez?

A fizikusok sokáig azt állították, hogy nem. Ilyen történet nem lehetséges a fizika eddigi ismeretei szerint. A minap azonban valamelyiküknek sikerült megvalósítania egyetlen atom állapotának továbbítását, a kvantum-teleportációt, és most egy kicsit elbizonytalanodtak. Nagy marhaság, de nem biztos, hogy abszolút lehetetlen. Tessenek csak spekulálni!

Neumann János hagyatékában találtak egy majdnem befejezett kéziratot, amely a konstrukcióra és önreprodukcióra képes sejtautomaták elméletét írta le. Ennek nyomán alakult ki később egy érdekes játék, amit „életjátéknak” neveztek el. Ez egészen röviden arról szól, hogy veszünk egy nagy kockás papírt és azon „sejtekből” kialakítunk egy struktúraépítő világot. Ez nagyon egyszerű. Egy-egy sejt, azaz egy-egy négyzet lehet élő, aktív vagy holt, inaktív állapotban. Az aktív és inaktív négyzetekből bonyolult síkbeli mintázatokat, „sejtszerkezeteket” lehet készíteni. Szükséges még egy átalakulási szabály, amelyet sejtgenerációként alkalmazunk. Ez a sejtek szaporodását szabályozza. A sejtautomaták nem egyszerű osztódással, hanem aktiválással szaporodnak. A lapra rajzolt síkbéli szerkezet sejtjeinek szaporodása attól függ, hogy a környezetükben hol vannak élő vagy holt sejtek, így a jelenbéli állapotból néhány nagyon egyszerű átalakulási szabály segítségével meghatározható a rákövetkező állapot. Például lehet egy olyan szabály, hogy mindazon aktív sejtek, amelyek csúcsaikkal szintén aktív sejtekkel érintkeznek, azok a következő „generációban” inaktívak lesznek, vagy amelyek legalább egy aktív sejttel határosak, azok aktívak maradnak. Ha ügyesen választjuk meg a szabályokat, akkor a kockás papírra helyezett síkbéli szerkezetünk „élni” kezd, és minden „generációban” a sejtek aktiválódása vagy inaktiválódása miatt változtatja majd a mintázatát. Elmozdulhat, megnőhet, kettéválhat, eltűnhet, persze minden generációt nekünk kell megrajzolni a papírra az átalakulási szabályok és az éppen meglévő struktúrák alapján; amint készen van, jöhet a következő üres lap és rajzolhatjuk a struktúrák újabb generációját. Számítógépen persze ez is sokkal könnyebb, gyorsabb. Matematikusok vizsgálatai szerint a legtöbb ilyen sejtszerkezet az átalakulások generációi során előbb-utóbb eltűnik, vagy ha megmarad, nagy ciklikus átalakulásokon megy keresztül, önmagát ismétli időről időre.

Nagyon érdekes viszont, hogy vannak olyan síkbéli sejtautomata szerkezetek, amelyekre az jellemző, hogy nincsen semmiféle megelőző formájuk. Vagyis ilyen szerkezeteket csak úgy lehet előállítani, ha mi magunk, mintegy kívülről, beírjuk őket a lapra. Ha már megvannak, akkor működnek. Az ilyen különleges struktúrák jellegzetessége az, hogy az adott rendszerben nincsen történetük. Nem lehet őket *meglévő* szerkezetekből semmilyen

módon előállítani az átalakulási szabályok segítségével. Viszont be lehet rajzolni őket a papírra. Elnevezték ezeket „édeni struktúrák”-nak.

Ha most ezt a matematikai világot és a saját reális világunkat összevetjük, egy nagyon izgalmas párhuzamot fedezhetünk fel. Az evolúciós tudomány, valamint a technikai tudományok egyaránt foglalkoznak történetekkel. Az előbbi múltbéli történeteket kíván felderíteni, az utóbbi megkísérel lehetséges jövőbelieket kitalálni. Mindkettőnek közös problémája, hogy válogatnia kell az elképzelhető és a megvalósítható történetek között. Csak az a jövőbéli találmány megvalósítható, amely nem édeni struktúra, amelyhez vezet egy valóságos történet. Az a jó tudomány, az a jó ipar, amely képes a sok lehetőség közül kiválasztani egy olyan akciósorozatot, amely egy jövőbéli elképzelést a jelen lehetőségeivel értelmesen, lépésről lépésre össze tud kötni.

Érvényes ez a társadalomtudományokra is. Hiszen a társadalmakat, a kultúrákat is felfoghatjuk evolúciós rendszereknek. Politikusok, utópiaírók kitalálhatnak csodálatos társadalmi rendszereket, amelyekben például folyik a tej és a méz, mindenki egyenlő, és egyformán vesz a javakból, közös asztala van a bőségnek. Az ilyen elképzelések mindig nagyon érdekesek. Azonban a lényeges kérdés az, hogy az így elképzelt társadalmi berendezkedés valós-e vagy édeni struktúra. Vagyis vezet-e hozzá egy megvalósítható történet a jelen konkrét állapotából. Ha nem, akkor bármilyen ígéretes is, csupán a mesék birodalmába tartozik. Az értelmes polgár tehát nem arra kíváncsi, hogy sok év múlva milyen fantasztikusan jó körülmények között lehet majd élni, hanem arra, hogy pontosan milyenek is lesznek az átalakulási szabályok. Mi lesz az első lépésben, mi a másodikban, milyen is lesz végül a valós történet, amely az átalakulások során elvezet majd a paradicsomba. Ha van egyáltalán ilyen történet, és csakugyan szeretnénk az egyes lépéseket is megélni. Ha nincsen, ha a szép új világ amolyan édeni struktúra, akkor jobb, ha meghagyjuk mesének.

Sok mindentől megkímélhetnénk magunkat, ha a politikusokat hallgatva mindig erre gondolnánk.

Politika és média

A politika lényegében a hatalom etológiája, sok érdekes viselkedési formája van, bár vannak, akik nem szeretik, azt állítják, kiábrándultak belőle. Ez tulajdonképpen az idevonatkozó etológiai ismeretek hiánya következtében történhetett. Persze a politika tényleg olyan, amilyen, és igazából az teszi tönkre, hogy a modern társadalom azonnal tudni szeretne mindenről mindent. És szállítja is neki az információt valamilyen formában a média, elsősorban a televízió. Mondjuk, úgy száz évvel ezelőtt, ha valakinek társadalomjobbító elképzelései, esetleg politikusi ambíciói voltak (a kettő akkor még nem zárta ki egymást), először is meg kellett fogalmaznia az „üzenetét”, az ideológiáját, ha volt neki. Ez hosszú ideig tartott, és a családja, a nagybátyja, esetleg közeli barátai még idejében figyelmeztették, hogy mekkora nagy baromságokat beszél. Szóval javítgatta, csiszolta. Ha már úgy-ahogy tűrhetőnek vélte, esetleg elküldte egy újságnak, vagy írt egy kis pamfletet alkotó gondolatairól. Néhányan ezeket el is olvasták – az emberek egészen csekély töredékéhez jutott csak el –, volt lehetősége a további gondolkodásra, változtatásra. Azután az illető gyűlésekre kezdett járni, szónokolni, és az első hozzávágott paradicsom vagy záptojás maradványainak letörlése után megint csak alkalma nyílt átgondolni a dolgokat. Ma efféle nyugodt alkotómunkára nincsen lehetőség, jön egy csomó ember kamerával, mikrofonnal, és kérdez. Az azonnali válaszok pedig ritkán szellemesek, még ritkábban bölcsék, ezért sok és nagy baromságot hallunk. Ez a kisebbik baj, voltaképpen meg lehet szokni. Nagyobb baj az, hogy a politikusnak rólunk is megváltozott az elképzelése. Már nem akar szép, összeszedett gondolatmenetet, logikát, rációt, kerek kis konstruktív elképzeléseket ránk erőltetni. Ő, nem. Megelégszik azzal, hogy figyelje, mire vagyunk érzékenyek, és ha rájön, úgy kezd beszélni, hogy a maga javára hasznosítsa az érzékenységenket. A köz javára ma már senki sem érzékeny. Az állandó információözönben pedig az ember tényleg csak kapkodja a fejét, és jó dolgokról szeretne hallani, sok sikerről, kevés fáradságról, azonnali eredményekről. Szállítják neki menten, legalábbis az erről szóló beszédet.

Persze szállítják a téves információt, a rémhíreket, a tudatos ferdítéseket is, az érzékenységenket akarják befolyásolni, a közfigyelem fókuszába akarnak kerülni néhány pillanatra, bármi áron.

Íme egy példa. Az iraki háború előtt itt nálunk néhányan úgy gondolták, hogy miközben a világ legerősebb hadserege messze tőlünk tisztogató műveleteket végez, mi is igen nagy veszélyben forgunk, bizonyos felvilágosító szemináriumok miatt, amelyeket itt tartottak az Irakba induló amerikaiaknak. Teljesen reális ebben a bonyolult világban ugyebár, hogy egy kicsi diktátor, mialatt élethalál harcát vívja, utolsó leheletével még éppen Taszárra küldi bosszúálló kommandósait, és azokat senki nem veszi észre, amíg ideérnek. Megjönnek, szépen lőállást foglalnak el, és veszedelmes vegyi fegyverekkel lőni kezdik az önkormányzat épületét. Lett is volna ebből nagy tragédia, talán még a vakolatot is elcsúfították volna, nem beszélve a törékeny ablakokról. De nem lett, mert résen volt mindenki. A média figyelt, és napokig terjesztette ezt a baromságot, mert a médiának ez a dolga, ez: érdekes, erről kell írni, beszélni. A Hadügyminisztérium is lesben állt, és azonnal vette a lapot, no nem az amerikaiakét, nem is a saját titkosszolgálatáét, nem is a NATO-kapcsolatokét, nem, hanem csakis és egyedül a médiáét, mert az a fontos. A lap vétele után,

mint a hadügyminiszter nyilatkozatából a minap kiderült, egymilliárd forintot költöttek feleslegesen a képtelen felkészülésre. Egemilliárdot a mi adónkból.

Most, hogy a média már egyébbel riogat, kiderült, hogy ez az akció teljesen értelmetlen volt, és ezért egyedül és kizárólag azok a felelősek, akik ezt a nyilvánvaló esztelenséget elkezdtek körbepusmogni meg médiázni. Miattuk dobtuk ki az ablakon az egymilliárdot, mondta a miniszter.

Édes barátaim, politikusok! Az ember azért választ meg valakit, mert az a furcsa, tényekkel persze nem feltétlenül alátámasztható hiedelme van, hogy az illető ért valamihez! Ért például ahhoz, amivel megbízzák. Teszem azt, képes elkülöníteni a rémhíreket az igazi hírektől, és nem dob ki feleslegesen egymilliárdot, a mi adónkból.

Nekünk nem az az igazán fontos, hogy minden pillanatban megnyugtassanak a drága pénzünkért, hanem, hogy aki az ügyeinket intézi, megbízható legyen, hogy tudjuk róla, értelmesen teszi a dolgát. Ha a hadügyminiszterünk csak legyint a pusmogásra, és azt mondja, hülyeségekre nem költök, igazán megbecsüljük.

Legközelebb is ilyet választunk.

De csak ilyet!

Kell-e ingyenebéd?

Nemrégiben két okos emberrel vitatkoztam különböző társadalmi problémákról, és ők nagyon határozottan leszögezték, hogy modern társadalomban ingyenebéd pedig nincsen. Nagy baj származna abból, ha véletlenül ilyen osztánának. Mint kiderült, az ingyenebéd kategóriájába sorolják az államilag támogatott oktatást, az egészségügyet meg a kultúrát is, hogy csak így, nagyobb csomagokban említsem, mire gondoltak. Egyik példájuk az opera volt. Az operaelőadások drágák, és szerintük az államnak teljesen fölösleges azokat támogatnia, mert a szegény adófizető pénzét csak arra szabad felhasználni, amiből ő is részesedik. Az operarajongók kevesen vannak, ha kell nekik, fizessék meg a passziójuk árát.

Okos emberek is mondhatnak számárságokat, ha gyorsan és felületesen akarnak általános érvényű ítéletet kiszabni.

Több ponton is gyenge az ingyenebédrel kapcsolatos érvelésük. A legfontosabb talán, hogy naiv dolog azt hinni, hogy a kultúra, akár éppen az operaelőadás minden haszna csak azé, aki az előadáson részt vesz és élvezkedik az adófizetők pénzén. A modern társadalomban sokféle réteg, csoport működik egymás mellett anélkül, hogy valamiféle nyilvános vagy titkos egyesületet alkotnának. A kutyatartók, a futballrajongók, a turisták is ilyenek például. Ha az ember beszélget a csoportok tagjaival, hamar kiderül, mifélék, és ha valaki a megfelelő nyelvet használja, akkor gyorsan kialakul a társalgás. Kiderül, hogy mit szeretnek, miért szeretik, és az összetartó kedvtelés természetétől függően hamar nyilvánvalóvá válik az is, hogy az odatartozók nemcsak kedvtelésükben hasonlítanak egymásra, hanem sok más dologban is, vagyis valóban egy jól elkülöníthető csoportot alkotnak, amelynek van valamiféle saját összetartása. Ez jellemző az operarajongókra is.

Az opera meghallgatása nemcsak egy dalmű élvezetét jelenti, hanem részvételt egy rítusban, ahol az ember hasonló érdeklődésű társakkal közösen végez, élvez, értékel egy jól ismert szertartást. Mivel képes kommunikálni, a tapasztalatait ennek révén megtalálja és felismeri a hozzá hasonlókat. Így alakul ki a különböző informális csoportok belső struktúrája, az, hogy mitől tartozik valaki oda, és persze az is, hogy milyen társadalmi funkciót tölt be, mert az informális csoportoknak sokféle, a kultúrát erősítő, szervező, megtartó szerepe van, ezért fontosak a társadalom számára. A nyelv megőrzésének, a zene ismeretének és szeretetének, a szaktudás kialakításának és a kívülállók felé való továbbításának feladatait az efféle csoportok látják el. Ha ezek a funkciók nem működnének, szétesne a társadalom. Kritikus helyzetekben az informális csoportok tagjai jutnak kiemelkedő szerephez, ők a kultúra különböző szegmenseinek őrzői, továbbadói.

Az is bizonyos, hogy ezek az informális csoportok valamiféle hierarchiát is képeznek. Minden társadalomban kialakul egy értékrend, amely sorba rendezi a különböző informális csoportokat társadalmi hasznosságuk, komplexitásuk, elismertségük alapján. (Csak kajánságból jegyzem meg, hogy Finnországban a fiatalok között a legfontosabb, legnagyobb elismerést elnyerő foglalkozás a tanári pálya, részben persze azért, mert jól megfizetik, azzal a céllal, hogy az okos emberek is tanárnak menjenek, és mennek is.) Különböző elvárásaink is vannak az egyes csoportokkal szemben. Teljesen normálisnak gondoljuk, ha orvosunk mondjuk operarajongó, vagy maga is zenél a szabadidejében, de talán kevésbé értékeljük, ha kiderül róla, hogy kedvenc időtöltése a pornóújságok böngészése, pedig abban sincs semmi különös, sokan szeretik. Sok évtizedes tanári tapasztalatom, hogy a

hallgatók nemcsak azt várják el tőlem, hogy szakszerűen tartsam meg az óráimat, hanem azt is, hogy tájékozott, olvasott legyek, és ha olykor szakmán kívül eső kérdésekkel fordulnak hozzám, azokra is megfelelő válaszokat adjak.

A lassan fejlődő társadalmakban, különösen, ha elég sokáig élvezték a stabilitás előnyeit, az értékrend a jövedelmekben is tükröződött. Aki szerette az operát, meg is tudta fizetni. Száz évvel ezelőtt egy gimnáziumi tanár a fizetéséből egyedül is el tudta tartani a családját, és képes volt megvásárolni azokat az eszközöket, lehetőségeket, amelyeket szakértelmének szinten tartásához igényelt. Száz év azonban nagyon hosszú idő lett. A modern társadalmak őrjítően sebes változásokon mennek keresztül, még nem tudjuk, hogy lehet-e ezt fejlődésnek tekinteni, de a gyors változások miatt érték és jövedelem igencsak eltávolodhatnak egymástól.

A minap egy aránylag jól fizetett komolyzenész társaságban elújságolta valaki, hogy a fia megkapta élete első állását, egy bizonyos bankban dolgozik, és kezdő létére is nagyon elégedett. Egy másik vendég tapintatlanul megkérdezte, hogy mennyi a fizetése. Az összeg hallatán hosszú, mély csönd támadt – a gyakorlott, első osztályú zenészek annak csupán a töredékét keresik. Szóval a modern társadalom megannyi egyéb problémája mellett az értéket és a jövedelmet sem tudja összehangolni. Ezért gondoljuk néhányan, hogy ha már ezt nem lehet valami okból gyorsan megoldani, legalább legyen kulturális „ingyenebéd”, azaz az állam igenis járuljon hozzá az oktatás, az egészségügy, a kultúra fogyasztásának költségeihez és ne szégyellje ezt, mert nem ingyenebédet oszt, hanem az elosztás hiányosságait korrigálja, segít megőrizni a kultúrát. Kiváltképpen lényeges ez mostanában, amikor az értelmetlen, funkciótlan fogyasztás kultusza elhülyíti az embereket. Próbáljuk meg remélni, hogy ez csak átmeneti állapot, és „jó majd egy jobb kor”, amikor megint a komplexebb, tradíciót, kultúrát is hordozó foglalatosságok értékelődnek fel, de ehhez nélkülözhetetlen, hogy azokat a rétegeket, amelyek még ma is ezt teszik szokásaikban, megtartsák. A kultúra hosszú távú befektetés. Továbbá minden társadalom egy működő, roppant összetett, részeit, csoportjait funkcionálisan összekapcsoló rendszer. Még nem tudunk róla eleget. Lehet, hogy csupán néhány ezer embert érne veszteség, ha az állam nem támogatná a könyvkiadást, az operát, de az is lehet, hogy bonyolult kölcsönhatások következtében emiatt valamilyen komoly hátrány sújtaná az egész társadalmat, amit később már csak nagyon nagy erőfeszítéssel lehetne korrigálni. Mindig roppant veszélyes, ha egy komplex rendszert valamiféle olyan leegyszerűsített elv alapján akarunk irányítani, amilyen például a „ne legyen ingyenebéd”.

Az eddigi társadalomjobbító kísérletek nagy részének csúfos kudarca óvatosságra int.

Tudásalapú társadalom

Sokat írnak és beszélnek manapság a tudásalapú társadalomról, mint biztos jövőnk, tartós megmaradásunk egyetlen eszközéről. Kár, hogy zsákszámra kéne beleönteni a pénzt, hogy legalább elindulni látszódjék, de pénz, az nincs rá, mert fontosabb dolgokra kell, többnyire olyasmikre, amiket a megvalósult tudásalapú társadalmak képesek csak előállítani. Mindig elszórakoztatnak ezek az eszmefuttatások, mert olyan ravaszul leplezik, hogy akik a kifejezést használják, azoknak halvány fogalmuk sincs sem a társadalomról, sem a tudásról, és legfőként azt nem értik, hogy a kettő hogyan függ össze. Ezért tudnak róla olyan emelkedetten, szívhez szólóan és hosszan beszélni.

Milyen lehet például az a társadalom, amelyik nem a tudáson alapul? Ott valószínűleg bambán üldögélnének az emberek, söröznek, és elgondolkozva merengenek azon, hogy az ajtón elhelyezett hosszúkas, fényes rézmicsodával vajon hogyan is lehetne kinyitni azt, mert ha ki tudnák nyitni, akkor mögötte, ott, azonnal megtalálnák az utat a fényes jövő felé. De fogalmuk sincs, hogyan nyílik az ajtó, mert nincsen tudásalapjuk, és másokat is hiába kérdeznének, mert a környéken mindenki hülye. Na, ilyen társadalom aztán nem kell nekünk, és szerencsére ilyen nincs is.

Az ember azáltal emelkedett az állatvilág fölé, hogy képes a tudásalapú társadalom kialakítására, valószínűleg sok százezer éve. Régebben ezt a tudásalapot kultúrának hívták. Kultúrának, amiben persze nem csak a zene, színház, irodalom, hanem a mindennapi ismeretek is beletartoztak, és az ember által létrehozott társadalmak azért lettek olyan hatékonyak, mert mindenki azon ügyködött, hogy a kultúrát, a benne foglalt ismereteket megszerezze. És még biztatni se kellett őket. Régen.

A kultúra, a tudás nem pusztán valamiféle technikai ismeret, noha a technikai ismeretek is részei a kultúrának. A lópatkolás mikéntje fontos ismeret volt sokáig, csak hozzáértő mesterek mivelték, bár mindenki hozzá tudott szólni, de azzal sem jutott volna előbbre a társadalom annak idején, ha István király elrendeli, hogy tizennégy éves koráig minden magyarnak meg kell tanulnia lovat patkolni. Ugyanígy jártunk az autószerelés apró technikai trükkjeivel, régen még én is szereltem autót, manapság, ha elromlik és szervizbe viszem, a szerelő kinyitja a motorházat, belenéz, és ha igazán szakember, meg tudja mutatni, melyik blokkot kell azonnal új gyári példányra cserélni. Kicseréli, és az autó már megy is. A szövegszerkesztő programokat meg se említem, mert azokat úgy használjuk, hogy senki se ért hozzájuk, meggyőződése, hogy azok sem, akik készítik. Ezt hosszan, sok élvezetes gyakorlati példával tudnám bizonyítani. Már csak azért se érdemes megtanulni őket, mert mire az ember nagy nehezen kiismerné magát bennük, addigra teljesen elavulnak, és ki lehet dobni mindet. „Ha meguntuk, el vele, így jutunk csak felfele!”, hogy Huxleyt idézzem, aki ezt a jelenséget sokkal korábban felismerte már. A kultúra meg nem is programozási ismeret, bár azok az ismeretek is a kultúra részei.

Amit minden politikusnak a fejébe kéne verni, ha másként nem megy egy karóval, hogy a kultúra, a tudásalapú társadalom egy „rendszer”. A rendszer viszont nem a politika, bár az is része a rendszernek, hanem egy olyan dolog, amely attól működik, él, mozog, termel, halad a fényes jövő felé, hogy benne az emberek, a tárgyak és a legkülönbözőbb elgondolások: hiedelmek, szabályok, törvények, technikai ismeretek, művészeti alkotások, érzelmek stb., stb. egymással funkcionális kapcsolatban állva, egymásra támaszkodva

valami újat, magasabb rendű, dinamikus egészet képeznek, amit társadalomnak nevezünk. Az a jó társadalom, az a tudásalapú társadalom, ahol a részek éppen olyanok, és éppen úgy kapcsolódnak egymáshoz, hogy a nagy egész ettől jó irányba mozdul. Nem biztos, hogy a fényes jövő érdekében éppen egy óriási, csillogó, nagy gyárat kell építeni, lehet, hogy a szűk keresztmetszetet az általános iskolai tanárok fizetése jelenti. Mert ha az kicsi, akkor kevés fényes elme megy el tanárnak, a gyerekek hülyék maradnak, mind politikusnak megy majd, és kész a katasztrófa. Ha viszont jól fizetett, okos emberek tanítanak, akkor befogadó, érdeklődő, a tudást önként kereső és értékelő gyerekek fejezik be az iskolát, és már el is kezdődött a fényes jövő.

Hajdan, az ősidőkben, a kultúraalapú társadalmak versenyében azok maradtak fenn, amelyekben a részek, az emberek, tárgyak, hiedelmek, ismeretek összhangja a legjobb volt, a többiek felbomlottak, elsorvadtak. A jók viszont olyan sikeresek lettek, hogy az ember villámgyorsan benépesítette az egész bolygót, és a különböző társadalmak megkezdték nagy összeolvadásukat, amit egyébként újabban globalizációnak is szoktak nevezni. Ezzel a folyamattal az a bökkenő, hogy az összeolvadó részek, az emberek, a tárgyak, a hiedelmek, az ismeretek, amelyek sokféle különböző társadalomból származnak, még nincsenek összehangolva. Még nem alakult ki az egységes, globális kultúra. Sok minden felesleges, és még több hiányzik. Hosszú, lassú és kényelmetlen egyeztetési folyamatban élünk, amelyben új kultúra, új tudású emberiség formálódik, de még nem látjuk világosan a részek közötti lehetséges és szükséges kapcsolatokat.

Bizonyos, hogy nem a technikai ismeretek, nem a „Tudás” az a komponens, amit mindenkinek egyformán el kell sajátítania. Alighanem sokkal fontosabb a kapcsolatok, viszonylatok felismerése, a rendszerismeret, az a készség, hogy gyorsan elfogadjuk az újat, és ha szükséges, valahol már készen megtaláljuk a szükséges technikai ismereteket is. Az is kétségtelen, hogy az emberek, tárgyak, hiedelmek rendszerében az emberekről szóló ismeretek a legfontosabbak. Az ember nem avul el, csak megöregszik, az emberről szerzett tudást bárhol, bármikor használni lehet. Az irodalom, művészet, könyv és zeneszeretettel nélküli társadalom életképtelen, mert a rendszer éppen ezen részei szólnak rólunk, és aki nem ismeri az embert, ki lesz szolgáltatva a technikai ismeretek hordozói elnyomó hatalmának. A kulturálatlan ember nem tud választani, dönteni és szeretni, pedig ezek az ember legfontosabb tulajdonságai.

Az emberi érzelmek is rendkívül bonyolult kapcsolati rendszert képesek kialakítani. Nem hiszem, hogy az atomtudósok tudománya a jövő alapja, sokkal inkább a kommunikációs készség, az érzelmek gazdagsága és az a képesség, hogy a társadalom tagjai érzelmeiket megfelelően össze tudják hangolni, ha szükséges, szinkronizálni is. Egy-egy adott döntés társadalmi támogatottságában sokkal nagyobb szerepe van az érzelmeknek, mint a vegytiszta tudásnak. Az érzelmek iskolája pedig az irodalom, a művészet, a színház és a vallások. Egy kultúrában gazdag országgal nem lehet bármit megcsinálni. Elsívárosodott, egyénekre szakadt, a technikai tudást misztifikáló néppel bármi megtehető.

Sokan gondolják, hogy az államnak semmi dolga a kultúra támogatásával, majd a piac megoldja azt is. Igen nagy tévedés! A társadalom rendszerének összehangolását nem lehet, nem szabad a piac erőire bízni, amelyek egészen más funkciók betöltésére alakultak ki. Olyan ez, mintha azt mondanánk: versenyezzenek a vallások és fizessenek értük a hívók, amelyik jobb, azt nyilván sokan veszik majd. A hit nem áru! Finoman kimunkált lelki

egyensúly, együttérző közösség, amely szintén szükséges a társadalom stabilitásához. A kultúra is sokkal fontosabb annál, semhogy sorsát a piacra bízzuk.

Politikusok! Tanuljatok egy kicsit az emberről!

Szeretkezés, szexualitás, pornó

Nyilvánvaló, hogy egy az emberi természetről szóló könyvet, még ha időnként ironikus is, nem lehet befejezni anélkül, hogy ne beszéljünk, lehetőleg hosszan és részletesen fajunk legkedvesebb időtöltéséről, a szexről. Bízom benne, hogy ez a téma minden fajtársamat érdekli. Azért hagytam utoljára, mert noha az ember a legszexuálisabb fajok közé tartozik, nem szereti, ha erre felhívják a figyelmét, és gondosan ügyel rá, hogy gyermekei lehetőleg meg se tudják, miről is van szó, és mivel foglalják el magukat leggyakrabban felnőttkorukban. Ez a foglalatosság ugyan számos pszichoszomatikus problémát okoz majd nekik, ha egyszer ivarérettek lesznek, de ez már az ő bajuk. Az utolsó fejezet elolvasásáig a gyerekek valószínűleg el se jutnak, mert nem szeretnek olvasni, inkább pornót néznek, de erről majd később, ezzel is óvni szeretném ártatlan lelküket. Őket persze alkalmasint éppen a tilalmak miatt nagyon is érdekli ez a viselkedésfajta, a tévétársaságok gondoskodnak is kíváncsiságuk kielégítéséről. A számtalan csatorna számtalan giccses filmjének döntő többségében időnként felvillan egy-egy meztelen boka vagy térd, ami bonyolult asszociációs láncolatok alapján szeretkezésre utalhat, de az éretlen gyermekek nem találják meg az érdeklődésüknek megfelelő műsorokat, ha a gondos hatóság nem kötelezné a tévétársaságokat, hogy kis sárga karikákba foglalt számokkal jelezzék az adás undorító erkölcstelenségét. Ha kicsi a szám, mondjuk 12, a gyerekek be sem kapcsolják a készüléket, mert sokkal izgalmasabbak a szomszéd házak kivilágított ablakaiban látható jelenetek. A szám 16-os jelzésénél már akad szórakoztató, a 18-asnál pedig előfordulhat, hogy a képernyőről nemcsak azt tudjuk meg, hogyan csinálják a kisbabát, de azt is, hogy ki hozza. Néha a gólya.

Szóval a szex terén a *homo sapiens sapiens* erős versenyben áll az oroszlánokkal (*Panthera leo*), akik sokszor háromezernél is többször szeretkeznek nőstényeikkel, míg végre tényleg megszületik egy kisoroszlán, amiért az egész cécot csinálják, legalábbis régente így gondolták. Az embernél ez a szám gondos megfigyelések alapján mindössze kétezerre tehető, de ez is jóval több, mint az egyetlen vagy egynehány alkalom, amennyivel az állatok java része büszkélkedhet. Teljesen nyilvánvaló, hogy amikor hasonló fajok között egyes tulajdonságok terén ilyen kirívó mértékű, sőt nagyságrendekkel eltérő különbség mutatkozik, annak komoly jelentősége van.

A tudomány köteles gondosan utánajárni az ilyesminek. Itt kénytelen vagyok felhívni a figyelmet a modern tudományok fejlettségére, amelynek az ilyen pontos adatokat köszönhetjük. No meg arra is, hogy a tudományos hivatás milyen fura kihívásokkal terheli időnként szerény művelőit. Képzelje el a kedves olvasó, mit érezne, ha azzal a feladattal bíznák meg, szerezzen pontos adatokat arról, hogy szomszédjai, Kovácsok meg Szabóék (mert egy megfigyelés nem megfigyelés), milyen gyakran szeretkeznek, és hány szeretkezést követően jön világra egy-egy gyermekük.

A tudományos ismeretszerzés alapvető módja a megfigyelés, tehát a kedves olvasó füzetet, ceruzát, távcsövet ragadna, és figyelni (laikus, nem tudományos kifejezéssel: kukkolni) kezdené a kísérleti személyeket. Felmerülnének a metodikai problémák. A hét melyik napján? Melyik napszakban? Hol? Mivelhogynak esetleg éppen a liftben. Hányszor? És hány gyerek? Lássuk be, nem egyszerű a feladat. Kovács szomszédék még fiatalok és mondhatni, úton-útfélen... Hiába, ilyen az emberi természet.

Ennyire szexi.

A viselkedéstudományok nagy elméi sokat töprengtek már, hogy miért ilyen. Néha még akkor is ezen mészárolnak, amikor egy-egy csinosabb gyakornokocskát maguk alá húznak, persze kizárólag kísérleti vagy megfigyelési célból, pontosabb információk szerzése végett. Az uralkodó elméletet úgy szeméremszőr mentén már említettem. Általában a bonobókra mutogatnak, akik (állati rokonaink közül egyedül) az örömszerző szexet gyakorolják, és mindenki a csimpánzokat okolja, akiktől az evolúció rögzös útján elváltunk, mi korábban, a bonobók később. A csimpánzok nem ismerik az örömszerző szexet, mint az állat, vetik magukat nőstényeikre, ha azoknak éppen gyereket lehet csinálni. Ezt a 4-5 évente jelentkező, 2-3 hétig tartó rövid, fogadóképes állapotot feltűnően jelzik is a nőstények: kivörösödik a fenekük, mint egy piros napernyő, és olyankor a csapat férfi tagjai egytől egyig izgalomba jönnek és sorba állnak, hogy mindnyájan részesedjenek a nőstény kegyeiből. Ebben az időszakban nem annyira agresszívek, mint egyébként mindig, kiderült ugyanis, hogy utódra annak a hímnek van esélye, amelyiknek a legnagyobb mennyiségű spermát sikerül a hívogató nősténybe juttatnia. A vetélkedés eme különös formáját spermakompetíciónak nevezik. Ezért nagyok a csimpánzok tökei, ezért igyekeznek úgy spermát termelni. Maga az aktus gyors, néhány másodperces csupán, öröm mindössze annyi, hogy megint sikerült, csak úgy csurgott a sárga lé.

Az emberre vonatkozó elmélet abból indul ki, hogy a csimpánzzal közös ősrünk hímjeinek azért kellett szüntelenül résen lenniük, mert ha nincsenek folyvást a ritkán fogadókész nőstények körül, hanem mondjuk vadászaton, egy nagy konferencián, kanmurin, vagy távoli kikötőkben, kiküldetésben időznek, akkor kimaradnak a sorból, és nem lesznek utódaik. Ez pedig az evolúció könyörtelensége miatt nagy bajjal jár, kihal az ember, mármint a leszármazási vonala, ami nem fáj ugyan közvetlenül, de akit érint, annak valamiért kellemetlen. Isten, illetve alkalmazottja, az evolúció ezért az ember esetében lehetővé tette az időnkénti távolmaradást a nőstényektől, pontosabban a hölgyektől. Ez az együttműködő közösségek kialakítása szempontjából nagyon fontos volt Istennek, mert a távolmaradás a munkamegosztást is létrehozhatta. Akkoriban a Teremtő még nagyon bízott a munka, a konstrukció és a technológia kialakításában, amivel a racionális, alkotó, boldog társadalmak létrejöttét gondolta elősegíteni. A csúfos kudarcra Ő sem számított. A trükk az volt, hogy az ember nőstényei elrejtették termékenységük periódusait. Nincsen vöröslő fenék, a hölgyek legfeljebb integethetnek egy piros napernyővel, de azt még fel is kellett találni, ezért az emberhímek nem sokat veszítettek, ha kiküldetésbe mentek, mert a többiek a termékenyíthetőséget illető információ híján nem tudták kihasználni távollétüket.

Megtetéződött ez a mechanizmus a párkapcsolat átmeneti, de nagyon lényeges kiépülésével is. A fontos ügyekben eltávozó férfi kedvese már az ősidőkben megígérte, hogy soha senkivel, csak a párjával, amikor majd visszajön, de akkor aztán reggeltől estig. A férfiak némi fenntartással ugyan, de elhitték ezt, és belekezdtek a nagy férfitávollalkozásokba, vadászat, háború, aranyásás, kugli, ulti, derivatívok szerkesztése, vállalati teammunka.

Mellékesen jegyzem meg, hogy a korai időkben a tanulási célokból velük tartó fiatal kamaszok formás feneke is bizonyos szerepet játszott az eltávozás megkönnyítésében, ennek is nagy irodalma van, és szerepe manapság sem veszett ki.

Csak kiegészítésképpen, néhány szót a hűségéről, amit az asszonyok fogadtak, és persze kölcsönösnek képzelték, noha ennek sok értelme nem volt, mivel a vadászcsapatokban többnyire csak urak tömörültek, ezért a kölcsönösséget sohasem vették komolyan; csacska női logika! Ami viszont a nők részéről tanúsított hűséget illeti, az általában találgatások tárgya, én csak egy adatot említek, hogy az olvasónak fogalma legyen a dimenziókról. A húszas években az amerikai középiskolákban bevezettek egy érdekes biológiai kísérletet, egy egyszerű genetikai tesztet – néhány kémcső és egy ártalmatlan vegyület kellett csak hozzá –, amelynek segítségével kimutathatóak, igazolhatóak a Mendel-törvények, a genetika legfontosabb összefüggései. A teszt gyorsan elterjedt, és számtalan amerikai diák, a sok százezernek úgy nyolcvan százaléka bizonyosodhatott meg arról, hogy ő csakugyan a szülei gyermeke. Ez igazán a nagyobb rész, senki sem mondhatja, hogy ez a hűségfogadalom nem működik még ma is, az érintett szülők mégis felháborodtak, kevesellték a hűség százalékát, személyi jogaikba történő durva beavatkozásnak tekintették a kísérleti eljárást, és együttesen, jó ügyvédek segítségével perelni kezdték az iskolákat. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság hamarosan be is tiltotta a teszt használatát. Akik most kajánul mosolyognak, hogy női hűség, cöcöcő, azoknak persze nincsen teljesen igazuk. Legalább néhány ezreléke a gyerekeknek örökbefogadott árva volt, de nevelőszülei ezt nem árulták el nekik, és az ő esetükben természetesen nem volt várható a Mendel-szabályok érvényesülése.

Archaikus társadalmakban viszont ez a párkapcsolat, ez a hűségdolog jól betöltötte funkcióját, a leszármazási sorok fennmaradását, hiszen mi is itt vagyunk, immár hétmilliárdan, és mindenki leszármazott. Tessék anyut békén hagyni, a fogamzás a természet legszentebb titka. Az apaság meg legtöbbször csak a család eltartása meg a vagyon öröklődése szempontjából igazán fontos, és potenciális apát minden borkorban lehet találni, néha kettőt, hármat is.

A hűség, a feltételezett is, meg a nemzéshez szükséges kétezer szexuális aktus jelentősen összefüggenek. Ha szemmel nem látható, hogy az adott percben kinek lehetne gyereket csinálni, de van az embernek párja, aki hűségesnek vallja magát, ami az esetek nyolcvan százalékában igaz is lehet, legalábbis a húszas években az volt, akkor a legcélszerűbb megoldás a párral szeretkezni, amennyi belefér, hátha összejön. És minden kétezeredik esetben működik is az aktus. Ez tehát az eredete az intenzív emberi szexualitásnak, amelyet a modernebb, tudományosabb időkben két részre osztunk, a hagyományos reprodukív szexre, illet minden állat tud, meg a stresszoldó élvezeti szexre, amit csak a bonobók, az oroszlánok meg mi gyakorlunk. Nem utolsó kompánia mellesleg. Az utóbbi nálunk kiegészül még az elmondottak szerinti párkapcsolatot erősítő funkcióval is.

A párkapcsolatok örve alatt kialakulhatott tehát a munkamegosztás, a kultúra, a hűség, a család, a közösség, hogy csak a legfontosabbakat említsem, és időnként még gyermekek is születnek belőle. Eszerint nyilvánvaló, hogy a szex rendkívül fontos szerepet játszik az ember életében, és pusztán a tudományos precizitás osztja csak fel reprodukív, illetve élvezeti részre, biológiai hátterüket illetően ezek egyformán fontosak, és amíg az övszereket fel nem találták, gyakorlatilag megkülönböztethetetlenek voltak.

Kiegészítésképpen meg kell még jegyeznem, hogy az élvezeti szex iránti vehemencia a két nemnél eltérő erejű, a férfiak az igyekvőbbek, és ennek is megvan a tudományos magyarázata, evolúciós, persze. Egy hölgy évente legfeljebb egy-két babát képes a világra hozni, hiába is iparkodna, több nem jön, számítsuk le most a hatos ikreket. Egy férfi, ha ügyesen beosztja a kétezret, mondjuk olyasformán, hogy képes teríteni az élvezetet, akkor akár több babája is születhet évente, persze különböző mamáktól, de ez őt tulajdonképpen nem zavarja, kivált, ha a kismamáknak van rendes párjuk is. Az evolúció hasonló piszkos kis módszerei, például a természetes szelekció közreműködése miatt a férfiak a fejlődés során egyre jobban kezdtek érdeklődni az élvezeti szex iránt, ma már élnek-halnak érte. Kultúránk persze igyekszik elleplezni, hogy a modern társadalom korlátai következtében a nyálcsorgató férfiak százmilliói az élvezeti szex hiánya miatt őrlődnek folyamatosan.

Hölgyeim! Ez inkább együttérző sajnálatot, mint gúnyos ajakbiggyesztést érdemel.

Kultúránk nehezen birkózik a szexualitás problematikájával. A szex valaha régen, még a megvetett állati sorban, szabad volt és jó, és a csimpánzok még ma is így gondolják, nem beszélve a bonobókról, akik két és fél millió éve váltak el a csimpánzoktól, és az elválás után a legfontosabb dolguk az volt, hogy a meglehetősen unalmas reproduktív szexet kiegészítsék a stresszoldó, játékos, örömszerző funkcióval is, amelyet azután egész nap lehet gyakorolni, hogy el ne felejtsék. (Míg a csimpánzok igen ritkán jutnak a reproduktív szex gyönyöreire, a rafinált bonobók az idejük java részét keféléssel töltik, és persze, fiúk, lányok, kölykök, mindenki mindenkivel, a válogatás udvariatságnak számít.) Az ősemberek erről azonnal értesültek, és a finom, új szokást sürgősen átvették maguk is, de roppant bántotta volna a hiúságukat, ha kiderül, hogy majmoktól koppintották le, ezért gyorsan kitaláltak hozzá néhány kemény tilalmat, hogy a külső szemlélő pusztán kulturális konstrukciónak lássa a dolgot. Fontosnak tűnt meghatározni, hogy ki kivel. Nem lehet csak úgy összevissza, mint a bonobók, elvégre nem vagyunk mi állatok! Például a felebarátod feleségével ne! Az tilos! Vagy ahogyan a kőtáblára vésték: „Felebarátod feleségét ne kívánjad!” A tilalom ésszerűsége persze nem látható be egyszerűen, hiszen finom ennivalót, baráti segítséget és még sok más nyugodtan elfogadhatunk felebarátunk feleségétől, ez senkinek nem szúrja a szemét, ez mind megengedett. Játsszani is szabad vele, de stresszt oldani szigorúan tilos.

Sok kényelmetlenséggel járt ez a tilalom. Amikor egy népesebb törzs letáborozott néhány hétre valami hosszabb-rövidebb vándorlás után, a férfiember köteles volt körbejárni a szomszédos sátrakat, és szépen bemutatkozni mindenütt: Kovács III. János vagyok, az ön felebarátja. Ez roppant fontos volt, mert ha valaki elmulasztotta, aligha töltötte békében az éjszakát, mivelhogy aki nem felebarát, annak a feleségével már miért ne szabadna? Az ilyen gondatlan ember kunyhója mögött sokszor sorban álltak az éjjeli látogatók.

További komplikációkat okozott az eredeti tilalom átgondolatlan szövegezése: a felebarátod feleségét ne kívánjad! Ez tulajdonképpen világos, de mi van akkor, ha nem én kívánom, hanem ő, a felebarátom felesége kíván engem? Most gorombáskodjak vele? Az elutasítás nagyon modortalan viselkedés lenne.

Nem csekélyebb problémát jelentett a tilalom meglehetősen szexista megfogalmazása. Olyan tilalom ugyanis, hogy ne kívánjad a felebarátnőd férjét, de valami facér legényt se, nem született. Ez egyrészt teljesen indokolatlan előnyökhöz juttatta a feministákat, másrészt bonyolította a helyzetet, és már az ősidőkben is sok civakodást eredményezett. Nem beszélve arról, hogy az ember felebarátjának lehetnek csinos lányai, fiatal anyósa,

unokahúga, akikre a tilalom szintén nem vonatkozott. Ezért is terjedt el az örömszerző szex olyan széleseben.

Mint minden nagy ötletnek, az élvezeti szexnek is megvoltak a hátulütői, és ne a női hátsókra méltóztassanak gondolni, sokkal prózaibb a dolog. Az evolúció elvégezte feladatát, mindenki élvezetileg kefélt, amennyit csak bírt, Isten látá, hogy ez jó, volt szaporulat is, kétezrenként, meg közösség, együttműködés, és klubok kizárólag férfiakkak. Az egész viselkedési együttes elvezetett a kultúrák kifejlődéséhez. Törzsek alakultak, beszélt nyelvek, népviselet, szavazati jog, politika, államháztartás, a kisebbségek elnyomása. Sajnos azonban már a korai kultúrák működésénél kiderült, hogy ha a férfiaknak állandóan csak „azon” jár az eszük, és még az említett bájos kamaszokat se kímélik, akkor bizony elhanyagolják kultúraépítő tevékenységeiket. Hajnali kelés, késői lefekvés, tizenhat óra munka, éhbér, szakszervezetek, munka törvénykönyve. Az evolúció alvállalkozója, a kulturális evolúció azonnal belátta, hogy a Teremtő nagy ívű elképzeléseiből a racionális, szorgos munkán alapuló komplex társadalmakból így semmi sem lesz, még a katedrálisok se készülnek el időre. Ezért azután apró kulturális műtűröket ékelt a kultúrák saját evolúciójába, amelyektől a szex jelentős korlátok közé szorult. Nem lehet bárkivel, bármikor, bárhol. Jólesne, de kultúremler ilyen nem tesz. Képzeljék csak el, hogy teszem azt, egy nemzetközi sajtótájékoztatón Merkel asszony fenekét simogatná valaki, csak úgy, élvezeti célból. Ilyet nem lehet. Jelcin elnök korábban, egyszer megpróbálta egy másik hölgyel, de óriási botrány kerekedett belőle. Gondolom, emlékeznek. A televíziós adások is közvetítették. Szegény Clinton az éj leple alatt az Oválisban próbálkozott valami hasonlóval, amit csak a rejtett kamerák vettek fel, de abból is világbotrány lett.

Létezik tehát élvezeti szex, sok kell belőle, hogy legyen elegendő gyerek, a gondos leendő apa éjjel-nappal igyekszik, a kultúra meg csóválja a fejét, hogy nem illik, ejnye-bejnye! Képtelen helyzet. Az emberi természet alapvető hajtóerői folyamatosan ösztökélik a férfiakat, hogy na most! Hátha éppen a kétezredikre sikerül, és aranyos baba lesz belőle, csak hogy a kulturális szabályok legfeljebb azt a kíváncsú pofát engedélyezik, amelyet oly gyakran megfigyelhetünk férfitársaink ábrázatán, például munka közben, ha csinosabb kolléganők éppen arra járnak. Ez a kettősség jellemzi a kultúránkat. A művészi festményeken javarészt telt keblű hajadonok mutogatják alig leplezett bájaikat, de hogy nyugodtan és hosszasan szemlélhessük őket, kizárólag a színek, a színdinamika, valór, a foltok, a vonalvezetés, a térkitöltés fogalmaiban értékelhetjük a képet. Olyat például, hogy milyen jó lenne hanteregni egyet Rubens teltkarcsú hölgyeivel, kultúremler sohasem ejt ki. Gondol rá, de nem mondja. Az emberi természet persze mindig talál megoldásokat. El kell fedni a női kebleket, mert oly ingerlők, rendes asszony el is fedi, csak a ruha szabásával meg a megfelelő bizsuval emeli ki a kritikus domborulatot. Nem lehet csupaszon látni azt a keblet, de biztosak lehetünk benne, hogy ott van, és talán nem szilikonos, szerencsés esetben nem is lóg. Már a ruházatbeli alapkülönbségek is erről szólnak, ha mindkét nem tagjai egyforma ruhákban járnának, ezek a mocskos férfiak még egymásra is rámásznának az élvezeti szexért, ám a kultúra jóvoltából csak a hölgyek mély dekoltázsait vizslatják mohón. A többit tudják.

Modern időkben további problémákat okozott az egyre nagyobb zsúfoltság is. A tisztességes élvezeti szexhez, pláne a gyerekcsináláshoz, nem lehet csak úgy „durr bele” módon hozzálátni. Udvarlás, hosszas előkészítés szükségeltetik, közben meg ott szaladgál a sok jó nő, akikkel szintén lehetne, de nem szabad, legalábbis nem mindegyikkel, és akikkel

mégis, azokkal se rögtön. Itt áll tehát a férfitársadalom duzzadó, kielégítetlen vágyaival, a kétezer meg a holdban. No, ezt a problémát enyhíti a pornó, ha megoldani nem is oldja meg. Magazin, videó, DVD, internet (egyes vizsgálatok szerint az interneten a kattintások nyolcvan százaléka pornóoldalakra esik, nagy tehát az igény), ha már csinálni nem csinálhatjuk, legalább *nézzük*. Az ínycsiklandozó ételek képi mását se lehet megenni, néha mégis csorog a nyálunk, ha nézegetjük. Így van ez a pornóképekkel is. Csorog itt minden. És legalább a gyerekeknek is van honnan ellesni azt, hogy mit, mivel és hogyan, mert nekünk bizony ezt tanulnunk kell, nem vagyunk állatok.

JEGYZETEK

- [1] Javasolom ezt az egész fejezetet a család hölgytagjainak hangosan felolvasni, mert ugye amikor Isten állatkáiból rántott szelet lesz tört krumplival és uborkasalátával, e folyamat aktív kezdeményezői a csarnokban időnként megpillantható döglött fél disznókból azért sejthetnének valamit, ha ezt általában tagadják is.
- [2] V. ö. karóba húzás, csak éppen fordítva.
- [3] A karóba húzást is akkor tekintették sikeresnek, ha az áldozatok napokig óbégattak ott fenn a karón, éhesen, szomjasan, kivérezve.
- [4] Megemlítem, hogy a jelenség erős genetikai hátterére utal az ázsiai szigetvilágban jól ismert „szállítmánykultusz”, amely a második világháború alatt alakult ki, a repülőkről téves helyen ledobott tömérdek utánpótlási küldemény következtében. Az égből jövő gazdag ajándékokban arrafelé természetesen a felnőttek is hisznek.

TARTALOM

- [Evolúciós bolondságok](#)
- [Hogyan is kezdődött, akkor régen...](#)
- [Isten állatkái](#)
- [Az ember állatkája](#)
- [Miénk a föld!](#)
- [Agresszió](#)
- [Az emberi hiedelmek](#)
- [A hiedelmek szocializációja](#)
- [Hit és ráció](#)
- [Hiedelmek a piacról](#)
- [A szabály az szabály!](#)
- [Az emberi képzelet](#)
- [Hölgyek és urak: humánetológiai megfigyelések](#)
- [Az ember fiókái](#)
- [A Titok](#)
- [Tilos!](#)
- [Korrupció: a társas viselkedés melegágya](#)
- [Folyton csak pazarlunk](#)
- [Világcirkus](#)
- [Manapság a közösségek fészkes természetűek](#)
- [Az erőforrások elosztása](#)
- [Racionális és érzelmi döntések](#)
- [Rosszkedvűnk össze...](#)
- [Taní-tani](#)
- [Választások és hiedelmek](#)
- [Verseny és együttműködés](#)
- [Édeni struktúrák és a Társadalom](#)
- [Politika és média](#)
- [Kell-e ingyenebéd?](#)
- [Tudásalapú társadalom](#)
- [Szeretkezés, szexualitás, pornó](#)
- [JEGYZETEK](#)

Table of Contents

[Evolúciós bolondságok](#)
[Hogyan is kezdődött, akkor régen...](#)
[Isten állatkái](#)
[Az ember állatkája](#)
[Miénk a föld!](#)
[Agresszió](#)
[Az emberi hiedelmek](#)
[A hiedelmek szocializációja](#)
[Hit és ráció](#)
[Hiedelmek a piacról](#)
[A szabály az szabály!](#)
[Az emberi képzelet](#)
[Hölgyek és urak: humánetológiai megfigyelések](#)
[Az ember fiókái](#)
[A Titok](#)
[Tilos!](#)
[Korrupció: a társas viselkedés melegágya](#)
[Folyton csak pazarlunk](#)
[Világcirkusz](#)
[Manapság a közösségek fészkes természetűek](#)
[Az erőforrások elosztása](#)
[Racionális és érzelmi döntések](#)
[Roszkedvünk össze...](#)
[Taní-tani](#)
[Választások és hiedelmek](#)
[Verseny és együttműködés](#)
[Édeni struktúrák és a Társadalom](#)
[Politika és média](#)
[Kell-e ingyenebéd?](#)
[Tudásalapú társadalom](#)
[Szeretkezés, szexualitás, pornó](#)
[JEGYZETEK](#)

